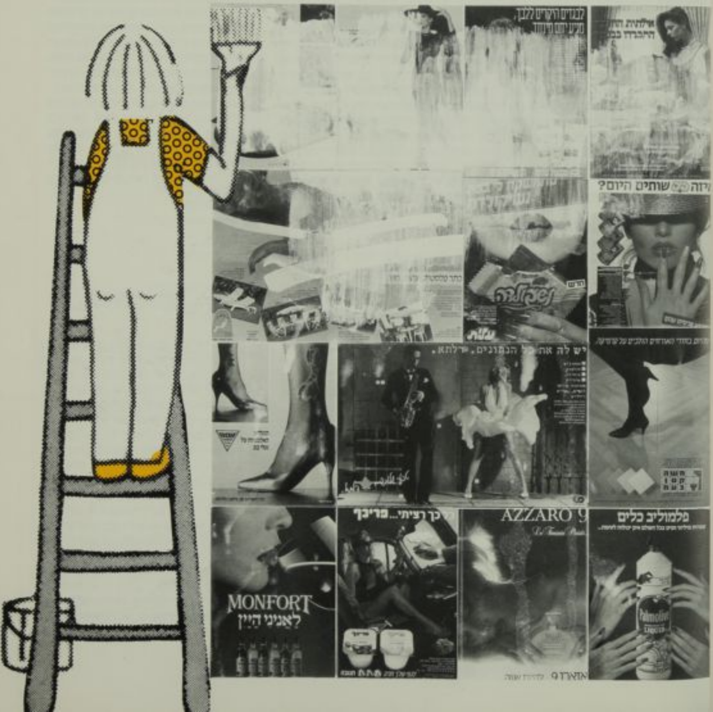
מגזין של נשים

נגה

קיץ/סתיו 1987 ● גיליון 14 ● 5 ש״ח

מכתבים לנ'גה

לצפות בשמחה

מאוד נהניתי לקרוא את גיליון **נגה** מס' 13, וברצוני להגיב על המאמר העוסק בכדורסל נשים.

במקרה התחלתי לרשום כל שבוע מה משדרים על נשים בכתבות הספורט בטלוויזיה הישראלית. אני מאוד אוהבת לצפות בספורט מכל הסוגים (כמעט), אבל מאוד מרגיז אותי שמשדרים משחקי כדורגל אמריקניים במקום ספורט נשים.

מלבד זאת, אף פעם לא ראיתי שום פרסום למשחקי נשים בשום שטח ספורט בישראל. אולי אפשר לפרסם ב**נגה** מדור של משחקים, או לפחות מספר טלפון שאפשר לקבל בו מידע על משחקים.

הייתי הולכת לצפות במשחקים באיזורי בשמחה, וגם מביאה איתי את בתי.

קרולין בן־ארי
מושב שורשים

עובדות החיים

בחור סימפטי המנחה. הוא מקרין רעננות וניחות. שערו השחור סרוק בקפידה לאחור. הוא צנום, נערי משהו. סגנון לבושו ספורט־אלגנט. אין הגדרה הולמת יותר. כשדנים בנושאים רציניים, פניו רציניים בהתאם. ואחר שב החיוך החינני ומקער את שפתיו. הכל לפי העניין. קצת מזה וקצת מזה. "בין הכיסאות", תוכנית טלוויזיה לכל המשפחה.

עכשיו הוא מרצין. הנושא שעל הפרק: עמותה חדשה, "אבות בעל כורחם". חברי העמותה, הוא מסביר, הם גברים תמימים שקיימו קשר קצר עם נשים. הנוכלות הצהירו שהן משתמשות באמצעי מניעה והם סמכו עליהן. אך הן הרו, החצופות, והן רוצות ללדת את ילדן ולגדלו. והן עוד באות בתביעות.

האולפן מוחשך. צלליות של אבות בעל כורחם מספרות את סיפוריהן העגומים. המנחה, פניו מביעים השתתפות, מאזין בקשב. מנענע בראשו במקומות הנכונים, מעיר הערה. אין ספק: התופעה מעציבה מאוד מאוד. עד כדי כך, שאין זה יאה לשאול את הצלליות העגומות מה מידת אחריותן למצב. וחוץ מזה, ביחסי מין, גברים פטורים מכל אחריות למעשיהם, גופם, זרעם. זרעו המשוטט של הגבר הוא בתחום אחריותה הבלעדית של האשה. זה ידוע.

האורות באולפן שבים ועולים: עורך הדין חובש הכיפה שרתם את עצמו לעזרת העמותה לא חש צורך להעלים את זהותו. זוהי גניבת זרע פשוטה כמשמעה, הוא אומר. והמנחה: אולי כדאי להחתים כל אשה לפני ששוכבים איתה על הצהרה מחייבת, שהיא אכן משתמשת באמצעי מניעה. עורך הדין: זה לא יועיל. אפילו תחתום ותתחייב לשלם מאה אלף דולר (לא פחות!) אם תהרה ויתברר שאין לה הכסף, מה אז? אכן, גם שודדות זרעם של גברים תמימים וגם עניות! אין מה לדבר, מצב בלתי נסבל מכל הבחינות. לא, אומר עורך הדין, יש להפעיל נגדן חוק. ולא בדיני רכוש עסקינן, לא ולא, אלא בדין פלילי.

המנחה הסימפטי מהנהן. כמובן, הוא לא ישאל, מה ייעשה לפי אותו דין פלילי בסוררת ההרה. האם יכלאו אותה? או שמא יכפו עליה הפלה? האם עורך הדין חובש הכיפה מצדד בהפלות? והאם הדין הפלילי הזה יחול גם על גברים שהבטיחו שייזהרו ולא נזהרו? כל השאלות הללו ורבות אחרות אינן נשאלות. ועורך הדין מסכם: המצב כיום הוא כזה שגבר ששוכב עם אשה ואינו חפץ להסתבך, צריך להביא איתו גינקולוג, שיבדוק את האשה על המקום ויוודא, שהיא אכן משתמשת באמצעי מניעה.

על קונדום הם לא שמעו.

אורה נאמן
ירושלים

עשרים שנה ללא נשים
העתק לנגה

לכבוד
עורכי "ידיעות אחרונות"

אני מחזיקה בידי ומדפדפת וקוראת ובוחנת את גיליונכם מה־29.5.87, המוקדש ל־20 השנים 1967-1987 של מדינת ישראל. קשה לי לתאר את הזעם, העלבון, הייאוש, שאני מרגישה למראהו ובעקבות קריאתו:

הגיליון מכיל 50 עמודי כתבות ותמונות. בין 100 תצלומי הגברים: 59 צילומי גברים הידועים בזכות פועלם, שעליהם כתובים המאמרים בגיליון זה; 7 צילומי גברים אלמונים/מקריים; 34 רישומי גברים מהמנהיגות הפוליטית.

כן מופיעות בגיליון 34 תמונות של נשים: 7 אמניות, רובן זמרות; 16 בזכות היותן "מארחות" או קרובות משפחה של; 9 דוגמניות בגדי ים ב"זכות" בגדי הים, שהם נושא הכתבה; 3 קריקטורות השמות ללעג נשים (אין קריקטורות השמות ללעג גברים).

מי שינחת מכוכב לכת אחר ויקח ליד את גיליון "ידיעות אחרונות", יסיק ממנו שבחיי מדינת ישראל בשנים 1967-1987 היו גברים שפועלם השפיע על המדינה ועיצב את פניה, וגם היו גברים המייצגים את מגוון קבוצות העם: סופרים, מדינאים, מתנחלים, היסטוריונים, מפקדי צבא, אמני תיאטרון, אנשי דת, חיילים, מנצחי תזמורות, נחקרים ופושעים שדעותיהם ראויות למקום בגיליון, להקות זמר, מושלי שטחים כבושים, מנהיגים, מפגינים, ציירים, ראשי תנועות פוליטיות; 20 עיסוקים שונים המייצגים את העם על קבוצותיו השונות ואת מנהיגיו.

ולעומתם חיו בשנים אלה נשים אלמוניות, מקריות, נשותיהם של, מארחות, דוגמניות של בגדי ים, זמרות, קריקטורות. התמונה אף יותר קיצונית כאשר מתייחסים לכתוב: הכותרות, המאמרים, נושאי המאמרים והשמות המוזכרים בהם.

האין אתם מזועזעים למראיה של מדינת ישראל זאת? איך אתם מציעים לנו הנשים להתייחס אל תמונה זאת של מדינת ישראל אשר עיתונכם מצייר עבורנו?

לרובכם בנות ובנים אשר גדלו או יגדלו לתפקידים יצירתיים או בעלי השפעה חברתית; האם רק הגברים הם שהצמיחו את כל העילית החברתית בארץ? היכן חלקן של הנשים בבניית החברה הישראלית? האומנם הן רק דמויות מקריות, מדגמנות של בגדי ים וקריקטורות?

ללא שמץ של כבוד
אסתר רטנ
תל־אביב

נגה

מגזין של נשים

מה בנגה?

דבר מערכת

למי שרגיש למסרים האנטי־נשיים המגיעים אלינו מבעד למסך הקטן או מעל גלי האתר אין נחת. ובכל זאת, התוכנית "5 דקות לחצות" בגלי צה"ל, שבה נשמע לאחרונה קולן של נשים רבות, היא בגדר הפתעה נעימה. הן מביעות עמדות ודעות, מפרשות אירועים, מדברות על הכאן־ועכשיו שלהן, וכל זאת מבלי שהמראיין יקניט אותן או יציג אותן כחריגות. אנו שומעות נשים משוחחות על מה שחשוב להן. הבמה היא שלהן במשך 5 דקות רצופות.

לָמה ראוי הדבר לציון? משום שזוהי מגמה חריגה באמצעי התקשורת בישראל. למרות שכוחה של התקשורת הולך וגדל, ולמרות שמציאות חיי הנשים הולכת ומשתנה, הנשים עדיין מוצגות בדימויים סטריאוטיפיים מיושנים. שוב ושוב מציגים אותן כחסרות אונים, כנותנות שירותים, כמושא להתבוננות. התופעה שכיחה גם בטלוויזיה הכללית והלימודית, בתוכניות הריאיון, בסרטים הדוקומנטריים, בתיאור החדשות ובתוכניות האומר השונות. המצב לא טוב יותר בעיתונות הכתובה. לא רק בפרסומת האנטי־נשית אלא גם במאמרים עצמם בולט היעדרן של הנשים כשותפות בכל מה שקשור לחיים הפוליטיים, הכלכליים והציבוריים, הן בדיווח והן בפרשנות.

מנתונים של סקר שנערך מטעם "פרוייקט נשים במדיה" עולה כי בתוכנית "ערב חדש" של הטלוויזיה הלימודית בתאריכים 5.2-23.11 מהוות הנשים רק 14 אחוז מכלל המרואיינים, והן נשאלות כמעט אך ורק בנושאים הקשורים לאמנות, ספרות וחינוך. בתוכנית זו 100 אחוזים של הכתבים הם גברים, 100 אחוזים של הפרשנים הם גברים והקריינות המלווה את הכתבות היא על טהרת הקול הגברי. נתוני הסקר באשר לתוכנית "מבט" עגומים אף יותר. (נתוני הסקר המלא יפורסמו באחד מגיליונות **נגה** הקרובים.)

בימים אלה עומדת הכנסת בפני הצבעה על חוק הערוץ השני, חוק המנציח שוב אפליית נשים בתקשורת. "פרוייקט נשים במדיה", בשיתוף עם "שדולת הנשים", הגיש הצעות לתיקון החוק המוצע. בין ההצעות: איוש מאוזן של נשים וגברים, איסור הסתה נגד נשים במדיה והכללת קידום השוויון בין המינים במסגרת מטרות הערוץ השני.

נגה

עורכות
רחל אוסטרוביץ'
מירה אריאל
ענת בן־ארי
רחל גיורא
אמירה גלבלום
אראלה דאור
אביבה עין־גיל
מירי קרסין

משתתפים
אהוד עין־גיל

עיצוב גרפי
ענת בן־ארי
אביבה עין־גיל

עריכה לשונית
מירי קרסין

סדר צילום והגהה
אנתה הפקות

לוחות
סקאלה

הדפסה
דפוס טל

הפצה
אטלס

נגה יוצאת לאור 4 פעמים בשנה.
דמי מנוי ל־4 גיליונות 16 שקלים חדשים.
ניתן לרכוש גיליונות קודמים של **נגה**.

כתובת למשלוחים:
ת.ד. 21376, תל־אביב 61213,
טלפון 03-227663

Subscription rates outside Israel
Air Mail $15/4 Issues
Surface Mail $12/4 Issues

גיליון זה יצא לאור בזכות תרומתן של
"נשים אל נשים — ארה"ב-ישראל"

Our sincerest thanks to
"Women to Women - U.S.A. - Israel"
for their support and contribution

נגה נשלחת חינם לבתי הסוהר לנשים

כל הזכויות שמורות ל**נגה** ©

ISSN 0333-6387

התעללות מינית

שופט בית המשפט המחוזי בבאר־שבע מתח ביקורת חריפה על מחנכת ועובדת סוציאלית שהסתירו מהמשטרה במשך 4 חודשים תלונה של תלמידה על כך שאחיה אנס אותה. בפני השופט יצחק זלצמן הובא אדם בן 26 מהעיירה נתיבות, שאחותו התלוננה נגדו כי אנס אותה.

השופט קבע כי הפרשה היתה ידועה זה זמן רב למחנכת הכיתה של הנערה ולעובדת הסוציאלית, שגם דאגו להביא את התלמידה לבדיקה אצל רופא, אך לא מצאו לנכון להודיע על כך למשטרה: "אני נחרד מן המחשבה עד לאן מסוגלים אנשים להגיע כדי לחפות על מעשים נוראים ובלבד ששמם או שם המוסד שבו הם פועלים לא ייפגע." הוא הורה לשלוח העתקים של החלטתו לשרי החינוך, העבודה והרווחה והמשטרה, כדי למנוע הישנות מקרים מסוג זה בעתיד.

נשים מרוויחות 40% פחות כי הן כל־כך יפות

ב־23.6.87 נערכה תחרות "היפה בעבודה" ביוזמת עיתון "ועדים". מחוץ לאולם התקיים הפגנה שאורגנה על־ידי שישה ארגוני נשים.

...זה מה שקורה

התעללות מינית

שנתיים מאסר בפועל ושלוש שנים על תנאי נפסקו לאברהם אברהם על ביצוע מעשים מגונים בבתו הבכורה בת ה־14.

מעשה ההתעללות בילדה התגלה רק לאחר שניסתה להתאבד. האב נהג להתעלל בבתו ולבצע בה מעשים מגונים כבר מגיל 6, כשאשתו נעדרה מהבית. הילדה סיפרה לאם על מעשי האב רק בגיל 12, ומאז החל האב לרדוף אותה ולהכותה. היא סיפרה למורותיה על מעשי ההתעללות, אולם אלה לא נקטו שום צעד. בבית המשפט הופיעו שתי המורות כעדות התביעה בעוד שמנהל בית־הספר הופיע מטעם ההגנה.

שופט בית משפט השלום ברמלה, אהרון פס, מתח ביקורת חריפה על מנהל בית־הספר היסודי "הרצליה" בלוד, גור אריה. השופט אמר שיש להתייחס בהסתייגות לעדות המנהל, ולו בשל העובדה שלא מצא לנכון לנקוט צעדים מיידיים משנודע לו על תלונות הילדה, והעדיף לתת לעניין להירגע מאליו במקום לפנות לרשויות המוסמכות.

אפליה בעבודה

קו פתוח לנשים תושבות ירושלים והדרום החל לפעול במסגרת שדולת הנשים ביוזמת רחל בנזימן. מטרותיו: סיוע לנשים הנתקלות באפליה בקבלה לעבודה, בהכוונה להכשרה מקצועית, בתנאי שכר, בקידום ותנאי תעסוקה, בלימודים ובמגעים עם רשויות אחרות. הייעוץ יינתן גם ללא פרטים מזהים וכן יינתן לכל דורשת מידע על זכויותיה החוקיות והדרכה לגבי האופציות המשפטיות העומדות בפניה במקרה של אפליה.

פורנוגרפיה לילדים

חקירה פלילית תנוהל נגד מפיצי משחקי מחשב "כחולים" לילדים, כך הורה למשטרה היועץ המשפטי לממשלה בעקבות פנייתה של יועצת ראש הממשלה למעמד האשה, ד"ר ניצה שפירא־ליבאי, בהחזקת תקליטונים (דיסקטים) "כחולים" לשם מכירה, השכרה או הפצה יש לדבריה משום "עבירה של פרסום חומר תועבה לפי סעיף 214 לחוק העונשין תשל"ז־1977. זאת משום שהמסר של המשחקים הוא דה־הומניזציה של נשים ויש בהם כדי ללבות את היצר להשפלה ולאלימות כלפי נשים."

הטרדה מינית בעבודה

בקיץ 87' הותחל בעריכת סקר על הטרדה מינית של עובדות בשירות המדינה. הסקר נערך על־ידי יועצת ראש הממשלה למעמד האשה, ד"ר ניצה שפירא־ליבאי, בסיוע מכון ישראל למחקר חברתי שימושי. מדגם של כ־2,000 נשים יצג את כלל העובדות בשירות הממשלתי.

הטרדה מינית, לפי מחברי הסקר, כוללת פניות, אמירות ורמיזות חוזרות בעלות אופי מיני, דרישות לטובות הנאה מיניות, מגע פיזי (לטיפה, חיבוק, צביטה) הנעשים **בניגוד לרצונה** של האשה ופוגעים בה וביכולתה למלא את תפקידה או מביאים לפגיעה בתנאי עבודתה, בסיכויי קידומה או אף לפיטוריה.

מטרת הסקר היא לעמוד על מימדי התופעה, ביטוייה השונים, דרכי התגובה, מאפייני המטרידים וקורבנותיהם, השלכות ההטרדה על מהלך העבודה ותוצאותיה לגבי הנשים המוטרדות. על סמך נתוני הסקר יגובשו דרכים להתמודד עם בעיית ההטרדה המינית בחברה הישראלית.

ועדת מכרז בלי נשים — לא חוקי

ביטול הליכי המכרז לתפקיד סמנכ"ל אמרכלות במשרד החינוך וקיום מכרז חוזר, כך תובעת עובדת המשרד שניגשה למכרז ולא זכתה בו. לטענתה לא היה הרכב ועדת המכרז חוקי, כיוון שלא ישבה בו אף אשה, בניגוד להוראות תקנות שירות המדינה. הוראות אלה מחייבות שיתוף נשים בוועדות מכרזים, כצעד לשוויון הזדמנויות לעובדות בשירות המדינה, אלא אם כן נבצר הדבר מנימוקים מפורטים בכתב.

ד"ר ניצה שפירא־ליבאי הגישה תצהיר התומך בתביעה זו. לצורך בדיקת הטענה פנתה ליבאי לחמש עובדות בכירות מהסקטור הממשלתי והציבורי, ביניהן המפקחת על הבנקים, פרקליטת מחוז המרכז והמנכ"לית לשעבר של משרד מבקר המדינה. כולן השיבו בכתב כי איש לא פנה אליהן בבקשה להשתתף בוועדת המכרז. רובן הוסיפו כי היו נענות לפניה כזאת ברצון.

ריתוק צבאי

הממשל הצבאי בגדה חידש צווי ריתוק נגד שתי נשים לתקופה של שישה חודשים. האחת היא המורה פדואה אל־לבדי, תושבת הכפר אבו דיס שליד ירושלים, שרותקה בפעם הראשונה בחודש פברואר השנה. אל־לבדי לא יכלה להגיע למקום עבודתה במשך חודשי הריתוק מאחר שבית־הספר הממשלתי שבו עבדה היה מחוץ לתחומי הכפר, ופוטרה על־ידי האחראי על החינוך מטעם הממשל, לאחר 21 שנות הוראה. למרות שאל־לבדי מעולם לא נחקרה או הועמדה למשפט, היא הואשמה ב"הסתת תלמידים". לטענתה זו האשמה חסרת שחר, כיוון שמאז 1980, כאשר לקחה חלק בשביתת מורים בבתי־ספר ממשלתיים בדרישה להכרה באיגוד המקצועי שלהם, העבירו אותה לכיתות נמוכות ובשנים האחרונות היא מלמדת ילדים בגילאים 6-7. צו הריתוק מונע מפדואה להשתתף בפעילות השוטפת באיגוד המקצועי וב"איחוד ועדי העבודה הנשית הפלסטינית". כמו כן נמנע ממנה לנהל חיי חברה ומשפחה תקינים, כיוון שבני ובנות משפחתה השונים מרותקים לאזורים שונים בשטחים.

אמאל והדאן, פעילה ובין מייסדות "ועדי העבודה הנשית" קיבלה גם היא צו ריתוק לשישה חודשים בסוף יולי. זהו ריתוקה הרביעי בארבע השנים האחרונות. והדאן זכתה לכותרות בעיתונות בישראל כאשר רותקה לראשונה ב־1983, כשהיתה בחודשי הריונה הראשונים. ב־'85 קיבלה צו ריתוק נוסף, ואיסור יציאה מישראל, דבר שמנע ממנה להשתתף בוועידות בינלאומיות כמו ועידת הנשים בניירובי ב־1985 וועידת השלום העולמית בקופנהגן ב־1986, שאליהן הוזמנה כנציגת תנועתה.

והדאן מנועה כיום מלהגיע למקום עבודתה במרכז "ועדי העבודה הנשית" בבית חנינא, והיא מובטלת מאונס זה שנה.

...זה מה שקורה...

לידה מאוחרת, שכרה בצידה

נשים עובדות שדחו את הלידה הראשונה לגיל מאוחר משתכרות הרבה יותר מנשים שילדו בגיל מוקדם. כך עולה ממחקר העוסק בהשפעת אימהות מאוחרת על שוק העבודה, שערך דיויד בלום, כלכלן מאוניברסיטת הארוורד. נשים בנות 30, שלא ילדו עד גיל 27, משתכרות בממוצע 36 אחוז יותר מנשים שילדו לפני גיל 22. הן גם משתכרות 18 אחוז יותר מאלה שילדו את ילדן הראשון בגיל 22 עד 26. בלום מייחס את הפער הזה לכמה מרכיבים: אשה שדחתה את תחילת האימהות צוברת יותר שנות השכלה ויותר שנות ניסיון בעבודה. יתר על כן, היא מקבלת את הכשרתה הראשונית בתקופה שבה היא עדיין לא צריכה להתמודד במקביל עם לחצים הקשורים בהקמת משפחה. כן התגלה כי נשים אלה נוטות יותר להישגיות מאשר אימהות צעירות. בעלות מקצוע חופשי נוטות בדרך כלל לדחות את הלידה לפחות עד גיל 27, בעוד שנשים בתפקידים ניהוליים ועמדות מפתח נוטות יותר שלא ללדת כלל. בלום מדווח כי נשים בתפקידי ניהול, ללא ילדים, משתכרות 20 אחוז יותר מנשים בתפקידי ניהול מקבילים שהן גם אימהות.

לכל אשה חתן

"זכותו של הגבר המוסלמי לשאת ארבע נשים ולגרש את אשתו בכל עת שירצה בכך, אינה אלא אחד הסימפטומים של המחלה הממארת שהרסה את הקיסרות המוסלמית," טענו לאחרונה פמיניסטיות בנסיכויות הנפט הערביות, הלוחמות לשינוי חוקי המשפחה במדינותיהן. הליגה הערבית כבר קיימה דיונים רבים בניסיון לגבש חוקי משפחה חדשים שיחולו על כל ארצות ערב, אולם עד כה לא היתה לדיונים אלה כל תוצאה ממשית.

"אנו נאבקות לא רק למען הנשים, אלא למען החברה כולה," טענה לולו אל חליפה, בת למשפחת שליטי בחריין, העומדת בראש ועדת התרבות של האגודה לאימהות ולטיפול בילד במדינתה. והגברים אינם טומנים ידם בצלחת. כך, למשל, יצא פרופ' עבד אל נאצר תופיק אל עטאר, מרצה למשפט אזרחי באוניברסיטת קהיר, להגן על ריבוי הנשים בנימוק: "האיסלם הכיר בריבוי הנשים כדי לוודא שכל אשה תזכה בבעל. אלמלא ריבוי הנשים, היו מיליוני נשים ערביות נידונות לחיי רווקות, ממש כמו אחיותיהן בעולם המערב."

רק גברים מעטים בארצות ערב העזו עד כה להתייצב לצד הפמיניסטיות. אחד מהם הוא הסוציולוג ד"ר באסם סרחאן, שגילה כי אפילו בכוויית, שבה נתקבל חוק משפחה משופר בשנת 1984, נחשבת האשה עדיין ל"כלי תענוגות", ואין לה כל זכויות של ממש.

הגיב על כך העיתונאי ג'עפר עבאס, מעל דפי "אל־אתיחאד", העיתון הרשמי למחצה בנסיכות אבו־דאבי: "אני קורא לכל הגברים שוחרי החירות להתאחד מול מתקפתן הארסית של הפמיניסטיות. בשנים האחרונות ויתרו הגברים לנשים עד כדי כך שהם נאלצים לשטוף רצפות ולבשל. אין ספק שהם יידרשו גם ללדת ילדים אם המדע יאפשר זאת."

יום לימודים ארוך – תנאי לשוויון

75 אחוז מכלל האימהות לילדים מתחת לגיל 5 (בחיפה) מוכנות להתחיל מיד בחיפוש אחר עבודה אם יימצא לילדיהן סידור במעונות. כך עולה ממחקרו של ד"ר אבי קירשנבאום מהטכניון, שהוצג בישיבת המועצה הלאומית לקידום מעמד האשה. כן נאמר שיום חינוך ארוך לילדים הוא תנאי חיוני למימוש הזכות לשוויון הזדמנויות לנשים. ישיבת המועצה הסתיימה בקבלת החלטה זו:

"המועצה הלאומית לקידום מעמד האשה מתריעה כנגד תהליך השחיקה של מסגרות החינוך לילדים בכל הגילים.

"בנוסף להיבט החינוכי, יש בתהליך זה גם משום פגיעה במעמד האשה. המחסור בשירותי חינוך לילדים מונע מאימהות רבות השתתפות בשוק העבודה ומעורבות בחיים הציבוריים. כתוצאה מכך מסוכלת זכותן למציאות חיים המאפשרת שוויון הזדמנויות.

"המועצה רואה בקיומם של שירותים (כמו מעונות יום, גני ילדים ובתי־ספר), המעניקים יום חינוך ארוך לילדים, תנאי חיוני למימוש הזכות לשוויון הזדמנויות, זכות שהיא מעיקרי המשטר הדמוקרטי בישראל.

"אי לזאת תובעת המועצה הלאומית לקידום מעמד האשה ממשרדי הממשלה, מהרשויות המקומיות ומהגופים הציבוריים הנוגעים בדבר להקים תשתית שירותים להורים עובדים הכוללת יום חינוך ארוך לילדיהם, ולהעניק סדר עדיפות גבוה להקצאת המשאבים הדרושים למימוש מדיניות זו."

נושאים שהשתיקה יפה להם

הירחון המזרח ירושלמי "עדיר" פרסם כתבה המביאה גילויים ונתונים על שמירת ואי־שמירת בתוליהן של נשים ערביות. הכתבה מלווה בצילומי איברי מין נשיים מספרי רפואה, ומצוטטים בה גינקולוגים, רופאים ואנשי דת. אחדות מהמרואיינות שצוטטו בעילום שם, מקפידות לשמור על בתוליהן, אך עם זאת מקיימות יחסי מין לא מלאים.

דבריה של סטודנטית ממזרח ירושלים, שהמליצה במפורש על קיום יחסי מין מלאים לפני הנישואין, עוררו זעזוע מיוחד. "לנשים כמו לגברים יש רגשות, ואינני רואה שום מניעה לקיום יחסי מין המבוססים על אהבה הדדית. מין זה דבר טבעי שיש לקיימו, אחרת גוברים התסביכים אצל האשה."

בעקבות פרסום הכתבה קמה סערה. אנשי דת ודרשנים במסגדים הביעו ביקורת חריפה על "העיתון המופקר, הכותב על נושאים שהשתיקה יפה להם."

זה קורה

הפסל הלאומי של בלגיה כבר אינו מטיל את מימיו לבד, יש לו חברה.

העדפה חיובית

מותר למעביד לקדם אשה בתפקיד גם אם יש גברים מוכשרים למילוי תפקיד זה, כך פסק בית הדין העליון בארצות־הברית. הפסיקה העקרונית נקבעה במשפט תביעה נגד חברת תובלה בקליפורניה. כאשר התפנה תפקיד בכיר במחלקת כלי רכב בחברה הוחלט להעניק אותו לדיאן ג'ויס ולא לפול ג'ונסון, שהיה בעל ותק זהה, והשיג תוצאה טובה יותר במבחן בעל־פה. ג'ונסון טען שהוא הופלה לרעה בגלל מינו, והחברה הודתה בכך: מאחר שמתוך 238 משרות הדורשות מיומנות מקצועית מיוחדת בחברה לא ניתנה אף אחת בידי אשה, הוחלט על מינויה של ג'ויס כצעד לתיקון המעוות. כל זה אירע ב־1978.

שופט מחוזי קבע תחילה שג'ונסון צודק, אולם ערכאה גבוהה ממנו החליטה שמותר להפלות לטובה מתוך כוונה לתקן מצב של חוסר שוויון בולט בכוח העבודה.

קביעה זו אומצה על־ידי בית המשפט העליון ברוב של 6 נגד 3, לאחר שנות התדיינות ארוכות בכל הערכאות המשפטיות האפשריות שחזרו והפכו על פיה את פסיקתו של השופט המחוזי. שלושה שופטים שמרנים הסתייגו בחריפות מהחלטת הרוב, אולם השופטת סנדרה אוקונור, הנחשבת בדרך כלל לשמרנית קשוחה, הצביעה בעד.

לוח מודעות

מרכזי סיוע לקורבנות אונס

תל־אביב	03-234819
חיפה	04-82611
ירושלים	02-245554
רעננה	052-32432

מקלטים לנשים מוכות

חיפה	04-662114
הרצליה	052-86629
ירושלים	02-244092
אשדוד	055-563300

מרכזי פעילות פמיניסטית

תל־אביב
רח' בן־יהודה 82 03-234314
חיפה
רח' ארלוזורוב 88 04-664949

קבוצות שונות

שדולת הנשים בישראל 02-224720
ת.ד. 3171, ירושלים 91037

ל.א. — לחימה באלימות נגד נשים 052-83856

א.ל.ן. — ארגון אימהות לא נשואות
ת.ד. 11564, תל־אביב 61114

"קו הבריאות" 03-234917
ת.ד. 33041, תל־אביב 61330

"הקו הלבן" — לשיחות עם לסביות והומוסקסואלים
בימים א', ג', ה', בשעות 23.30-12.30 טל' 03-625629

נשים נגד פרסום פוגע 03-832769
ת.ד. 8755, יפו

מכון לחקר תקשורת ומשפחה
04-246950

ל.ב.ן. — לקידום כדורסל נשים 03-474385, 02-710385

"אשה לאשה" – מרכז נשים, חיפה, מפעיל קו פתוח לנשים המתמודדות עם אפליה והטרדה מינית בעבודה, בלימודים, בצבא ובמגעים עם הרשויות.
הקו פועל בימים א' ו־ג' בשעות 18.00-16.00, טל' 04-664949

שדולת הנשים מפעילה קו פתוח לנשים בנושאי אפליה בתחומים: עבודה, חינוך וקשר עם מוסדות ציבוריים.
הקו פועל בימים ב' ו־ה', בין השעות 18.00-16.00, טל' 02-224720

מאת ד"ר סילביה ביז'אווי

הגל הפמיניסטי האחרון פקד רק את מדינות המערב, קרי, הקפיטליסטיות־דמוקרטיות. בכך הוא שונה מגל הפמיניזם הראשון שהחל במהפכה הצרפתית בסוף המאה ה־18 והסתיים בתחילת המאה הזו, והקיף את אמריקה הצפונית, אוסטרליה, אירופה המערבית, רוסיה וסין.

אפשר לאפיין את המדינות המערביות האלה בכך שהמוסדות שלהן מאורגנים במידה זו או אחרת להגשמת ערכי השוויון הליברלי: זכויות האדם וזכויות האזרח, ושוויון הזדמנויות. מרכזיותו של ערך השוויון יוצרת ציפיות לגבי מיסודו המלא במגזרים השונים של האוכלוסיה, וכמובן גם בקרב קבוצות נטולות כוח, כלומר קבוצות מיעוטים אתניים, דתיים, לאומיים, גזעיים, מעמדיים ומיניים. תנועות חברתיות להשגת שוויון מופיעות אך ורק כאשר נדמה לקבוצה מסוימת שהתארגנות שלה עשויה להצליח, שיעלה בידה להשפיע על קביעת סדר העדיפויות באותה חברה. לא מקרי איפוא שבשנות ה־60 קמו במערב תנועות נשים לצד תנועות חברתיות אחרות. בארה"ב, למשל, קמה National) N.O.W. (Organization For Women במקביל לתנועה לשוויון זכויות לשחורים.

בישראל קיימת מחויבות דומה לערכי הדמוקרטיה, ערבית ומוסדית, אם כי אותו מימד ליברלי שמתייחס לזכויות האזרח אינו מושרש בתרבות הפוליטית בישראל. יתר על כן, אפשר לומר שבמגזר היהודי לפחות, לא רק שהזירה הפוליטית הישראלית מאפשרת לקבוצות שונות להתארגן בניסיון להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות, אלא שפעילויות חוץ־פרלמנטריות המיועדות לאותה מטרה הלכו והתגברו משנות ה־70 ועד היום, עד כדי הפיכתן לחלק של הזירה הפוליטית בישראל.

בתנאים כאלה היינו יכולים לצפות גם להתארגנות של נשים שמטרתה להשפיע על קביעת מקומן בחברה. הציפיה הזאת מתעוררת במיוחד לאור העובדה שישראל היא אחת המדינות הראשונות בעולם שהציגה במגילת העצמאות במפורש את עניין השוויון בין המינים. אך לא רק המערכת הערכית-הצהרתית הזאת היתה עשויה לדרבן את הנשים לפעול נגד הריבוד המיני הקיים, אלא גם העובדה שנשים לא פעם מתארגנות ופועלות כקבוצת נשים.

עם זאת, מכיוון שהתארגנויות אלה לרוב אינן של נשים למען עצמן, אין להתפלא שהן קמות תחת כותרות כמו "אימהות נגד שתיקה" בתקופת מלחמת לבנון, או "נשות השוטרים" כיום. במילים אחרות, נדמה שבעיני הנשים עצמן רק התפקידים הנשיים המקובלים, אימהות ורעיות, מקנים להן זכות להתארגן ולפעול.

הגורם הביולוגי

נהוג להסביר את הריבוד המיני כפועל יוצא של הגורם הביולוגי: כוח פיזי, הריון ולידה. אך בחברות מתועשות בעלות טכנולוגיה מפותחת, הכוח הפיזי לא משמש יותר להקצאת תפקידים חברתיים. נהפוך הוא; באותן חברות שנכנסו לתקופה הפוסט־תעשייתית, דווקא תפקידים המבוססים על כוח פיזי מקנים למבצעיהם יוקרה מינימלית. כך שאין בגורם הפיזי כדי להסביר את נחיתותן של הנשים בתחומים החברתיים, הכלכליים או הפוליטיים.

במקביל, ההתפתחות המדעית־טכנולוגית שינתה כליל את גורלה הביולוגי של האשה: אם רצונה בכך האשה יכולה כיום להחליט מתי, איך, כמה ואפילו את מי ללדת (בן או בת). מבחינת האשה ההכרה בזכותה לתכנן את משפחתה קשורה לזכותה להזדמנות שווה לזו של הגבר בעיצוב דרך חייה, והיא אף אחד התנאים המוקדמים להגשמת זכות זו.

אולם לא רק חשיבותו של הכוח הפיזי כקריטריון להקצאת תפקידים חברתיים, ולא רק הגורל הביולוגי של האשה השתנו; גם הקשר הטבעי בין האם לילדה השתנה לגמרי: במקום ההנקה, שחייו של התינוק בשנותיו הראשונות היו תלויים בה, התפשטו מתחילת המאה העשרים שיטות המוניות אחרות להזנת התינוק כמו הבקבוק, ואחר־כך המזון המוכן והמזון הקפוא. כתוצאה מכך מתאפשרת מבחינה טכנית, מהשלב הראשוני ביותר של חיי התינוק, ההפרדה בינו לבין אימו, ודבר זה מאפשר להורים להחליט מי מהם יטפל בילד.

לנוכח נתונים אלה אפשר להתפלא שבישראל אין הרבה נשים הדוגלות בשוויון המינים על בסיס תכונות אנושיות זהות כמו כושר חשיבה, כושר החלטה וכושר יצירה. להיפך, הנשים ככלל ממשיכות לדבוק בנוסחה המעורפלת של "שוויון בשוני", בטענה שהבדלים ביולוגיים מהותיים בין גברים לנשים מצדיקים את חלוקת התפקידים המסורתית במשפחה, בעבודה ובפוליטיקה.

[illegible]

הגיאות הכלכלית חסרת התקדים של הקפיטליזם הדמוקרטי לאחר מלחמת העולם השניה הפכה את החברה המערבית לחברה צרכנית וחברת שפע. פיתוח הייצור ובעיקר פיתוח השירותים הנלווים אליו הפכו את ציבור הנשים למאגר בלתי פוסק של עובדים חדשים. שיעורן של הנשים בכוח העבודה, שלא עבר את 30 האחוז עד שנות ה־40, החל לעלות

בהתמדה בשנים אלה. בארה"ב התקרב שיעורן של הנשים בכוח העבודה (מגיל 16 ומעלה) כבר ב־1975 ל־40 אחוז. באירופה הגיע שיעורן של נשים מגיל 15 ומעלה בכוח העבודה באותה שנה ל־34.4 אחוז בממוצע. בארצות הסקנדינביות הגיע שיעורן של הנשים בכוח העבודה ב־1975 ל־41 אחוז. בבריטניה, צרפת וגרמניה המערבית ל־39 אחוז.

בד בבד עם כניסתן ההמונית של הנשים לשוק העבודה השתנה הפרופיל ההשכלתי והפרופיל הדמוגרפי של הנשים העובדות: יותר ויותר נשים המשיכו ללמוד לאחר הגיל שנקבע להן בחוק חינוך חובה של מדינתן. בארה"ב, בשנים 1960-1975, עלה אחוז הנשים שסיימו תואר ראשון או תואר מקביל בתחום מקצועי מ־35.2 אחוז ל־43.5 אחוז מכלל מקבלי תארים אלה. במקביל, עלה באותה תקופה בארה"ב אחוז הסטודנטיות באוניברסיטאות מ־34.5 אחוז ב־1960 ל־44.9 אחוז ב־1975.

מלבד זאת השתנה גם הפרופיל הדמוגרפי של האשה העובדת. עם נישואיהן, וגם לאחר היוולד ילדן הראשון, המשיכו הנשים להשתתף בכוח העבודה השכיר. האשה השכירה כבר לא היתה אותה אשה יחידה (רווקה, אלמנה, גרושה) או אשה נשואה ממעמד הפועלים, כמו עד שנות החמישים. באותה תקופה, במערב, החלה האשה העובדת להיות האשה הנשואה, אם לילדים ובדרך כלל מהמעמד הבינוני והבינוני־גבוה.

בישראל התרחש תהליך דומה בקרב הנשים היהודיות לאחר מלחמת ששת הימים. עקב הגיאות הכלכלית וההתפתחות הטכנולוגית החל המשק להסתמך על הנשים כמאגרו העיקרי, אם כי בוודאי לא הבלעדי, לגידול בכוח העבודה האזרחי. בשנים 1983-1965 עלה שיעור הנשים היהודיות המועסקות, מתוך סך כל כוח העבודה היהודי בישראל, מ־31.3 אחוז ב־1965 ל־34.7 אחוז ב־1975 ול־40.8 אחוז ב־1983.

אחוז הנשים הלומדות באוניברסיטאות הלך וגדל בהתמדה אף הוא. בשנת 1964/5 היה שיעור הנשים מסך כל הסטודנטים 36.1 אחוז, וב־1983/4 הגיע שיעור זה כבר ל־47.3 אחוז, שיעור הקרוב לאחוז הנשים באוכלוסיה. כבר ב־79' היוו הנשים 45 אחוז ממקבלי התארים האקדמיים. 48.8 אחוז מהן קיבלו תואר ראשון (B.A.), 34.6 אחוז קיבלו תואר שני (M.A.), 12.1 אחוז מקרבן קיבלו תואר דוקטור (Ph.D.).

באותה תקופה הנשים כבר היו מיוצגות בכבוד בקרב מקבלי תארים אקדמיים במקצועות "גבריים": ב־1981 הן היוו 35.7 אחוז ממקבלי התארים במשפטים, 43.2 אחוז ממקבלי התארים במתמטיקה, סטטיסטיקה ולימודי מחשב, 32.4 אחוז בחקלאות ו־27 אחוז במדעים פיסקליים. יחד עם זאת, גם באותה שנה נשארו תחומי לימוד מסוימים "נשיים" (או נעשו יותר "נשיים" מכפי שהיו בעבר). בין היתר, 78 אחוז ממקבלי התארים בשפות ובספרות, 80.2 אחוז ממקבלי תעודות בחינוך ובהכשרה להוראה ו־68.4 אחוז ממקבלי התארים במדעים ביולוגיים היו נשים.

אם בשנת 61' שיעור הנשים הלא נשואות בכוח העבודה היה גדול משיעור הנשים הנשואות, עד אמצע שנות השבעים השתנה מצב זה. ב־1981 היוו הנשים הנשואות יותר מ־70 אחוז מכוח העבודה הנשי בקרב היהודים, בעוד שאימהות היוו 51 אחוז מסך כל המועסקות בשכר. הנשים הצטרפו לכוח העבודה דווקא בתקופת שיא הפוריות שלהן, בגילאים 25-34. ב־1984, 62.2 אחוז מסך כל הנשים בגילאים 25-34 היו מועסקות בשכר. אם נכון שאפשר למצוא בנושא וריאציות על־פי מוצא עדתי, נכון גם שבכל קבוצה עדתית עובד הרוב המוחלט של הנשים בגילאים 25-34 מחוץ לכותלי ביתן.

במערב ובישראל יצרה הצטרפותן המאסיבית של נשים לכוח העבודה מסרים כפולים לנשים בכלל ולנשים העובדות מחוץ לכותלי ביתן בפרט. בעיני האוכלוסיה הפכה האשה הנשואה והאם העובדת לתופעה לגיטימית ולחלק מהנוף החברתי־מקצועי. עם זאת, חובות הבית והטיפול בילדים נשארו עדיין בתחום אחריותה הבלעדית של האשה, הן בעיני הנשים והן בעיני הגברים. בנות ובנים מקבלים אומנם אותו חינוך, אך גברים ולא נשים תופסים את עמדות המפתח בחברה. תנאי הכלכלה המודרנית דורשים מהנשים לתרום את חלקן לפרנסת המשפחה, אולם בכל מקום מקבלות הנשים בממוצע שכר נמוך יותר (לרבות הטבות נלוות) לשעת עבודה. לעובדות אלה היו השלכות רבות, אך שונות במהותן, במערב ובישראל.

במערב, לאחר שמספר הולך וגדל של נשים הצטרף לכוח העבודה בשכר והנשים מילאו תפקיד כפול או משולש, כעובדות, עקרות בית, רעיות ואימהות, החלו נשים לערער על החלוקה המסורתית של התפקידים ושל הסמכויות על־פי מין, הן במשפחה והן בעבודה: פירוש הדבר שחלק מהנשים החל לבחון בעין ביקורתית את ההסדרים התרבותיים, החוקיים, החברתיים, הכלכליים והפוליטיים שהיוו את בסיס קיומן. התהליך הזה היה ללא ספק התחלת התגבשות התודעה הפמיניסטית בקרב נשות המערב (בחלקן לפחות). כתוצאה מכך החלו אותן נשים לגלות רגישות והתעניינות בנושאים הקשורים למעמד האשה בחברה המתועשת, ואף החלו להראות נכונות לפעול בתחום זה. על רקע זה אפשר להבין את היווצרותן של התנועות הפמיניסטיות שמטרתן היתה לתרגם במונחים פוליטיים את מעמדן של הנשים בחברה המערבית ועל ידי כך לשנותו.

בישראל העלתה ללא ספק היווצרות הטיפוס החדש של האשה העובדת, האם העובדת, את הנושא לכותרות: בעיתונות החלו להתפרסם באופן קבוע מאמרים, וברדיו ובטלוויזיה הוקדשו לנושא הזה דיונים ושידורים. באוניברסיטאות הקימו מסגרות ללימודי נשים (ירושלים וחיפה), ויותר ויותר סימפוזיונים, כנסים ומחקרים התמקדו בתפקידי המינים בחברה. במקביל יצאו לאור פה ושם ספרים הקשורים לנושא, ואף הועלו הצגות תיאטרון המתארות את חיי הנשים בארץ ובעולם מזווית ראיה פמיניסטית. המערכת הממסדית עצמה נראתה כאילו היא קולטת את ההתרחשויות החדשות בחברה: ב־1976 מונתה מטעם ראש הממשלה דאז, יצחק רבין, "הוועדה למעמד האשה" (ראו מסגרת), שהגישה דו"ח ב־1978. כתוצאה מכך מונתה לראשונה יועצת ראש הממשלה למעמד האשה, אז פרופ' רבקה בר־יוסף, וכיום ד"ר ניצה שפירא־ליבאי.

ארגוני הנשים עצמם, ויצ"ו ונעמ"ת, החלו להשמיע זמירות יותר פמיניסטיות. התהליך הזה השתקף לא רק בדפי הירחון נעמ"ת, אלא גם, בין היתר, בתמיכתה של ויצ"ו במקלט לנשים מוכות באשדוד, ובהקמתו של "מרכז לאלימות במשפחה" של נעמ"ת (1983), וכמו כן בפעילותה של נעמ"ת ובמאמציה לדרבן את הקמתן של ועדות למעמד האשה ליד ראשי רשויות מקומיות, כאלה יש כיום 20 מפוזרות בכל רחבי הארץ.

במקביל קמו בישראל גופים חדשים, שייעודם קידום הנשים בארץ. ב־1984 התארגנה "המועצה הלאומית לקידום מעמד האשה", שבראשה עמדה בתחילה פרופ' רות לפידות, וכיום ד"ר מרילין ספר־מזרחי.

באותה שנה אף קמה "שדולת הנשים", המאגדת בתוכה חברות כנסת מכל הקשת הפוליטית (לרבות המחנה הדתי), נשים מהאקדמיה, מהצבא, מהפקידות הבכירה, עיתונאיות ועוד. בראשה עומדת פרופ' אליס שלוי. זאת אחת מהתארגנויות הנשים היחידות המנסה לפעול למען הנשים עצמן מבלי לסוונן מראש כאימהות או כרעיות. היא שמה לה למטרה להשפיע על מוקדי הכוח הפוליטיים ועל ידי כך לקדם בחברה את מיסוד השוויון בין המינים.

אולם, פרט לתנועה הפמיניסטית ול"שדולת הנשים" היו כל ההתפתחויות האלה מוסדיות־ארגוניות. הן אינן ביטוי מאורגן של לחצים ושל תודעה פמיניסטית מלמטה, כך שבהחלט אפשר לומר שלמרות כל השינויים המבניים והאפשרויות המוסדיות הקיימות, לא נוצר לחץ ציבורי למען שוויון זכויות וחובות בין המינים.

הביטחון והפמיניזם

ישראל חיה תחת לחץ ביטחוני מתמיד: מציאות זו מכתיבה את ארגון חייהם של הגברים והנשים בישראל, והיא גם משפיעה על הדרך שבה כל אחד מהם תופס את תפקידו ומתייחס לגורלו. הגבר הוא זה שממלא את תפקידי הלחימה והוא זה שנושא בעול ההגנה על העורף: הנשים, הילדים, הזקנים. האשה על־פי רוב לא לוקחת חלק פעיל בתהליך הלחימה, היא רק אחראית לביתה, ועל כן יוצאת לעבוד מחוץ לכותלי ביתה עד שובו של חברה/בן זוגה, הלוחם. חלוקת תפקידים זו מבוססת על תפיסה ראשונית ביותר של הבדלי המינים ואף מנציחה אותם, מחזקת את דימויי המין הסטריאוטיפיים ביותר ומצדיקה עקב כך את מעמדן המשני של הנשים בחברה, גם בעיני עצמן.

איום על הזהות היהודית

בישראל הולכת ומתחזקת בשנים האחרונות ההגמוניה הרוחנית של הממסד הדתי־אורתודוקסי. משמעות הדבר שמאז שאותו מגזר של החברה הישראלית שקרא לעצמו "ארץ ישראל העובדת" פסק להיות מקור לרעיונות ולערכים הומניסטיים אוניברסליים, התמלא החלל הריק הזה באידיאולוגיה הדתית, אותה אידיאולוגיה שמגדירה את היהודי הדתי האורתודוקסי כנושאם הבלעדי של הערכים היהודיים וכסמלה החי של הזהות הלאומית הישראלית המחודשת. היהודי החילוני נתפס כסמל של דעיכה מוסרית, רוחנית, חברתית ולאומית, הדוגל באידיאולוגיה של חולשה ושל העדפת החומר על הרוח.

בהבדל ממדינות המערב, ההגמוניה הרוחנית ממסדית הזאת כופה על היהודים בישראל התייחסות שונה לנושא מעמד האשה: טקסי הדת (ברית מילה, בר מצווה, נישואין, קדיש על קבר האב) והחגים (במשפחה ו/או בבית הכנסת) המלווים על־פי חוק או על־פי מנהג את החיים היהודיים בישראל, ממחישים דרך הסמלים והפולחן את השוני ואת ההיררכיה הקיימים בזכויות ובחובות של המינים, על־פי ההלכה. במקביל מאשרת גם מערכת השיפוט, ובעיקר החקיקה בדיני אישות, שלא רק מבחינה דתית אלא גם מבחינה לאומית קיימות שתי ספרות שאינן זהות ואינן ניתנות להשוואה.

כל ניסיון לשנות את המצב הזה מתפרש כפגיעה בזהותה היהודית של מדינת ישראל. ממחישה זאת העובדה שמעטות המפלגות הלא דתיות בישראל המעזות לתבוע הנהגה של נישואין אזרחיים, כמו כן פועלים כל ארגוני הנשים לשיפור מעמדה של האשה בתחום דיני האישות במסגרת בתי הדין הרבניים. "שדולת הנשים" פונה לרבנות בבקשה שתסתמך על קריאה אנושית יותר של ההלכה כדי להגיע ליתר שוויון בדיני האישות. נעמ"ת מצידה מציעה להקים "בתי דין למשפחה", שישאירו בידי בתי הדין הרבניים את ענייני הנישואין והגירושין, אך ינסו למנוע את הסחבת בנושאים אלה.

בהקשר כזה, מובן שלנשים בישראל קשה להזדהות עם המסר הפמיניסטי המבטל את מערכת הזכויות והחובות השונה המתלווה לספרה הנשית ולספרה הגברית כאחת, ואף מתנה את שוויון המינים בחברה בשוויון המינים במשפחה. הפמיניזם, במילים אחרות, נתפס כאיום ישיר על הזהות היהודית והלאומית של ישראל.

יותר משפחתית מיפן

בחברה הישראלית הולכת ומתחזקת המשפחתיות (קרי, המרכזיות המוקנית למשפחה המסורתית בחיי הפרט והחברה ובמערכת הערכים הדומיננטית), אותה משפחתיות הממוסדת במבנה הכלכלי תעסוקתי של המשק הישראלי. לפי מחקרים אחדים מתברר שישראל היא החברה המשפחתית ביותר מכל חברות המערב. היא משפחתית יותר אפילו מיפן

ראוי לציין שכמעט בכל מדינות המערב הוקמו ועדות שמטרתן לבדוק את מעמד האשה בכל מדינה ומדינה. ועדות אלה היו שלב חשוב בהתארגנות הפמיניסטית. הטבלה הבאה מסכמת את תקופת פעילותן של הוועדות השונות במערב:

שנת הפעילות של הוועדה למעמד האשה	המדינה
1963-1961	ארה"ב
1966-1962	גרמניה המערבית
1965	דנמרק
1966	צרפת, אנגליה, פינלנד, הולנד, אוסטריה

(בהתבסס על משתנים עיקריים המקובלים למדידת משפחתיות, כגון שיעורי נישואין, גירושין וילודה).

התכונה הזאת מאפיינת את החברה הישראלית כולה גם באמצע שנות ה־80, למרות הירידה המשמעותית בפריון הכללי של היהודים. גם העליה הקלה המצטיירת בשיעור הגירושין בקרב היהודים לא מסירה מישראל את כתר "מבצר המשפחתיות" במערב.

בחברה משפחתית כמו ישראל מצפים מכל גבר ומכל אשה להשקיע הרבה בחיי המשפחה, אולם ציפיה זו מבוססת על התפיסה המסורתית של תפקידי המינים בתוך המשפחה. חלוקת העבודה וחלוקת הכוח בין בני הזוג תואמות את הדפוס המסורתי: האשה עוסקת בתפקידים פנים משפחתיים, גידול הילדים וטיפוח הבית, ואילו תפקיד הגבר מסתכם בעיקר בדאגה לפרנסה. מבחינה זו נחשב הגבר לראש המשפחה ועליו מוטלות הכרעות חשובות רבות הנוגעות לה, ואילו מקומה של האשה הוא משני. גם אם בפועל האשה מבצעת תפקידים רבים החורגים מ"תחומה" ומכריעה הכרעות רבות מדי יום ביומו, התפיסה המנחה את הדפוס המסורתי היא שאלה מוסכמים על בעלה והם יכולים להשתנות על־פי החלטתו.

רק כ־40 אחוז מהנשים היהודיות בישראל בשנות ה־80 משתתפות בכוח העבודה. כלומר, 60 אחוז של הנשים בישראל אינן מצטרפות לשוק העבודה, וממלאות על־פי הגדרתנו תפקיד מסורתי. גם אם נביא בחשבון שרמת ההשכלה, מספר הילדים וגילם מהווים גורמים המשפיעים על החלטתה של האשה אם להשתלב בשוק העבודה בשכר, אין להתעלם מכך שחלק לא מבוטל מציבור הנשים בוחר שלא לצאת לעבודה מחוץ לכותלי ביתו מתוך תפיסה ערכית, ומתוך הזדהות עם ההגדרה המסורתית של תפקידי המינים.

בחברה מתועשת כמו ישראל, שבה הנשים (היהודיות) מהוות יותר מ־40 אחוז מכוח העבודה האזרחי (היהודי), ה"מסורתיות" בחלוקת התפקידים והסמכויות במשפחה אינה חופפת אך ורק את החלוקה הקשוחה, "האשה בבית והגבר בחוץ". במקום אותה חלוקה מתגבשים בחברה דפוסים חדשים, "ניאו מסורתיים", המתאפיינים בכך שחלק מתפקידיה הביתיים של האשה הופכים לתפקידיו המשניים של הבעל, במיוחד כאשר האשה ממלאת תפקיד משני בדאגה לפרנסה. משתמע מכך שמה שמוגדר כיום כמסורתי בחלוקת התפקידים בין המינים הוא הקו החדש המפריד בין תפקידי האשה לבין תפקידי הגבר במשפחה: אותו קו נוקשה המגדיר בדייקנות את ה"עד כאן" של עבודת הגבר בבית ושל עבודת האשה בחוץ. במובן הזה מתברר שרובן המכריע של הנשים המועסקות ממלאות תפקיד "ניאו מסורתי", אם מתוך הכרח ואם מתוך הזדהות.

לנשים המעוניינות לצאת לעבודה בשכר, אך צריכות להגביל את השקעתן בעבודה ביודען מראש שעליהן להקדיש את זמנן לניהול משק ביתן, קיימת "נוסחת הפלא" של העבודה החלקית. בדרך כלל תפור סוג עבודה זה על מידות "נשיות": הוא דורש הכשרה מסוימת, מבטיח ביטחון סוציאלי ושעות נוחות, אך הוא בנוי על רמת שכר נמוכה ועל חוסר אפשרויות קידום. השירותים החברתיים בישראל (חינוך, בריאות, עזרה סוציאלית), נבנו בעיקר הודות לכניסה המונית לשוק העבודה של נשים משכילות, בעלות הכשרה מקצועית, העובדות במשרות חלקיות.

במחקרים על האם המועסקת נמצא שהמספר הממוצע (ביממה) של שעות עבודה בבית ובשכר של בעלים לאימהות מועסקות ושל גברים שנשותיהם עקרות בית הוא זהה: 11.9 שעות בממוצע ביממה לקטגוריה הראשונה של בעלים ו־12 שעות לקטגוריה השניה של בעלים. מתוך כ־12 שעות עבודה ביממה (בממוצע) נמצא כי בעלים לאימהות מועסקות, כמו גם בעלים לעקרות בית, מקדישים לעבודות הבית, לרבות חינוך הילדים, 3.1 שעות בממוצע. לעומתם, נמצא שהאימהות המועסקות מקדישות 6.5 שעות ביממה לעבודת הבית ו־6.4 שעות לעבודה בחוץ. הבעלים אינם משתתפים בעול הנוסף המוטל על האם המועסקת, הם אינם עובדים בשל כך פחות מחוץ לבית ואינם מקצים יותר זמן לבית או לילדים. האימהות המועסקות, אם במשרה חלקית ואם במשרה מלאה, צריכות אם כן למלא את חובותיהן המסורתיות במשפחה לפני שהן יכולות להרשות לעצמן את ה"מותרות" של עבודה בשכר.

הפמיניזם, המושתת על עקרון שוויון הזכויות והחובות בין המינים במשפחה ובעבודה, מתנגש חזיתית עם המשפחתיות שבנויה על הגדרה מסורתית של תפקידי המינים, ומכתיבה כתוצאה מכך את אופי כניסתן של הנשים לשוק העבודה. לכן, מעצם מורכבותו של הניגוד בין הפמיניזם לבין הפמיליזם, נוצר מצב שבו אף אם בני הזוג מסכימים לשוויון זכויות וחובות בין המינים במשפחה, קשה להם להגשים את עקרונותיהם הלכה למעשה, כי החברה בנויה כולה על ההגדרה המסורתית של תפקידי המינים במשפחה ואינה ערוכה לכך.

בניסיון להסב את תשומת לב הציבור לחלוקת התפקידים בין המינים בתוך המשפחה ולהשלכותיה החברתיות, יצאה נעמ"ת ב־1984, במסגרת החודש למען האשה, בסיסמה "תהיה גבר, תן לה יד." ארגון הנשים הגדול ביותר בארץ הוכיח בזאת שהוא עצמו לכוד בהגדרה המסורתית של מוסד המשפחה. למעשה, בסיסמה זו נעמ"ת לא רק ביקשה מהגבר "לעזור" לאשה במקום לדגול בנשיאה שווה של העול המשותף, אלא, באמצעות אותה סיסמה היא הציגה את הנושא של תפקידי המינים השוויוניים במשפחה כבעיה אינדיווידואלית, שניתנת לפתרון על־ידי הסדר "בינו לבינה", מבלי שהחברה ומוסדותיה יצטרכו להתארגן לקראתו.

כל עוד ידובר בישראל על חלוקה בין־מינית יותר שוויונית בתוך המשפחה מבלי לבצע רפורמות חברתיות שתאפשרנה זאת, הרי שלא רק שנשים בעלות גישה מסורתית לנושא תתנגדנה למסר הפמיניסטי, אלא גם אלה המזדהות עם עקרונותיו תתרחקנה ממנו כחלום שאינו בר הגשמה.

מיתוס האשה הישראלית המשוחררת

מיתוסים הם הביטוי לצורה שבה החברה תופסת ומגדירה את עצמה. שילובן של הנשים בחיי החברה על בסיס שוויוני החל להתגבש כאידיאל בסוף המאה ה־18

באירופה ובצפון אמריקה. שחרור הנשים הוא סימן היכר מובהק של חברה נאורה, חברה שערכיה ומוסדותיה מבטיחים למרכיביה, תיאורטית לפחות, חופש, שוויון ורווחה. מיתוס האשה הישראלית המשוחררת תורם להגדרה העצמית של החברה הישראלית כפי שזו אוהבת לראות את עצמה, חברה דומה לאירופה וצפון אמריקה.

מיתוס שחרור האשה הישראלית לובש צורות שונות: תמונות המלוות אותנו מן העבר ומראות לנו חלוצות המפריחות את השממה וסוללות כבישים; שמותיהן של חברות "השומר", "ההגנה", "אצ"ל", "לח"י" וה"פלמ"ח"; תמונות אקטואליות יותר של קיבוצניקית חרוצה העובדת בשדה או נוהגת בטרקטור; חיילת שצועדת בגאווה במצעד עם רובה על השכם, או חיילת שזה עתה צנחה; וגולדה מאיר כמובן, האשה העקשנית, הפוליטיקאית הקשוחה, אך גם האם היהודיה, חמת הלב. הפנים והשמות האלה מייצגים קומץ קטן מאוד של נשים, בדרך כלל בנות העליה השניה והשלישית שנאבקו קשות כדי לשנות את מעמדה המסורתי של האשה היהודיה בחברה ואף הצליחו מבחינות מסוימות לעצבו מחדש (אך השאירו את הנשים, כקבוצה, רחוקות מהשוויון המיוחל).

אך החברה הישראלית נתפסת בכל זאת בעיני בניה, ובמיוחד בעיני בנותיה, כחברה שפתרה מכבר את "בעיית הנשים". ונדמה שמה שהאימהות המייסדות החלו בו בתקופת היישוב, נכדותיהן משלימות כיום במדינת ישראל: לגיבורות של ההגנה ושל הפלמ"ח דאז יש היום דור המשך, והוא אף משרת בצבא היחיד בעולם המגדיר את גיוס הנשים כחובה ולא כרשות. אותם ארגונים שנוסדו בשנות ה־20 כדי לעצב את מעמדה של האשה בחברה, נעמ"ת (אז "מועצת הפועלות") וויצ"ו, ממשיכים גם בימינו לדאוג לכך; ובאמת, האם ישראל לא הצמיחה את גולדה מאיר הרבה לפני שהעולם רגש למראה אשה שנבחרה כמועמדת לתפקיד סגנית נשיא בארה"ב, דהיינו באחת הארצות המתקדמות ביותר בדרך לשילובן השווה של הנשים בחברה?

העובדות האלה יוצרות את הרושם שהחברה הישראלית נבנתה מלכתחילה על עקרון השוויון בין המינים, ואם אין לדבר ביטוי מובהק יותר, זה פשוט "מפני שהנשים פחות מוצלחות מהגברים," ו/או "שטבען אינו מייעד אותן לנהל את המדינה ואת החברה אלא מייעד אותן להעניק חום ואושר לסביבתן," ו/או "מפני שהן לא רוצות בשוויון." במצב כזה התנועה הפמיניסטית אינה יכולה להועיל. לשון אחרת: הבעיה היא הנשים עצמן ולא החברה. במצב כזה אין לצפות שהישועה תבוא מהממסד הנשי, או שהתודעה הפמיניסטית תתעורר אצל נשות ישראל כתוצאה מפעילותם של ארגוני הנשים או הודות למספר הקטן של נשים שהצליחו להתברג במבנה הכוח הישראלי.

בכל התנועות הבאות לתקן אי־שוויון מבני, וכך גם בתנועה הפמיניסטית, הארגון והפעילים אינם יוצרים את התודעה אלא רק מעצבים אותה, בכך שהם מתרגמים לשפה הפוליטית־כוחנית את המסר שמשדרות קבוצות חברתיות שרואות את עצמן מקופחות ביחס לקבוצות אחרות בחברה. אלא שחוסר תודעה פמיניסטית מינימלית בקרב הנשים, כמו גם כללי המשחק של הפוליטיקה הישראלית, גורמים לכך שלא סביר לצפות מן הממסד הנשי, מארגוני הנשים ומהנבחרות הפוליטיות להפוך את נושא מעמד האשה לסוגיה פוליטית.

ארגוני נשים ניאו־מסורתיים

כפי שהם מתוארים בפרסומים הרשמיים, ויצ"ו ונעמ"ת הם ארגונים "רב־תכליתיים". ארגוני נשים שבנוסף לעיסוקם בחינוך ובעבודה קהילתית מטפלים גם בנושא מעמד האשה בחברה, כלומר, עזרה לנשים למלא את תפקידיהן המסורתיים והניאו מסורתיים: רעיה, אם ומפרנסת שניה.

ברור, אם כן, שאותם ארגוני נשים לא יעלו תביעות להשוואת מעמדן של הנשים למעמדם של גברים **על בסיס של שוויון וזהות**, לא בתחום החוק ולא בתחום הצבא והפוליטיקה.

גם כאשר ארגון כמו נעמ"ת יוזם התארגנות ופעילות של נשים למען עצמן, הנשים הישראליות אינן נוהרות אליו בהמוניהן כדי להשמיע את קולן. כך קרה במאבקה של נעמ"ת על "החזרת הסעיף הסוציאלי" לחוק ההפלות (תיקון בחוק העונשין תשל"ז, 1977). כך קורה גם כיום, כאשר "מתפרסמים נתונים מדאיגים בדבר הגידול שחל לאחרונה במספר ההיתרים שניתנו לגברים יהודים לשאת אשה נוספת ובדבר השיקולים שביסוד הוצאתם" ("הארץ", 3.11.1985). מול ריבוי מקרי ה"פוליגמיה ברשות התורה", ולמרות קול הזעקה שמנסה נעמ"ת להרים, אין תגובה.

האדישות המופגנת הזאת של נשים כלפי גורלן היא תוצאה, חלקית לפחות, של המדיניות שנוקטים ארגוני הנשים לאורך זמן. כאשר מטפחים את הדמות המסורתית והניאו מסורתית של האשה הדואגת לכולם מלבד לעצמה, קשה לצפות שנשים תתגייסנה בהמוניהן למען עצמן, אפילו באופן זמני! יחד עם זאת, חוסר התגובה המאורגנת של הנשים הוא ביטוי בוטה לאי־קיומה של תודעה פמיניסטית בקרב הנשים בישראל. באירופה ובצפון אמריקה, למשל, נושא ההפלה החופשית דרבן רבבות נשים להתארגן ולפעול במישור הפוליטי, ואף היה אחד הגורמים המזרזים להיווסדותן של תנועות פמיניסטיות. הניסיון הסמוי להפוך את הפוליגמיה לחוקית היה מעורר באותן מדינות מחאה מאורגנת לא רק של מאות אלפי נשים אלא גם של מאות אלפי גברים, שהיו רואים בכך ניסיון להחזיר את חברתם לתקופת האבן!

על משמר הקונסנזוס

ארגוני הנשים הם מקור עיקרי, אך לא בלעדי, לגיוסן של נשים לתפקידים פוליטיים בכנסת, ברשויות המקומיות, בהסתדרות. הקריירה הפוליטית של נשים בדרך כלל אינה תלויה בייצוגו הנאמן של "האינטרס הנשי", אלא בשירות מסור וממושמע לממסד המפלגתי ולרעיונותיו. כך קורה שחברות כנסת מגלות רמת פעילות גבוהה בכנסת ומעלות סוגיות כלכליות, ביטחוניות ומדיניות, אך נמנעות מלהעלות "סוגיות נשיות", או עושות זאת בהתאם לתפיסה המקובלת של ה"שוויון בשוני", הבאה למסד את מעמדה המסורתי והניאו מסורתי של האשה בתחום החינוך, הסעד, הבריאות, כמו גם בתחום הצבא, העבודה והפוליטיקה.

המשך בעמ' 25

פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסו

הנשים בראי החלב

מאת עין־יה פלדמן ועדית ויטמן

מודעות הפרסומת הן חלק בלתי נפרד מתרבות הצריכה של המאה העשרים. יש בהן הכל מכל: מחיתולים חד־פעמיים לטף ולזקן ועד קונדומים בשירות האהבה, בצד מיני מאכל ומשקה, דירות פאר ותוכניות חיסכון. יש בהן גם קסם שקשה לעמוד בפניו, אותה חנופה פרסומית המציירת תמיד את העולם האידיאלי: הכי יפה, הכי טעים, הכי יעיל. שלא כבחיי היומיום, אותה תמונת עולם אידיאלית המוצגת בפרסומת תהיה תוצאה מובנת מאליה של היענות הקורא להצעות המפתות והקורצות של המודעה. עכשיו, כשהאינפורמציה נפרשת לפניו, ניתן בידיו המפתח לאושר העתידי. שחקן חיזוק ידוע במערכה שבין המפרסם והקורא/צופה היא טקטיקת הניגוד: לפני ואחרי, הצגת הבעיה ופתרונה, טעות ותיקונה. כשהאנטגוניזם אינו חלק מתמונת העולם שבתוך המודעה, הוא מתקיים ביחסים שבין המודעה לבין המציאות של המתבונן בה: גזרתה החטובה של הנערה במודעה לעומת כרסו של מקבל המסר; העוגה המופלאה בתמונה לעומת המפלה הקולינרית במטבח.

החלב ומוצריו ממלאים תפקיד נכבד בהצגה הגדולה של הפרסומת. גבינות. תוצרת חלב ניגרת. מעדני חלב ממותקים וחלב לסוגיו. פאר הרפת והמחלבה. תקציבי ענק. מערכות שיווק אדירות. מעגלי צריכה עצומים. מי ומי הצרכנים? כולנו בעצם. מי לא. ולמי פונות מודעות הפרסומת? אלייך, גבירתי, עקרת הבית הנלבבת הספונה בביתה, אם הבנים המתמוגגת, הקישוט האנושי הפתטי, החרד לכל קמט ויירא מכל קווצת שיבה. מודעות פרסומת מוכרות קודם כל סטריאוטיפים. חלוקת התפקידים המיניים המקובלת, הארגון ההירכי בתוך המסגרת המשפחתית, הגישה הפרקטית לעולמו של הגבר לעומת המיפוי החיצוני של האשה, כל אלה הם אבני יסוד בפרסומת, רשת פיתויים שונה לכל נפש. למשל יוגורט.

יוגורט, כמוצר מזון, מיועד לכל אחד, ללא הבדל גיל או מין. במודעה מלפני שנים אחדות מוצגת בחורה יפה, מאופרת בקפידה, שיערה אסוף בתסרוקת אלגנטית ומכובדת. האיפור מינימלי ומעודן, העגילים קטנים ועדינים. הבגד רחוק דיו מן הצוואר כדי לרמז על המשך קווי הגוף, בצבע לבן, בתולי וטהור. לידה, על רקע חולצתה הלבנה, גביע יוגורט שמכסהו סגור. "דנונה עושה לי משהו," נאמר בכיתוב, "אומרות מיליוני נשים יפות בעולם, יום יום. יופי של בריאות..."

מה כבר יכול לעשות יוגורט במיכל סגור, מעבר לערעור אמינות הדברים שנאמרים במודעה? הביטוי "עושה לי משהו", בעברית מדוברת, מעלה קונוטציות מיניות. אל המסר הסמוי הזה מצטרפים הלבבות האדומים השזורים בכיתוב, במקום ניקוד כמקובל, שגם הם יוצרים קשר בין יוגורט ואהבה: אהבה בין הנשים היפות והיוגורט כמו גם אהבה בין אותן נשים שאכלו יוגורט לבין הגברים שנפלו שדודים לרגליהן בעקבות זאת. היופי, ההצלחה המינית, העור החלק והמטופח, כל אלה הם תוצאה של אכילת המוצר המופלא הזה. אז למה המיכל סגור?

החברה המתחרה בחרה בדמות של גבר. גבר מזדקן, פניו משופמים, שזופים וחרושי קמטים, ושיערו שיבה. האיש לבוש מקטורן כפרי ומטפחת ורדרדה וצעקנית לצווארו, והוא אוחז בידו האחת גביע יוגורט ובידו השניה כפית גדושה יוגורט, כל כולו אומר שביעות רצון מופלגת ונחת. הכיתוב: "הגברים של הבלקן יודעים לחיות והרבה." ביסוד המודעה נמצאת כמובן האמונה הרווחת שאנשי הבלקן מאריכים ימים בזכות היוגורט. הקמטים על פניו של האיש הם חלק ממסע השכנוע לכך שהיוגורט הוא בעצם סם חיים. מלבד זאת, לדעת לחיות זו לא רק שאלה של כמות, אלא גם של איכות. אם מוסיפים לזה את המטפחת הוורדרדה והמבט המלוכסן, המסר הוא מסר של זימה: רק גבר אמיתי, זה שעושה את זה והרבה, יכול להרשות לעצמו להופיע עם מוצר כל־כך חלבי וטהור כמו יוגורט מבלי שתדמיתו הגברית תיפגע. האם כך תיראינה גם נשות העולם היפות לאחר שנים של אכילת יוגורט? ואולי זו הסיבה שהמיכל בתמונת העולם הנשית נשאר סגור.

קו פרסומי אחר בחר להציג שורה של דמויות מפורסמות, שכל אחת בתורה מעידה על השפעתו המבורכת של היוגורט על חייה.

אילנה רובינא, זמרת: "תרגילי התעמלות אינם מספיקים כדי לשמור על גזרה נאה. נסי יוגורט."

ג'וזי כץ, בדרנית: "אם חייך מתנהלים בקצב, את זקוקה ליותר מכמה שעות שינה. נסי יוגורט."

בשתי המודעות מדובר על מעלותיו של המוצר בקשר לגזרה נאה, תזונה נכונה, הרפיית שרירים והרגעת עצבים, מתח ודאגה. המסר: "ליוגורט יש אופי שעושה יופי יופי." בשתיהן מוצגות שתי הנשים

במקום עבודתן. רובינא על רקע אולפן ההקלטות. כך אצל הפסנתר. גביע היוגורט נתון בתוך אינסרט המציג את לוח הבקרה של האורגן החשמלי. לכאורה חזון אחרית הימים, אלא שההכרזה האחרונה שמה את הקלפים על השולחן: לא הכישרון, לא הקידום בעבודה, לא הרקע המקצועי אלא – יופי. אשה נשארת אשה. יש אומנם מקצוע, אך מה שבאמת חשוב הוא המראה החיצוני. גם כשמנסים להסוות את עניין הקמטים וצחות העור, גם כשמנסים להדגיש את הערכים התזונתיים והאפקט

פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת

הנפשי, גם אז המלה האחרונה עוסקת במראה החיצוני. זה מה שחשוב לנשים, ובכך צריכה המודעה להתמקד. על פני השטח: שחרור האשה והתחשבות בצרכיה של האשה העובדת. מתחת לפני השטח חזרה אל הסטריאוטיפים: תהיי יפה ותאכלי יוגורט. הכפית, אגב, נקיה. שתיהן טרם טעמו מן המוצר.

גם החברה המתחרה יצאה בסדרת מודעות של דמויות מפורסמות המדברות על "100 אחוז בריאות." תחת הכותרת "מה הסוד שלי? יוגורט דנונה", מספרים שני גברים ושתי נשים על התנסויותיהם האישיות בצריכת יוגורט.

גילה אלמגור, שחקנית, מדברת על

"הופעה נאה ומטופחת, שמירה על כושר גופני ומראה צעיר ורענן." הקמטוטים ליד העיניים, להכעיס, כמו גם השיער האסוף בקפידה לתסרוקת שמרנית, עומדים בניגוד לבגדי הג'ינס הצעירים ולהכרזות המילוליות. התוצאה: סדקים באמינות ההצהרה.

חווה לוי, מלכת היופי של ישראל בעבר ואופנאית בהווה, מתגייסת אף היא למערכה בשירות היוגורט. יפה וטהורה, בשמלה נשית עטורת מלמלות, ציפורניים מטופחות, איפור טיפ־טופ, תכשיטים עדינים, מבט מצודד. "בשנים שחלפו מאז שנבחרתי למלכת היופי של ישראל," היא מכריזה, "למדתי שלא מספיק להיוולד יפה. אם רוצים לשמר את היופי גם אחרי גיל 30 צריך לעשות משהו." מה? מה טעים ובריא ומרכיב חשוב בטיפוח מראה רענן וכושר טוב? תשאלו את הזקן מהבלקן, זה עם הקמטים.

גם כאן נעשה ניסיון ליצור קשר סיבתי בין המראה לבין אכילת המוצר, מבלי שהקשר הזה מתקיים הלכה למעשה. למרות שמצוין כי לוי היא אופנאית בהווה, אין כל ניסיון להראות כיצד, אם בכלל, אכילת היוגורט עוזרת לה להיות

אופנאית מקורית יותר או אשת עסקים מוצלחת. הדגש הוא על היופי. זוהי התגלמות הטעם הטוב, הבריאות, הרעננות והכושר הפיזי. מאה אחוז בריאות פירושם בריאות למראית עין.

חלק מאותה סדרה הן שתי מודעות שגיבוריהן גברים. טל ברודי, כוכב הכדורסל, מופיע במודעה כשהוא אוחז מחבט טניס: "זה שהפסקתי לשחק כדורסל לא אומר שהפסקתי לשמור על עצמי." אז מה הוא עושה? משחק טניס? לא. אוכל יוגורט. "לשמירה על כושר גופני והרגשה צעירה. מי שלא אוכל יוגורט, זה ה'פאול' שלו."

מעניין. אותו מוצר עצמו ובכל זאת אף מלה על המראה החיצוני של הדובר. אצל ברודי, מאה אחוזים של בריאות פירושם כושר גופני והרגשה צעירה. זה לא מפריע לקמטים. זה לא משנה את המראה. לעומת זאת, בקטע הקצרצר מופיעים שני ביטויים מעולם הכדורסל ומלבד זאת גם מחבט טניס, לחיזוק האווירה הספורטיבית. בריאות, אצל ברודי, פירושה גם להישאר בתוך עולמו המקצועי. כמוהו גם קובי אשרת, "מלחין 'הללויה' שזיכה את ישראל במקום הראשון בארוויזיון 1980." אשרת: "לפעמים אני שקוע שעות באולפן ההקלטות ושוכח מהנעשה סביבי. אבל כשיש לי הפסקה קצרצרה בהקלטה, אני לוקח," מנחשים? יוגורט. "זה מרענן, טעים ומאפשר לי להמשיך לעבוד בשקט ובמצב רוח טוב."

קובי אשרת יכול להפגין קמטים על המצח ואת השיבה שזרקה בצדעיו. הוא אפילו לא צריך לחייך כדי לשכנע. גם לא כל־כך משנה העובדה שלמרות ההצהרות, הוא נראה בסך הכל מאוד עייף. הוא גבר. הוא לא טוען ליופי. הבריאות שלו פירושה יכולת עבודה טובה יותר, מצב רוח טוב יותר, כישרון.

רשת הפיתויים הסטריאוטיפית נפרשת, כאמור, לרגלי הצרכניות, וניזונה מתפיסות עולם רווחות וממוסכמות חברתיות מקובלות. עד לא מזמן היה מקובל לחשוב כי אין בריא מתוצרת החלב עתירת השומן. עידן הרפואה המונעת פתח בפני הציבור צוהר אל הסכנות הטמונות בשומן החלב, וכתוצאה מהמודעות החלו גם היצרנים להיענות לדרישה ולייצר מוצרים דלי שומן. לצורך העניין גייסה אחת החברות את אורה חיון, ממנחי תוכנית הספורט "שעת כושר", תחת הסמה: "לגוף שלך מגיע."

מה פשר האפליה הזאת? מדוע חשובים מוצרי החלב דלי השומן לנשים ואינם חשובים לגברים? הסטטיסטיקה מלמדת כי דווקא הגברים פגיעים יותר למחלות לב, ששומן החלב הוא אחד מגורמי הסיכון שלהן. אם כך, מדוע מכוונות המודעות לנשים בלבד ומציגות באורח חד־צדדי דמויות של נשים חטובות בבגדי גוף,

פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת

בשלמותן או בצורה חלקית?

דמויות הנשים במודעות, כצפוי, אינן עומדות עם רגליהן על האדמה. אשה איננה דבר שורשי ויציב. באחת המודעות מרחפת מתעמלת על רקע של עננים. בכיתוב נאמר: "קמים בבוקר ומתחשק משהו מרענן. פתאום בצהריים רוצים להרגיע את התיאבון. ובערב מתענגים על משהו קל... יוגורט עם גרנולה." הקלילות של המוצר עוברת אל הדמות שמצליחה להתיק את רגליה מן הקרקע, וזאת למרות המשקולות שהיא אוחזת בידיה. הישג אתלטי מרשים וכל כולו הודות למוצר. לכאורה מקנה לה המוצר בריאות, וכך היא יכולה לגבור על מכשולים ולהתמודד עם קשיי המציאות. מראה העיניים מעלה ספקות באשר לכנות המסר התכליתי. מה שקורא המודעה רואה זו בחורה יפה בעלת גזרה דקיקה ורגליים חטובות, הנתונה בבגד גוף מודרני וחושפני. הכושר הגופני אינו משכנע. הציפורניים החתוליות שהגברת חושפת הן הרבה יותר בולטות מהשרירים החבויים. יכולתה לרחף בעננים מעידה לא על קלילות אלא על חוסר משקל, תרתי משמע, והסיטואציה מזמינה פרשנות מטפורית: לרחף בעננים פירושו להיות מאוהבת.

המסר המיני בולט עוד יותר במודעה השלישית באותה סדרה. מדובר שם על מישהי "קלילה ומתוקה". מי? הנערה שבהמשך הרגל? הצבעים השולטים במודעה הם אלה הנתפסים כ"נשיים": ורוד, ירקרק, סגלגל. אצבעות מטופחות. לכה משוחה. שיא האופנה. קצת רגל. קצת יד. יותר מזה לא צריך. החלקיות הזאת אופיינית להצגת הנשים בפרסומת. הן לא אדם שלם. הן חלק. חתיכות. יצורים שטחיים שעניינם דיאטות, מראה חיצוני, אופנה, הבל הבלים. בהתאם, מתמקדת המודעה באותם איברים לא חשובים של הגוף: לא הראש, שהוא תרדיף לשכל או למחשבה, אלא רגל, יד, חלקת צוואר או עורף, חשיפה חלקית המרמזת על הגוף השלם, כאובייקט מיני. תחת מסווה של מיצוי הנשיות הספורטיבית ופיתוח ודאגה לתרבות הגוף מבצרת סדרת מודעות זו את הדימוי הנשי כאובייקט מיני שחיצוניותו הנאה מכסה על פנימיות ריקנית. על־פי כל המוסכמות לא ניתן להעביר מסר כזה כשמדובר בגברים. אין תמה לכן שהמודעות פונות אל נשים ואליהן בלבד.

מצידו השני של המתרס נמצאת תוצרת החלב עתירת השומן. כיוון שהמוסכמות בעידן המחול האירובי והג'וגינג לא מאפשרות ליצור משוואה בין אחוזי השומן הגבוהים לבין השפעות בריאותיות חיוביות, נבחרה לתוצרת החלב הזאת כותרת ששמה דגש על אלמנט שונה בתכלית, נוסטלגיה: "טעם של מחלבה קטנה." סדרת המודעות המופיעות תחת הכותרת הזאת מוכרת סוציאליזם מהרפת באהבה. המסר מציע מערכת ערכים אחרת: נשים עמלות, אוחזות בקלשון בינות לערימות החציר. בגדי עבודה כחולים. נשיאה משותפת בעול. עלם ועלמה אוחזים ביחד בכד החלב. עדיין יפות, אבל לא מצועצעות. עדיין נשיות, אבל ללא אותו טיפוח שעל גבול הסגידה לחיצוניות. הדור של מניה שוחט והחלוצות מהעמק קם לתחיה במודעות הפרסומת המבקשות לשדר "נוסטלגיה". בצורה מובלעת עולה גם המסר המקביל: השינוי החברתי שחל בעולם הוא שהביא לשינוי בשיתופיות משכבר הימים. כשהנשים חדלו להיות שותפות שוות חובות ברפת והחלו לשים דגש בטיפוח הציפורניים ועיצוב הגזרה, חדלו גם לראות בהן שותף והחלו להתייחס אליהן כאל אובייקט מיני. לא רק חלב מוכרות המודעות הללו. יש בהן גם כתב אישום גברי שוביניסטי וגעגועים לנשים של פעם לריח הרפת וניחוח החציר. יחד עם זאת מעביר המסר הסמוי את תמונת העולם מהעיר לכפר, מהעולם הגדול אל חלקת הארץ הקטנה, מהאופנה הבינלאומית אל שורשי ההתיישבות העובדת. החלב כערך לאומי. שומן החלב כחלק מתרבות הפועלים האמיתית. זה הטעם שאינו תלוי באופנה מתחלפת. זה הבסיס. השורשים. התמצית. כמו הנשים של פעם.

פריצת הדרך הקונספטואלית באחו וברפת נחסמת מחדש בהררי סטריאוטיפים חברתיים כששבים הביתה ונכנסים פנימה בשערי המטבח. הרי הטבח

הועיד את הנשים להיות אימהות. ואם הטבע כך, מדוע לא המפרסם?

מודעות הפרסומת של מעדני החלב מציגות ילדים, אבל פונות אל האימהות. הכיתוב זהה במודעה המציגה ילד ובזו המציגה ילדה והוא טוען: "בשבילו/ה זה דני. בשבילך זה חלב." בתחתית המודעה נכתב: "הוא/היא מלקק/ת את השפתיים וכרגיל מבקש/ת עוד. כן, הילד/ה שלך, כמו כל הילדים, משוגע/ת על דני, ודני הוא בעצם חלב, חלב טהור. לכן את מרוצה. את יודעת שהחלב מגיע אליו/ה בדרך טעימה יותר, מהנה יותר." השוני בין המודעות ניכר בעיקר בצבעים ובתנוחות של הדמויות הפועלות.

בתמונת הילדה נעשה שימוש במעדן הווניל. הילדה, בהתאם, לבושה בגדים צהובים, שיערה בהיר וגם אימה, כמוה, לבושה אותו גוון אפרוחי ורך. הכפית המוגשת אל הפה מלאה עד גדותיה מעדן במצב של אר־טר־טו הישפכות, אך עדיין לא. לא על הבגד וגם לא מסביב לפה. זו הרי אשה צעירה והחינוך מתחיל בגיל צעיר. וכיוון שהיא אשה, שברירית ורכה, גם תנוחתה, עם אימה, היא תנוחת חיבוק המביעה תלות והתרפקות.

הילד, על־פי הנורמות החברתיות המקובלות, לבוש תכלת. מבטו שובב ומתגרה, פיו מלוכלך בטבעת של מעדן שוקולד כהה. לא, לא נשפך לו מהכפית, הוא סתם התלכלך. אמא מן הסתם תנקה. הנה היא כבר מרכינה את ראשה אל הרודן הצעיר המפנה לה את גבו, ספק אוחז בידה, ספק נשען, אבל מבטו ממנה והלאה.

שני הילדים, כיאה למי שחושב שהוא מסדר את אמא ואת המורשת עתיקת הימים של שתיית החלב החיוני, מחייכים באושר. חלק מההנאה הבלתי מוסתרת הזאת הוא בכך שהם יכולים לאכול משהו מתוק וטעים לחיכם. כאן, למעשה, מסתתר המסר הסמוי של המודעה: קיומו של עימות בין מה שטעים למה שבריא. בין רצון הילדים לרצון האם. בין הצורך להנאה. כל אחת מהדמויות המחייכות במודעה סבורה כי היא היא האוחזת בקלפים המנצחים. המנצח האמיתי הוא היצרן. בזכותו נסגרים הפערים בין שני הדורות. בזכותו נוצר ביניהם מכנה משותף וייחודי שלא קיים בינן ודמויות אחרות בעולמן.

מעמדה של האם בתור הפוסק האחרון, שאליו פונה מודעת הפרסומת, הוא חלק בלתי נפרד מכל פרסומת המכוונת לקהל הצעיר. גלידת חורף, למשל. "אמא יודעת שגלידת חורף טובה בשבילי," טוען הילד בתמונה. "היא יודעת שגלידת חורף לא רק טעימה ומרעננת, היא גם מזינה מאוד." עד כאן מחייכת האם באושר ובהסכמה. אבל שבירת המוסכמות חזקה מדי. לכן מתגייסים עכשיו התותחים הכבדים:

"אפילו ד"ר וייס, הרופא שלי, ממליץ עליה..." במילים אחרות: בעניינים עדינים, כמו שבירה מסיבית של נורמות מקובלות, אין די בסמכות הנשית של אמא. צריך משהו סמכותי יותר. גבר. רופא. הוא שאמרנו, אין חדש תחת השמש.

בכל הסיטואציות המשפחתיות למחצה הללו מופיעה אם צעירה ומטופחת. כבר אין סבתות עם מטפחת על הראש. בעניין הזה הצליחו אפילו מודעות הפרסומת ללכת קדימה. יחד עם זאת, דימוי האם כאחראית על המתרחש בין כותלי הבית והמטבח, האם ולא האב, נשאר נאמן לסטריאוטיפים החברתיים. אמא, סמכותה מקובלת בנושאים השוליים של חיי היומיום. בנושאים חריגים, כמו גלידה קרה באמצע החורף, יש לגייס ערכאות גבוהות יותר. אבל גם אז לא מגייסים את אבא. אבא עסוק. הוא נוסע ברכב נוצץ ומודרני עם פלאפון ומוטורולה. עסקיו חובקים עולם ומזכירות חטובות גו. לא, אבא לא מתעסק בקטנות כגון סידן או ויטמינים. לצורך הזה יהיה הגורם המתווך רופא המשפחה.

וכך, נראה שגם במודעות פרסומת תמימות לכאורה מבצרת החברה את הערכים המקובלים על רוב חבריה. יתר על כן, המפרסם דואג לנטרל במודעה כל מסר חריג, כך שתהליך התקשורת יהיה נקי מרעשים ויתבצע בצורה האופטימלית.

על פרסומת ג'ובנה

מאת ססה ויטמן

מפעם לפעם מופיעות בארצנו פרסומות שהופכות לשיחת היום. בעבר זכו פרסומות אלה להד נרחב משום שדומה כי הן "הרחיקו לכת מדי", בעיקר בהעזה המינית שבהן. כלומר, אותן פרסומות אמרו ביסודן על נשים אותם דברים שנאמרו גם בפרסומות אחרות, אך הן אמרו זאת לרוב בדרך שערורייתית במיוחד, על־ידי עבירה על מה שמכונה "גבולות הטעם הטוב". לדוגמה, סערה ציבורית לא קטנה התעוררה כתגובה על הפרסומת לבגד ים של אוברזון, שהופיעה על גבי לוחות מודעות ענקיים בצפון תל־אביב. את בגד הים הנועז לבשה דוגמנית ארוכת רגליים שצולמה כורעת על ארבע על חוף הים, מבליטה את אחוריה כמו כלבה מיוחמת או נקבת בבון במצב דומה, ושולחת מבט אלכסוני היישר אל תוך עיניו של כל נהג חולף כמי שמתגרה בו לבוא ולקחת את שלו.

פרסומות ישראליות המציגות נשים בתנוחה של כלבה מיוחמת אינן חדשות ואינן מעטות. אך הפרסומת שבחרתי להגיב עליה כאן שונה מפרסומות אלה בכך שהיא לא "מרחיקה לכת" מבחינת הבוטות המינית שבה. העניין שהיא מעוררת נובע מהעמדת הדברים הגלויה שבה. בפרסומת מוצגת אשה צעירה המחזיקה גבר זערורי בצווארון עורפו ובוחנת אותו בסקרנות משועשעת. הגבר הזערורי נראה נבוך וחסר אונים כאותו גור חתולים שנמשה זה עתה מן המים.

פרסומת זו מעוררת תמיהה בחלקה בשל העובדה שהיא מציגה מצב הפוך (ופרודי) של יחסי גבר־אשה המקובלים בדרך כלל בפרסומות (ובחברתנו). תשומת לב המתבונן בפרסומת נמשכת תחילה אל הסתירה שבה, אך לא ברור בדיוק אל מה היא פונה אצלו.

המודעה נועדה לפרסם בושם חדש לנשים בשם "ג'ובנה", ואפשר להניח שקהל

היעד שלה הוא ציבור הנשים. אם כך, לאיזה רגש או הזיה של נשים יכולה פרסומת זו להיות מכוונת? האם ייתכן שהיא מנסה לנגן על הזיית השליטה המוחלטת בגברים, או היכולת להשתעשע בהם כפי שחתולה משתעשעת בעכבר חסר אונים, או כפי שגוליבר ממין נקבה היתה משתעשעת בזכר ליליפוטי? אם כך הדבר, מתעוררת השאלה איזה סוג של אשה שוקעת בהזיות על גבר הנראה כמו חתלתול רטוב או גמד ליליפוטי מסכן.

פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסו

אין לי תשובה לשאלות אלה ויתר על כן, הדיון בהן לא נראה לי חשוב. ככלות הכל, ייתכן שכל מה שהפרסומת ביקשה היה למשוך תשומת לב ועל ידי כך לפרסם מוצר, והדרך שנקטו הפרסומאים היתה להציג מצב חריג שיעורר עניין וימשוך את העין. ואם אכן זו היתה הכוונה, הרי שהיא הושגה ואין טעם לחפש תשובות על תמיהות כלשהן.

אך המסר הגלוי והמתמיה לכאורה של מודעה זו הוא בעל חשיבות פחותה. הדבר שבאמת מתמיה ובאמת מעניין במודעה הוא דמותה של האשה עצמה, ויש לבחון אותה בקפדנות.

ראשית ראוי לציין את תנוחתה, תנוחה לא יציבה ולא נוחה מאין כמותה (נסו לשבת כך אם אינכם מאמינים).

שנית, רגליה הארוכות, החלקות, החטובות והחשופות של האשה, ואיך היא מציגה אותן לראווה. שימו לב לאופן שהיא מותחת את כפות הרגליים כדי שיהיו המשך של רגליה ויצרו רושם שהן יותר ארוכות מכפי שהן.

שלישית, שתי אצבעות היד העדינות האוחזות בקורבן.

רביעית, האופן שהיא מטה את ראשה לצד ומביטה בקורבנה.

חמישית, החיוך הידידותי והתמים שעל פניה בעת שהיא סוקרת אותו.

שישית, שפעת השיער העבה, הארוך והפרוע מעט הגולש על כתפיה ומגיע עד מרפקה.

אפשר להוסיף עוד ועוד פרטים, אך הצילום אינו חד דיו. תמונה ברורה יותר היתה מגלה, קרוב לוודאי, שציפורני האשה ארוכות, עדינות ומטופחות; שציפורני ידיה ורגליה גם יחד משוחות בלכה אדומה; שבתי השחי שלה חלקים כמו רגליה; שעור פניה חסר קמטים; ששפתיה רכות, מלאות וצבועות באודם חזק; שעיניה גדולות ואף מוגדלות בעזרתם של עיפרון, מסקרה וריסים מלאכותיים.

בזמן שאתם קוראים את התיאור המפורט הזה אתם ודאי שואלים את עצמכם למה אני חותר, לעזאזל. מה כל־כך מתמיה או מעורר עניין בפרטי ההופעה הבנאליים האלה? הרי כל־כך הרבה נשים מוצגות בדרך זו באינספור פרסומות ובכלי תקשורת אחרים? אחדים ודאי יגידו שלא רק בכלי התקשורת נראות הנשים כך: שגם הנשים האמיתיות מתאפרות ומתלבשות באופן דומה בחיי היומיום שלהן. וזה נכון.

ואם כך, והנשים אכן מופיעות בצורה הזאת בעקביות הן בכלי התקשורת והן במקומות ציבוריים, מה כאן מתמיה או מעניין?

הדבר שכל־כך מתמיה ומעניין ביחס להופעתן ולדרך ההצגה הזאת של נשים הוא בדיוק העובדה שהיא מתקבלת כמובנת מאליה, שהיא נראית בעיני רובנו ככולנו כדבר הנורמלי והטבעי ביותר בעולם. אך למעשה אין בכך שום דבר "נורמלי" או "טבעי". ראשית, נשים לא נראו כך ולא הוצגו כך בתרבות במהלך ההיסטוריה ובכל מקום על פני כדור הארץ. צורת הופעתן של נשים בציבור השתנתה במידה ניכרת בהיסטוריה ונבדלה מתרבות אחת לשניה.

אך קיימת סיבה נוספת והרבה יותר חשובה לכך שהופעה מעין זו אינה "נורמלית" או "טבעית" ושאל לנו לקבלה כמובנת מאליה: הופעתן המקובלת של נשים, בכל תקופה ותקופה בהיסטוריה ובכל תרבות ותרבות, מורכבת ממונחים סמנטיים ברורים הניתנים להגדרה ולבחינה, אשר מכונים סימנים. סימנים אלה, ביחידות או בצירופים, משמשים, על דרך ההיקש, לביטוי משמעויות מסוימות ומקובלות, מוגדרות וניתנות לאימות. כשבוחנים את המשמעויות האלה כקבוצ הן מבטאות את המהות הציבורית המובנ מאליה של הנשיות (בזמן ובמקום נתונים

כעת, ורק כעת, אנו מגיעים לנקודה שבה ביכולתנו להתחיל להבין מה כל־כך מעניין, לפחות מנקודת ראות סוציולוגית, בפרטים המסוימים — כולם "סימני נשיות" מקובלים ומובנים מאליהם — שציינתי קודם לכן, כאשר תיארתי את הדוגמנית בפרסומת של ג'ובנה. כל פרט ופרט בהופעתה מסמל (כלומר מבטא) "תכונות" מסוימות שראוי לזכרן, תכונות שנהוג לקשר אותן בתרבותנו למין הנקב

וכך אפשר להראות כי הדוגמנית יושבת תנוחה לא יציבה כחלק ממערכת שלמה ל תכונה נקבית, "חוסר יציבות", הכוללת ם, אגב, נעילת נעליים בעלות עקב גבוה.
הצגת רגליים ארוכות וחטובות באה בטא מיניות (רגליים של אשה נחשבות תרבותנו "מגרות"), מיניות שהיא אסיבית, מתחנחנת וחושפנית.
חלקות עור (עור חופשי מקמטים, שערות ומיני "פגמים" אחרים) ברגליים, זרועות, בבתי השחי ובפנים באה לבטא תמימות. כפי שילד קטן נחשב תמים כיוון לא עבר עדיין את "טבילות האש" של חיים, ולפיכך הוא בגדר "לוח חלק".
הצורה העדינה כל־כך שבה הדוגמנית אוחזת בזכר הליליפוטי, בין האצבע האגודל, באה לבטא את העובדה שהיא בלתי מזיקה. אחיזה זו עומדת בניגוד אחיזה הגברית" החזקה, המסמלת את תכונה ההפוכה של הגבר, האלימות פוטנציאלית.
החיוך המתרפס מעיד אף הוא על כך שהיא בלתי מזיקה.
הטיית הראש לצד היא חלק מקבוצה ל סימנים המבטאים התחמקות, ואלה שייכים כולם למערכת רחבה יותר של מלים המבטאים תבוסתנות.
היה אפשר להמשיך בקו הזה, ולהראות לצד "תכונות נשיות" נוספות באות לידי ביטוי בסימנים המקובלים, המובנים אליהם, של הנשיות, שהדוגמנית פרסומת של ג'ובנה מייצגת אותן.
ניתוח מעין זה חושף את העובדה שהמודעה הזאת מפרסמת, מלבד בושם חדש כלשהו, גם מודל אידיאלי מסוים שכולל תכונות כמו חוסר יציבות, מיניות מפנקת, תמימות, רכות, תבוסתנות וכן הלאה.
ובכל זאת, מה מעניין בפרסומת הזאת?

מה שמעניין כאן אינו הדבר שמשך את עינו של המתבונן ועורר את תשומת ליבו מלכתחילה: תמונת האשה המשתעשעת במחשבה על שליטה מוחלטת בגברים. מעניינים בדיוק אותם היבטים של התמונה שלא עוררו את סקרנותו של המתבונן. הכוונה לכל התנוחות, המחוות ופרטי הלבוש המיוחדים, ההופעה, הבעת הפנים והרמזים שלמדנו לקשור לנשים מבלי לבקר אותם, מבלי לבזבז עליהם מחשבה נוספת. שכן מה אומרת לנו ההופעה המובנת מאליה והשגרתית הזאת של האשה? הדבר שהיא מכריזה עליו קבל עם ועדה, יום אחר יום ובכל מקום שאליו תפנה, הוא שנשיות היא צירוף משתנה של התכונות הבאות (כלומר, של מאפייני האישיות הנחשבים "מתאימים לנשים"): מוגבלות, תבוסתנות, תלות, חוסר יעילות, פגיעות, רגשנות, גופניות, מיניות, ביתיות והתרכזות בעצמה. (אלה הן, מכל מקום, קבוצות התכונות הנשיות המתגלות מתוך ניתוח מעמיק של סימנים בפרסומות המופיעות בירחונים שיצאו לאור בישראל במחצית הראשונה של שנות השמונים.)
מה שמדהים במיוחד מנקודת ראות סוציולוגית הוא לא רק שהנשים אדישות לעובדה שהן מוצגות בעקביות בצורה כזאת בכלי התקשורת, אלא אף שהן מחזקות ברובן המכריע, ללא חשש וללא בושה ובמחיר אישי לא קטן, את זיהויין המוחלט עם תדמית ציבורית משפילה כזאת. יש צורך למצוא הסבר לכך שמחצית האוכלוסיה מסכימה בשמחה כזאת לפרסם את עצמה, בהתנדבות ועל חשבונה שלה, כמי שסובלת מחסרונות רציניים מאוד כמו מוגבלות, תבוסתנות, תלות, חוסר יעילות וכן הלאה. ויש כאן חומר למחשבה הן לנשים והן לאנשי מדעי החברה.

גבר לעניין

מאת אסף צורף

מיהו גבר? מודעות הפרסומת מנסות לענות על שאלה זאת בשתי צורות. הראשונה, המוכרת יותר, ואולי גם המוכרת יותר, פועלת על־פי הכלל "חפש את האשה". גבר הוא מי שלצידו, אבל שני צעדים מאחוריו, צועדת אשת החלומות הרטובים של המאצ'ו המצוי: זונת צמרת, שפחה כנועה וצבועה (הם קוראים לזה מאופרת), גבוהה אבל מדדה (על נעלי עקב, כמובן), זוהרת (אבל פותחת את פיה רק כדי לחשוף שני טורי שיניים לבנות), ובעיקר מעוררת קנאה (אצל כל יתר הניאנדרטלים).
במלחמה בין הפרסומאים והנשים רשמו לזכותן הנשים כמה הישגים מפתיעים. מבט שני יגלה כי ההישגים לא כל־כך מפתיעים. כולם נרשמו במאבקים נגד פרסומת למוצרים שנרכשים בעיקר על־ידי נשים. הפרסומאים צריכים למכור לא רק דימוי אלא גם מוצר, ואם הנשים אינן קונות, לא את הדימוי ולא את המוצר, איזה יצרן ירצה לקנות בעתיד את הפרסומאי? את השפה הזאת הפרסומאי מבין. גבר הוא לא רק מי שלצידו שעונה זונת צמרת. גבר הוא גם מי שיכול מבחינה כספית להחזיק זונת צמרת. והפרסומאי הוא גבר.
את התסכולים מוציאים הפרסומאים במודעות המוכרות מוצרים גבריים. מכוניות, למשל. כאן הם מרגישים בבית, כלומר בהרמון, וזהו קו ההגנה השני שלהם. הנשים יכולות לחפש לעצמן דימוי חדש, אבל אז הן תתקשינה למצוא לעצמן את האדון. הוא ירצה מכונית כמו במודעה ואשה כמו במודעה. הוא ירצה להיות גברי.
אז מיהו גבר? בהשראת המודעות הגוברת לרעיונות פמיניסטיים נבדקו מודעות הפרסומת כדי לגלות את התכונות הנשיות שמודעות אלה מעצבות, מפיצות ומוכרות. מחקרים שונים ניתחו בדקדקנות את דימויה של האשה, אבל הגבריות נלקחה כדבר כמעט מובן מאליו, כמשהו נתון, שאליו, או לעומתו, משווים את דימוי האשה. מרדכי רגב, בעבודת גמר לקבלת תואר שני במדעי החברה, ניסה לבדוק ולברר דווקא את האופן שבו מוצגים גברים במודעות הפרסומת.
האדם המודרני, כותב רגב, "הינו גבר או אשה אשר עיניהם נשואות לכל עבר, כל הזמן, בחיפוש אחר דגמים של התנהגות

או סגנונות הופעה אשר נראים להם מחייבים." את הדגמים, הוא מסביר, מספקים להם אמצעי התקשורת החזותיים. אבל אלה גם מספקים להם מידע חשוב נוסף. כדי להתאים לדגם, היחיד צריך לצרוך את המוצרים המתאימים. אבל, "היחיד הרוכש מוצר מסוים, נאמר סיגריה או מכונית, אינו רוכש בכך אך ורק יכולת לשימוש חומרי באותו חפץ. למעשה, השימוש החומרי במוצר הינו חלק קטן מ'הדבר' שהיחיד

רוכש. ברוכשו את הסיגריה המסוימת הזאת הוא רוכש גם גבריות, יוקרה חברתית, הצלחה וכיוצא באלה תכונות המוחדרות למוצר באמצעות הפרסום. חדירת ערכים מופשטים אלה אל תוך המוצר וזיהויו של המוצר איתם, אלה הם תוצאת הפרסומת, וזו 'עשיית הקסם' שבה. הפרסומת גורמת ליחיד להשלות את עצמו שברוכשו מוצרים למיניהם הוא רוכש יופי, בריאות, יוקרה, הצלחה, כוח, שליטה ועוד."

לדעת רגב, "חשיבותה של הפרסומת אינה דווקא ביכולתה הרטורית לשכנע בני אדם לקנות מוצר כזה או אחר, אלא ביכולת שלה ליצור ולחזק דימויים מסוימים של מציאות. מודעת הפרסומת יוצרת פרשנויות של המציאות, שבין אם הן משקפות פיסות מציאות 'אמיתיות' או לא, הן מתקבלות כלגיטימיות, כחיוביות, ולמעשה כדגמים אידיאליים של התנהגות."

המודעות "יוצרות מציאות" בדימויים שהן בונות כרקע ריאליסטי למוצרים שהן מפרסמות, ודימויים אלה נעשים לדגם אידיאלי, לקנה מידה אשר לעומתו מושווים חיי היומיום של היחיד. "כך למשל, אם כרקע לסיגריות מוצג נוף טרופי וזוג המבלה חופשה בנוף זה, לובש התצלום של הזוג הספציפי הזה, על התנוחה והלבוש שבהם הוא נתון, על הפעילות שבה הוא מצוי ועל הנוף עצמו, אופי של אמירה: 'כך נראית חופשה באיים הטרופיים', ולמעשה אף 'כך צריכה להיראות חופשה באיים הטרופיים', וגם עצם היציאה לאיים הטרופיים מוצגת במובלע כמשהו שכדאי או שיש לשאוף אליו."

המדובר בעצם בדפוסים תרבותיים, דפוסים של בילוי זמן פנוי, עיצוב פנים של בתי מגורים, יחסים בין גבר לאשה, גבריות, נשיות וכו'. דפוסים תרבותיים אלה הם מעין תוכניות מחשב, הם מספקים תבניות שעל־פיהן צריכים החיים להתנהל ולהתארגן, בדומה להרכב הגנטי של התא, המכתיב תבנית להתפתחות הדור הבא של בעל החיים או הצמח.

רגב: "בכדי שהזכר האנושי יהיה לגבר, למשל, הוא חייב להתנהג באופן כלשהו, על־פי איזשהו דפוס תרבותי, שמימושו הוא הוא ה'גבריות'. מודעות הפרסומת הן מקור אחד להצגת דפוס כזה או דימוי כזה, וברור שזו רק גרסה אפשרית של גבריות, למרות שהיא מוצגת, במובלע, כגבריות בהא הידיעה."

במחקרו הוא ניתח כ־200 מודעות פרסומת שהופיעו ב־13 החודשים, החל בינואר 1981 עד פברואר 1982, במגזינים הישראליים "את", "אנשים", "במחנה", "העולם הזה", "לאשה", "להיטון – עולם הקולנוע", "מוניטין" ו"מעריב לנוער". נאספו מודעות צבעוניות, המודפסות על עמוד שלם (לעתים עמוד כפול), שהכילו תצלומים שבהם מופיע גבר אחד לפחות, או שיש בהם התייחסות להימצאותו של גבר, למרות שאינו מצולם.

לצורך הניתוח הגדיר רגב כ"גברים" בני אדם ממין זכר שגילם מוערך ב־20 שנה לפחות. המודעות שנותחו בפועל מהוות כ־80 אחוז מכלל המודעות שבהן הופיעו גברים בתקופה זו (במגזינים ישראליים). גם המודעות שלא נותחו נסקרו, כדי לוודא שאין בהן משום הפסד משמעותי למגוון המסרים שישנם. לאחר מעשה התברר לרגב שכל המודעות שבחר פונות אל המתבונן בהן בשתי צורות עיקריות:

הגבר המוצג במודעה הוא ה"אתה", כלומר מוזמנת הזדהות במובן של "כזה אני", "כזה אני רוצה להיות" או "כזה אני יכול להיות". או, הגבר המוצג הוא גבר של מתבוננת אפשרית, כלומר, כך צריך להיראות הגבר "שלך".]

ואלה המסרים ה"גבריים" שמשדרות המודעות: הגבר מוצג בהן בעיקר באווירה של בילוי ושעשוע, במקצת המקרים בקשר ישיר עם בת זוג נוכחת או פוטנציאלית. במקרים אלה מוצג הגבר כיצור מיני, "כמי שמזמין, מבקש, רומז, מפתה וכדומה, לעניין של מגע מיני." כאשר הגבר אינו מבלה, או אינו מחפש קשר לבנות המין השני, הוא "לובש הבעה עניינית של שליטה בסביבה המיידית," או מפגין "פוטנציאל של שליטה כזו, בהיותו מוכן לכל."

הגבר מפגין במודעות "ניונחות הנובעת

פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת

משביעות רצון עצמית ומהישגיות, והחלטיות הכרוכה ברצינות ונחישות." המגוון המוצג, קובע רגב, מכיל שתי אפשרויות בסיסיות: "שליטה מוצלחת בחייך, או שאננות הנובעת מחוסר בעיות." הגבר הוא צעיר, או מקיים סגנון חיים המאריך לכאורה את גיל הנעורים." אבל הוא יכול גם להיות מאופק, מיושב בדעתו ותרבותי, כיאה לבן התרבות האירופית המסורתית. הוא עשיר, או מתנהג כעשיר, אבל המסר הבסיסי הוא ש"גבריות כרוכה ביותר ממבוססות כלכלית גרידא."

בחלוקה המסורתית של פנאי/עבודה, הגרסה המוצגת במודעות היא זו שבה פנאי מזוהה עם חוסר יצרנות ראוותני, עבודה מזוהה עם חליפות, עניבות, משרדים ועסקים."

חבורה של גברים המבלים בצוותא אינה מופיעה כלל במודעות. כשמופיעים יותר משני גברים בבילוי, הוא משותף גם לנשים. ואז הקשר, מבט או נגיעה, הוא בין הגבר והאשה, אף פעם לא בין גבר לגבר. אבל יש מודעות המפגינות ידידות בין שני גברים, ואלה נושאות מסר כפול: "מצד אחד ידידות במובן הקונבנציונלי, מצד אחר רמיזה הומוסקסואלית." כאשר מופיעים גברים ונשים ביחד, לעומת זאת, המסר הוא של זוגיות (או במקרה הדון ז'ואני, שלישייתיות), על־ידי הצגת הגבר והאשה כצמד. הגבר מהווה אז משענת לאשה, אבל גם תלוי בה לסיפוק צרכיו ורצונותיו בחום, ברוך ובמין.

הגברים הם צעירים, והכוונה לא רק לגילם: כולם בעלי מבנה גוף הנוטה לחסון, גבוה, לעולם לא שמן או מלא ובוודאי שלא נמוך. כמו כן יש לכולם מלוא הגולגולת שיער שופע בצבע אחיד, עור הפנים והגוף לעולם מתוח ואחיד בצבעו, ללא קמטים (מלבד כאלה הנובעים מחיוך וכדומה). הגבר הוא גם זכר. המסר הזה מועבר למשל על־ידי הבלטת שיער הגוף במקומות שונים ובכלל על־ידי חשיפה: "שיער חזה מבצבץ מכפתור חולצה פתוח, שיער חזה וגוף כתוצאה מחשיפה מוחלטת של חצי גוף עליון. אמצעי אחר להעברת מסר זה הוא הדגשת איבר המין על־ידי בליטה או קפל בלבוש."

רגב לא מצא דפוס אחד ויחיד שלתוכו אפשר להתאים את כל הגברים. במקום לומר שיש במסרים כמה סוגים של "גבריות", הוא כותב, "נאמר שהמסרים השונים מציגים את ה'גבר' במצבים אפשריים שונים. ובמילים אחרות, המסרים מהווים רפרטואר של אפשרויות הקיימות בכל אחד מהתחומים השונים." ומסקנתו: "גבריות על־פי המודעות היא היכולת לבצע כמה שיותר מתוך הרפרטואר הזה, אם ברגע נתון ואם בזמנים שונים."

מודעה X מבטאת את המסר הכולל הזה. רגב: "הגבר במודעה זו לבוש מכנסיים צהובים המשייכים אותו לתת־התרבות הצעירה וגם מעניקים נופך של נשיות להופעתו. יחד עם זאת, האפודה והמקטורן שייכים יותר לתחום המסודרות. הדבר תואם את הסגנון השונה של שתי הנשים שבחברתו. עם האחת, המסודרת יותר, הוא בקשר של זוגיות מחייבת שבה חיבוקו משמש מגן ומשענת, בעוד שהושטת היד אל השניה מרחיבה את היחידה החברתית למסגרת שלישיה, המעניקה לגבר מימד של כובש נשים. הצעידה יוצרת תחושה של ביטחון עצמי החלטי, והבטלנות באירוע יוצרת אווירת בילוי. כלומר, הגבר במודעה זו מגלם וממש בסיטואציה הנתונה טווח רחב יחסית של האפשרויות הקיימות ברפרטואר, ולכן הוא משמש דוגמה בולטת ל'גבריות' כפי שזו מוצגת במודעות."

וחשוב להדגיש, לדעת רגב, שהרפרטואר הזה אינו מספק "ריבוי וגיוון של אפשרויות לגיטימיות להתנהגות גברית אשר מוצגות לבחירה בפני היחיד." המכלול המוצג בפני הגבר הינו "מבחר של אפשרויות אשר במצב האידיאלי עליו להיות מסוגל לשלוט ולהשתלב בכולן. שליטה או השתלבות חלקית משמען גבריות חלקית."

אבל יש גם אפשרות אחרת. "העובדה שההתייחסות היא לנקודת זמן אחת, בעצם, מעלה את השאלה בדבר היותם של חלק מהמסרים ב'עליה' וחלק אחר ב'ירידה'. כלומר, ייתכן שכרגע, כדי 'להיות גבר', על היחיד להיות גם ענייני ומוכן לכל, אך גם אינטימי; בעל ביטחון עצמי החלטי, אך גם שאנן; משענת לאשה, אך גם תלוי בה; גבר נאמן ליחידה הזוגית המחייבת, אך גם 'פלייבוי' ביחסיו עם

נשים, ועוד צירופים של סגנונות אשר עשויים לעתים לסתור זה את זה." הסיבה לכך עשויה להיות תהליכי שינוי, שרגב לא ניסה לטפל בהם, אשר בגללם "מצויים בשוק" כרגע "כמה סוגים וסגנונות של גבריות, אשר כולם מחייבים באותה מידה, כשלמעשה חלק מההיבטים נמצא בשקיעה וחלק אחר בצמיחה."

במחקרו גילה רגב, לצד המסרים הגבריים המסורתיים יותר, גם קבוצת מסרים שאפשר לראות בהם מעין היבט "נשי" בדימוי הגברי. משמעות הדבר, לדעתו, אינה בהכרח עשיית הגבר ל"נשי", אלא "מגמה של טשטוש ההבדל בין גברים ונשים, במובן של יצירת חפיפה רחבה יותר בהיקף המסרים שמרכיבים נשיות וגבריות (ולכן, אולי, צמצום המסרים שמהווים גבריות מובהקת ונשיות מובהקת)."

ממצאים אחרונים אלה מצביעים על שני תהליכים הקורים במקביל. מחד גיסא, חומת הגבריות המאצ'ואיסטית הולכת ונסדקת בלחץ משולב של מודעות פמיניסטית וחברה ליברלית וסובלנית, המוכנה להשלים עם פעילותו של מיעוט הומוסקסואלי ואף להעניק לה מידה מסוימת של לגיטימציה. מאידך גיסא, שומרי החומות של הגבריות המאצ'ואיסטית המסורתית, ובכללם הפרסומאים, אינם מוכנים לוותר בקלות. הם משלימים לעת עתה עם הצורך לשלם מס שפתיים לדימוי הגברי (והנשי) החדש. אבל במידת יכולתם הם ישתדלו לאמץ רק צדדים חיצוניים, שוליים, כדי לקרוץ לציבור הצרכנים המודע, לשכנע אותו שהוא in ולמכור לו את הסחורה. מותר לסמוך עליהם שהם ינסו לחזור בהם, מדי פעם, כמו ילדים השולחים ידם אל האש, לבדוק אם היא עוד חמה. הכוויות שלהם יאירו את הדרך הלאה.

פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת פרסומת

הטוב, הרע והמפחיד

הפרדוקס של טכנולוגיית הלידה

מאת אן סניטאו
תרגום גילה וולף

כדי לשמור על כבוד עצמי ועל זכות הגדרה עצמית נשים חייבות לעמוד על זכותן לבצע הפלות בטוחות, חוקיות ובמחיר סביר, במילים אחרות, אפשרות להתערב בתהליכים הביולוגיים של גופנו. כפמיניסטית הייתי מצפה שבתחום הזה לפחות תהיה לי תמיד עמדה חד־משמעית, שאדע תמיד מה הדבר הטוב ביותר בשבילי ומהן שאיפותי האמיתיות.

אך למרות שעמדתי בנושא הפלות היא חד־משמעית כבעבר, הרי שההפלה עצמה כיום היא רק דרך אחת מתוך מספר גדל והולך של אפשרויות התערבות בתהליכי הרביה. התפתחויות אלה, טכנולוגיות הרביה החדשות, שונות זו מזו באופיין, אך כולן מעלות שורה של שאלות מטרידות. באמצעותן אפשר לגזול מנשים את השליטה על גופן באופנים שלא הכרנו קודם לכן, אך יחד עם זאת יש בהן גם מגוון של אפשרויות חדשות, חלק משורה ארוכה של התפתחויות חברתיות כמו אמצעי מניעה נגישים יותר וסיוע בלידה, שמשנים את חיי הנשים מן היסוד, ולטובה. ככלות הכל, מדוע שהתפתחות העובר לא תתחיל בצלוחית מעבדה? ומדוע שביצית לא תילקח מרחמה של אשה אחת ותישתל בזו של אחרת? האם אין זו התקדמות בלתי צפויה שרופאים בימינו יכולים להוציא עובר מתוך הרחם, לנתחו ולהחזירו לרחם?

אולם קצב השינויים הללו מקשה מאוד על הערכתם כאירועים חברתיים. אף המומחים בתחום זה טוענים כי עוד לפני 10 שנים לא היו מעלים על דעתם שההתקדמות בתחום הגנטיקה של קדם הלידה, בתהליכי ההפריה והטיפול בעובר תהא מהירה במידה הזאת (ואפשר להוסיף, תהפוך לתעשיה קפיטליסטית כה גדולה). ההיבט החברתי של טכנולוגיות אלה מתחיל להתבטא בתרבות הרביה. בתקופה האחרונה, כשהתקשורת מציגה חידוש בעקבות חידוש, הועמדתי, כפמיניסטית, במבחן קשה. מהם האינטרסים הטובים ביותר של האשה, לטווח הקצר ולטווח הארוך, בכל חידוש וחידוש?

רציתי להציע שלנשים יש סיבות טובות לקפוץ על החידושים האלה בהתלהבות ובתקווה, אך רק יצאו המילים מפי וכבר החל יצרי דוחף אותי לקבור את ההתלהבות הזאת תחת מפולת מחשבות שניות וסיפורי התראה. מדוע שנבטח במומחים על מכשיריהם השטניים שנוסו רק למחצה? (ולזכות הטכנולוגיה: קרוב לוודאי שלא הייתי עכשיו בין החיים לו היינו עדיין שבויים בידי הרפואה של המאה ה־19.)

אן סניטאו, מתוך .Ms, דצמבר 1986
The Paradox of Birth Technology
Exploring the Good, the Bad and the Scary

גם הניסיון לפתח מחשבה דיאלקטית מסבך אותי. לדוגמה: אני מתחילה במחשבה שיש תועלת והבטחה בהפריה חוץ רחמית (מה שמכונה תינוק מבחנה), המעניקה לנשים עקרות הזדמנות חדשה, אפשרות נוספת. אך אז שואל אותי קול פנימי אם כולנו צריכות לבחור בין צאצאים גנטיים לבין אי הבאת ילדים לעולם בכלל? מחשבה כזו מצמצמת את אפשרויות הבחירה, לא מרחיבה אותן. אם רבים מאיתנו מאמינים שרק קשרי דם הם עמוקים ואמיתיים, כי אז עומדת תחושת יאוש מעיקה מאחורי עסקי התינוקות המתוכנתים המשגשגים, והדבר מוביל אותי לבעיה העומדת בבסיס כל אפשרות חדשה בחברה המערבית: המחיר. כמה עולים תינוקות מבחנה? וכמה עולים שירותיה של אשה ששוכרים את רחמה כדי שתגדל בו את העובר, מלאכה שיש עימה סיכון? מי יקנה ומי ימכור את האופציה החדשה הזו הכרוכה בדם וזיעה ותשעה חודשי עבודה קשה? (לגברים משלמים עבור כל מנת זרע 50 דולר; אימהות שכורות מקבלות כ־10,000 דולר על לידה של ילד חי, ולפעמים כלום במקרה של הפלה.)

נחמתי היחידה במבוך הרוחני הזה היא שהמוסדות החברתיים הגדולים הסובבים את טכנולוגיות הרביה החדשות (הרפואה, המחוקקים, מערכת המשפט) מבולבלים אף הם. לדוגמה, במשפט המתנהל בניו־ג'רסי שוקלים השופטים אם אם שכירה, שהחליטה להחזיק בתינוק לאחר לידתו, היא בגדר מפרת חוזה או סתם הורה נבוך שזכותו להחזיק בתינוקו. אני מתפתה לומר שיש לעמוד על זכותה של מרי בת' וייטהד, שהרתה וילדה, להחזיק בתינוק שהיא הסכימה להרות עבור זוג עקר, אליזבת וויליאם סטרן. מר סטרן נתן את זרעו אך גברת וייטהד תרמה גם ביצית וגם תשעה חודשי עבודת גוף — טיעון חשוב ונכון. אך עד אנה מוכנות פמיניסטיות להגיע עם הטענה שההריון הופך את האשה באורח טבעי להורה בעל זכות החזקה הגדולה יותר בתביעת הורות? איך נרגיש אם השופט יפסוק שביולוגיה היא גורל, ושאימהות קשורות לילדיהן בחבל טבור שמן הבחינה החברתית אי אפשר לנתקו לעולם?

פמיניסטיות רבות מגנות בחריפות את הנעשה בשם החוקים הקיימים ביחס לאחזקת ילדים וגירושין ללא צד אשם, שכן חוקים אלה אינם לוקחים בחשבון את מינו של האדם, ופועלים כאילו נשים מגיעות לבית המשפט עם אותם צרכים, רצונות ומשאבים של גברים. אך נשים עלולות גם להפסיד אם יגדירו אותן כמקרה מיוחד. מחוות ציבוריות מתנשאות כאלה הן תכופות חלק מנטיה רחבה יותר להרחיק את הנשים מן השינוי, להבטיח שנמשיך להיות בעיני החברה ובעיני עצמנו בראש ובראשונה מולידות ילדים ודואגות למילוי צורכיהם של אחרים.

הפרדוקס של טכנולוגיית הרביה הוא בכך שמאותו רגע שבו מסירים מנשים את הילת המופלא והאקזוטי, תגלה כל אשה שתנסה להשתמש בשירותים אלה שאין היא אלא בת זוג בדואט של גברים ונשים, רופאים וחולות, בעלים ונשותיהם, שמוסד לפני זמן רב. אולי זה לא מפתיע, אך זה בהחלט מרשים לראות כיצד הפוליטיקה האנטי־פמיניסטית מצאה לה

אחיזה בקרקע חדשה זו והציבה בה את מוטות הטוטם הישנים: מאשימים את האם בפגמים שנתגלו אצל תינוקה (האם שתתה משקאות אלכוהוליים בזמן ההריון? האם עישנה?) ומטילים עליה את האחריות להתמודד עם כל גזירות הגורל, בעוד שהאב נחשב שומר זרעו שלו. לפעמים בשל חוסר דמיון ולפעמים במתכוון נשפכות האפשרויות הפרועות יותר — היין החדש של הטכנולוגיות החדישות — חזרה לתוך הבקבוקים הישנים.

מרי ק., למשל, החליטה ללדת תינוק ולגדלו יחד עם ידידתה, ויקטוריה ט., שגרה בשכנותה. שתי הנשים חיפשו תורם זרע, ראיינו כמה גברים ובחרו לבסוף בג'ורדן ס. הן לא ידעו כי במדינת קליפורניה תובע החוק האזרחי שתרומת זרע, בהזרעה מלאכותית, תיערך אצל רופא אם האם רוצה להגן על עצמה מפני תביעת אבהות מצד תורם הזרע (בקונטיקט, ג'ורג'יה, אוקלהומה ואורגון הזרעה מלאכותית שלא בידי רופא אינה חוקית). יום לאחר הולדתו של התינוק, דווין, בא ג'ורדן לבקרו והמשיך בכך מפעם לפעם. מרי הרגישה כנראה מאוימת והחליטה להפסיק את הביקורים. ג'ורדן פנה לבית המשפט ותבע הכרה חוקית באבהותו וזכות לבקר את דווין. במרץ 86' הוא זכה בשתי ערכאות. דברי השופט: "יקשה עלייך מאוד לשכנע את בית המשפט הזה לקרוא לו (לג'ורדן) כל דבר אחר מלבד אביו של הילד הזה, מפני שאיני מוכן לעשות זאת לילד הזה. הוא רוצה להיות ילד נורמלי כמו כל ילד אחר."

מרי ק. רצתה שג'ורדן ס. יהיה תורם זרע ולא אבי ילדה, ובהחלט לא בן משפחה קבוע. ג'ורדן, גבר זר לה למעשה, הפך עתה לחלק מחייהם המשותפים של מרי, דווין וויקטוריה. עורכת הדין של מרי ק., רוברטה אכטנברג, מציינת שלו היתה מרי ק. אשה נשואה, ג'ורדן לא היה זוכה לעולם בתביעת האבהות שלו, שכן החוק במרבית המדינות בארה"ב רואה בבעלה של אשה שהרתה כתוצאה מהפריה מלאכותית את אבי הילד. השופט לא ראה כל טעם לפגם באי־יכולתה של מרי לקבוע את אופי משפחתה, אך מצבם של אבות אבודים ושל בנים שאינם "נורמלים", שגדלים ללא אב, נגע מאוד לליבו. במילים אחרות, רק רופא (אחת הדמויות הפטריארכליות ביותר בחברה האמריקנית) או בעל, יכולים להגן על אשה מפני פטריארך יריב, תורם הזרע שלה. כך קבעו שני שופטים במדינת קליפורניה ב־1986.

מקרה זה מדגים את עומק הבעיות שפמיניסטיות נאלצות להתמודד איתן. אם הביולוגיה של ההורות ניתנת לשינוי (חשבו על הורות ללא קיום יחסי מין או על שתי נשים ביולוגיות: תורמת הביצית ונושאת ההריון), ואם, יתר על כן, מספר ההורים החברתיים יכול לגדול ללא גבול (חשבו על ההורים החדשים לילדים לאחר פירוד וגירושין, ועל הבעיות הרגשיות השונות של תורמי זרע ורחם). כי אז עולה שאלת הקשר בין כל האנשים הללו. המחשבה הפמיניסטית כוללת מגוון של תשובות אפשריות, החל בתקווה שככל שמספר ההורים יגדל כן תגדלנה האפשרויות לקבל אהבה, וכלה באמונה שיהיו חסרונותיה של המשפחה הגרעינית אשר יהיו, כל זמן שהיא בגדר אידיאל חברתי יש לאפשר לנשים זכות שווה להקימה ולהוציא מכללה את מי שהן בוחרות. התסריטים הבעייתיים מתרבים: במקרה של שני אבות פוטנציאליים (בן זוגה של האשה ותורם הזרע), האם ה"בעל" הרשמי (כולל ויקטוריה ט.) חייב תמיד להיות בעל הזכות היחידה לאבהות למרות תרומתו הביולוגית של תורם הזרע? כשאשה אחת תורמת את הביצית והשניה

מגדלת את העובר ברחמה, כיצד אפשר להגן על שתיהן מצורות ישנות וחדשות של ניצול? ואלה הן רק השאלות הראשוניות. מה באשר לרגשות? במקרה וייטהד-סטרן לא הזכירו כלל את אשתו של מר סטרן. שאלת זכותה החוקית על התינוק השנוי במחלוקת באה בסופה של כל רשימה. אבל באיזה לחצים היא ודאי מצויה. היא מטפלת בילד שהיא עלולה לאבד.

בעיות חדשות אלה מאשרות את מה שהפמיניסטיות אמרו תמיד: לידה וגידול ילדים הם דבר חברתי ולא איזו פעילות שאינה תלויית זמן ואינה משתנה.

טכנולוגיות הרביה החדשות תורמות למהפך חברתי רחב יותר. בימינו יותר ויותר קשה לראות בהורות דבר פשוט, טבעי או מובן מאליו. עם זאת, אם ההורות גמישה במידה הזאת, הרי שמאבק הנשים לאוטונומיה ברביה רק מתחיל.

לפמיניסטיות היו תמיד תגובות חלוקות ביחס למגוון האפשרויות הזה. ב־1970 קראה הפמיניסטית הרדיקלית שולמית פיירסטון להריון עניין "ברברי", ודרשה לשחרר את הנשים מן "הרודנות של ביולוגיית הרביה שלהן." באותה עת יצאה התנועה לבריאות האשה בביקורת חריפה נגד השימוש שרופאים עושים בחולותיהם, ויוצרים לעתים קרובות את מחלותיהן. פמיניסטיות אלה סירבו לראות בהריון בעיה של נשים בלבד והאשימו את הרפואה בהתייחסות להריון כחולשה ולא כמקור כוח.

התגובה הפמיניסטית לטכנולוגיות הרביה החדשות כוללת בהכרח יסודות של שתי הגישות הללו. על פני השטח הצד השלילי הרבה יותר משכנע. "אפשרויות הבחירה" הטכניות החדשות שמות לרוב ללעג את המלה החשובה הזו. בדיקת אולטרסאונד למשל: האם זוהי בחירה לדעת שתינוק עלול להיוולד עם מום מסוים, שמום זה עלול להיות קל או חמור ושיש באפשרותך להפיל את העובר, אף שאת בחודש החמישי להריונך בקבלך את תוצאות הבדיקה הבלתי שלמה הזו? מחלות מסוימות, כמו תסמונת דאון, אפשר לאבחן די במדויק עוד לפני הלידה, אך רוב הבדיקות מגלות רק אחוז קטן של בעיות בריאות אפשריות, ולעומת זאת הן מטפחות את הפנטזיה החברתית שאפשר להנדס בקלות תינוקות מושלמים, שמומים מולדים הם נחלת העבר, שתינוקות בעלי מומים כאלה הם מיעוט הולך וקטן. למעשה, פגמים רבים מתפתחים במשך או לאחר הלידה וכפי שהראתה הביולוגית רות הברד, טיפול בריאותי ירוד וסיכונים במקומות עבודה הם הם האיום האמיתי לפוריות ולבריאות העובר. יתר על כן, הבדיקות עצמן אינן נטולות סיכון. בדיקות על־ידי סריקת גלי קול, לדוגמה, הן כיום עניין שבשגרה. איש אינו יודע איזה השלכות שליליות יהיו להן בטווח הרחוק, וכן, הרבה מאוד נשים הרות משמשות למעשה חיות מעבדה לדורות הבאים, והרפואה מפקירה אולי את בריאותן מתוך רשלנות.

לגבי נשים מהמעמד הנמוך הנהלים הרפואיים הבלתי־אחראיים האלה הם מורכבים יותר. נשים עניות אינן מקבלות מידי רופאים טיפול מונע שגרתי; קיפוח מוקדם זה מוביל לסיבוכים בהריון, ומגדיל את היזקקותן של נשים עניות לטכנולוגיות רביה מסובכות, שידן אינה משגת לשלם עבורן.

הטכנולוגיות החדשות אופייניות לרפואה האמריקנית המטפלת במחלה בכלים המתקדמים ביותר במקום לחפש אחר מערכת פתרונות חברתיים. יש לבחון בספקנות את עצם הדרך שהממסד הרפואי מגדיר את הבעיות שהטכנולוגיות החדשות אמורות לפתור. האם קשיי התעברות, לדוגמה, זהים ל"עקרות גדלה"? או שמא יש לאתר את מקור העקרות ולקרוא לבעיה "תנאי עבודה רעילים", או "טיפול רפואי יקר מדי, שעל כן נדחה", או "דחיית הלידה בשל היעדר תחנה מתאימה לטיפול בילד"? אבחנות אלה אינן כל־כך קליטות אולי, אך הן קרובות יותר למציאות.

הצד המכוער בסדר העדיפויות של הרפואה האמריקנית מתגלה בבהירות יתרה בסטטיסטיקה. נשים שחורות, למשל, שחלק גדול מהן שייך לשכבות העניות, סובלות מבעיות עקרות פי 1.5 אחוזים יותר מנשים לבנות. לתינוק שחור יש 12.4 אחוז סיכוי להיוולד במשקל נמוך מדי לעומת 5.6 אחוז אצל תינוקות לבנים. משקל לידה נמוך מייצג טווח שלם של בעיות רפואיות שכלל אינן מופיעות על סדר יומה של הטכנולוגיה החדישה. פירוש הדבר אינו שנשים אינן זקוקות לטכנולוגיות החדישות, אלא שטכנולוגיות אלה אינן מספיקות. יש להן משמעות רק כחלק מהרחבת האפשרויות בתחום הרביה בכלל.

סטטיסטיקות מעין אלה ממקמות את הרפואה החדישה במקומה הנכון. כל סוג חדש של טיפול או בדיקה משתלב במערכת שבה המין, הגזע והמעמד קובעים את עצם השימוש ואת המשתמשים בו. שום טיפול או בדיקה חדשים אינם נייטרליים, אינם בטוחים לגמרי או מוצעים בהגינות או באיפוק. כפי שציינה הפעילה בנושא בריאות הציבור, לורי נסיה־ג'פרסון, מכונים לתכנון המשפחה אינם מסייעים לנשים שחורות ללדת יותר ילדים, למרות שהגדרת פעילותם מחייבת אותם לעסוק בבעיות פריון כמו בפיקוח על ילודה. מרבית הנשים המסתייעות בטכנולוגיה החדישה הן כרגע אומנם שפני ניסיון, אך הנשים השחורות ונשות העולם השלישי הן ללא ספק המועדות העיקריות לשמש מושא מחקר המציע שירותי בריאות מוזלים מכיוון שהם ניסיוניים, כפי שקרה עם ניסויי הגלולה הראשוניים בפורטו ריקו.

זה הסטטוס קוו המאיר את תקוותיה הגדולות של פיירסטון ביחס לטכנולוגיה החדישה באור חלומי או ילדותי. מובן שאלה הם בהחלט זמנים רעים להט מהפכני, אך חוסר הבושה שפיירסטון חגגה בו את רעיון הפרדת האשה מהעובר מזכיר את אותו פמיניזם רדיקלי התובע הפלה ללא תחושות מעורבות, רפואה ציבורית לילד ללא רגשות אשם, לסביות ללא ויתור על הזכות ללדת ילדים והטרוסקסואליות ללא בידוד במשפחה.

ועכשיו, ממש לנגד עינינו, נשים כמו מרי ק. קופצות על האפשרויות החדשות. הן מקבלות את רעיון ההתערבות בהריון וממשיכות איתו ללא שימוש בהמצאות פנטסטיות או מסוכנות. הן ממשיכות את

המסורת הפמיניסטית של עזרה עצמית, דוחות את הממסד הרפואי, מפרות את עצמן באמצעות תורם זרע ונעזרות במכשור ביתי. ילדיהן נולדים למצבים שונים למדי מאלה שהתוו להם חוקי התורשה או הציפיה החברתית הקונבנציונלית. לעתים תכופות הן נסחפות על גלי התרופפות הרצף המשפחתי עקב השיעור הגבוה של גירושין וחד־הוריות, ושטות היישר אל עבר מערבולת של צירופים וצירופים־מחדש מורכבים, חלקן מתוך חרטה אך רבות מתוך תחושת התעלות.

בזמנים קשים אלה אני נמלאת שמחה לנוכח רגשי התעלות אלה, תצוגה זו של אימהות יחידות ושל האומץ והחוכמה של כל אלה שמצליחות לגדל את ילדיהן תחת לחץ. הסופרת וההיסטוריונית ברברה אומולייד, במאמר שדן בשפע טכסיסי ההישרדות של אימהות יחידות שחורות: "בחברה שבה מלמדים את הגברים לשלוט ואת הנשים ללכת בעקבותיהם חייבים כולנו להתגבר על דברים רבים כדי ללמוד לבנות מערכת יחסים, הן זה עם זה והן עם ילדינו, המבוססת על אהבה ועל צדק. בשביל הרבה אימהות יחידות שחורות זוהי תמצית המאבק." פוליטיקאים מהימין עורמים את כל המאבקים האלה בערימה אחת שהם קוראים לה "התמוטטות" המשפחה והמוסר המקובלים. וזה נכון. אך בשביל נשים, רגשות מעורבים ותחושת ספקנות באשר לפירושה האפשרי של "התמוטטות" זו קיימים תמיד. הטכנולוגיה החדישה מציעה אפשרות לשקול, ולארגן. אלה שרצונם להוסיף גמישות להסדרים הקיימים בין המינים נהנים כרגע מהיתרון הטקטי של גורם ההפתעה, שלנו וגם של אחרים.

אינני רוצה להפריז באפשרויות השחרור. לנשים יש זיכרון ארוך בכל מה שנוגע לשינויים – בעבודה, בגירושין ובזכות האפוטרופסות על הילד – שינויים שנלחמנו עליהם אך לא הצלחנו לפקח עליהם. הצלחותינו היו חלקיות ויקרות, ורבים מהשינויים הגדולים בחיי העבודה והמשפחה של נשים אינם שייכים דווקא למשבצת של ניצחון וקדמה. עם טכנולוגיות הרביה החדשות קל מאוד לדמיין סיוטי לילה, שבהם גוזלים מאיתנו מיני מכשירים מכניים את החוויה המלאה, הפיזית, של כוח הרביה שלנו, מבלי להעניק לנו ולו שמץ שחרור אמיתי. רק בימים אלה הגיעה לעיתונות הודעה צוהלת ממרפאה פרטית לטיפול בעקרות בניו־אורלינס על תינוק המבחנה הראשון שמינו נבחר ונקבע מראש. תינוק זכר כמובן (מחירו של תינוק כזה כ־4,200 דולר). עדיין מוקדם מדי לדעת איך תיראה ה"בחירה" בהקשר הזה. האם אנשים יבחרו בבנים כילדם הבכור או אולי יעדיפו שיהיו ילדים יחידים? נושאים אפלים אלה נרמזו

בהודעה לעיתונות בניו־אורלינס: אביו של העובר הראשון שמינו נקבע מראש היה בן יחיד; עתה הוא שעתק את עצמו.

נראה ששימושיהן של טכנולוגיות הרביה החדשות בעולם שבו תהיה לנשים אפשרויות בחירה הם חסרי משמעות כיום, כשהאשה משרכת את דרכה לרופא או למרפאה שלה, מחכה שעות על גבי שעות, מקבלת מידע שאין לה שום אפשרות להעריך וטיפולים חדשים ומוזרים שאיש אינו יודע עליהם מספיק. (אם בעייתה היא עקרות, שיעור ההצלחה הוא רק 50 אחוז. למרות שהתברר שב־40 אחוז מהמקרים בעיית העקרות היא של הגבר, האשה היא זו, בדרך כלל, שעוברת את סדרת הבדיקות הראשונה.) בשעה שהיא משלמת חשבון עצום או מנסה לשכנע את סוכן הביטוח שגם בדיקות תורשה, הריון ובעיות עקרות צריכים להיכלל בהגדרת הטיפול הרפואי החיוני, סביר שלא עזרה עצמית של הפמיניזם ולא מהפכה חברתית יעמדו בראש מעייניה. בהקשר של הידיעה הצוהלת מהמרפאה בניו־אורלינס אין זה ראוי לסיים כאן בנימה אופטימית.

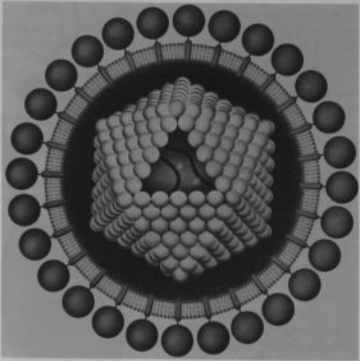
אך המקרה של מרי, ויקטוריה, ידידתה ושותפתה להורות, וג'ורדן ס., תורם הזרע, הוא בעל קסם חיובי יותר: להיות המלך שלמה, לבדוק את ג'ורדן ס. ואת ויקטוריה ט. ולהחליט מי משניהם הוא ההורה האמיתי של דווין באותה פסקנות מלכותית שבה בית המשפט קבע זאת. אך שניהם קשורים לדווין והמאבק ניטש עתה על משמעות הקשר הזה: אנו חיים בשדה המערכה הזה. לנשים יש סיבות טובות לא לוותר על חלק כלשהו של אימהותן כל זמן שהן נטולות כוח באופן יחסי. ברגע זה חשוב כמובן להגן על תכנון המשפחה של מרי ק. מפני פלישתו של ג'ורדן ס.; ברגע זה תביעתו המשפטית של ג'ורדן ס., שהיא תקדים, הופכת אותו לאויב אוטונומיית הרביה של האשה. כשמרי ק. הוציאה את ג'ורדן מכלל משפחתה היא לא התכוונה בהכרח להוציא מכלל המשפחה גברים בכלל; מה שהיא כן עשתה, חד־משמעית, היה לדחות את הקטגוריה "אב", על כל המשמעויות הסמליות והממשיות של מלה זו. הפמיניסטיות זועמות למען מרי, על שלא אפשרו לה לעצב את האופן שבו תגדל את ילדה, על פלישתם של ג'ורדן והשופט לתחום זה.

אך בטווח הרחוק, רגעי תבוסה וצניחה חופשית מפחידה הם בלתי נמנעים אם אנו באמת רוצות שינויים באופי ה"בית", ה"משפחה", הטיפול בילד והעבודה. היכן כתוב שנשים, יולדות הילדים, חייבות תמיד להיות יותר מעורבות בגידול הילדים מאשר גברים? אין ספק שהג'ורדנים של עולמנו ייאלצו להתמודד עם הרגשותיהם ביחס לגידול ילדים וקרבה. אפשר לנחש שג'ורדן לא ידע שדווין יהיה לו כל־כך חשוב. סוג זה של אי־ידיעה מאיים יותר מכל דבר אחר על סיכויי הנשים לכרות עם גברים בריתות אמיתיות לגבי גידול ילדים.

אני לא מכירה את האנשים האלה, אני רק ממציאה להם רגשות. אך הרביעיה הזאת – מרי, ויקטוריה, ג'ורדן ודווין – נראית בעיני כמעין ריקוד חדש המזמין הרהורים מלאי חרדה. כפמיניסטית תועה בסבך טכנולוגיות הרביה החדשות אני לפחות מזהה מדיניות סקסיסטית פרועה כשאני נתקלת בכזאת: בקליפורניה התירו לג'ורדן ס. להתעלם מן ההסכמה שבעל־פה עם מרי ק., קרי, שהיא מחפשת תורם זרע ולא אב. בניו־ג'רסי ויליאם סטרן בהחלט עשוי לזכות במשפטו, כשההסכם שלו על־פי חוזה עם מרי בת' וייטהד יקבל גיבוי חוקי. אם יקרה כדבר הזה, הרי שגם כאן תתקבל שוב דרישתו של האב.

על הנשים לקבוע עתה סדרים חדשים, ולא לבסס שוב על מיתוס האם הנצחית ועל האחריות האימהית הנצחית שלה. טכנולוגיות הרביה החדשות מעוררות אי־נוחות מפני שהן שמות תריז בין האם והאב, ההורה והילד, הביצית והזרע והכרומוזום X לכרומוזום Y. בין אם ננצח או נפסיד במאבק מסוים על זכות ההגדרה העצמית בתחום הרביה, במאבקים אלה אנו רואות את תחילת הזעזוע שנגרם לחוקי המינים.

איידס

מאת **רחל אוסטרוביץ'**

אנחנו, דור שלא ידע אפידמיות שפקדו את העולם, ושלכאורה היה משוחרר מהתמודדות עם המוות ההמוני והפחד מפניו, נאלצים בעידן הזה להתמודד עם מגפה ההולכת ומאיימת על עתידנו. האיידס. מגפה חסרת דעות קדומות וחסרת גבולות גיאוגרפיים, ובעיקר, מגפה הקושרת את הבריאות שלנו עם מיניות.

עד לפני זמן קצר לא חשבנו שאנו, הנשים החיות במדינת ישראל, צריכות להתמודד עם בעיית האיידס. שהרי לאיידס לכאורה יש קבוצות סיכון מוגדרות ומספר קורבנות המחלה לא הגיע בישראל למימדים מאיימים. מכתב שהגיע למערכת **נגה** ממרכז נשים בניגריה (ראו מסגרת) עורר אותנו לדון בנושא מזווית ראיה קצת שונה מזו של העיתונות הקונבנציונלית בישראל. הכתבות הרבות שמופיעות בה מדי יום בנושא האיידס מנוטרלות מהגורם המרכזי הקשור למחלה זו – המין.

החרדות העמוקות שיש לנו מפני האיידס נובעות גם מהקשר ההדוק שיש למחלה זו עם מין. לפיכך, ממשלות ומוסדות בריאות שאלה ממנות רואים צורך להשליט "סדר" ומגבלות על המין. הדבר מזכיר את ההתייחסות למחלת הסיפיליס, בזמנה. בשנות ה־20 התמודדו עם הסיפיליס על־ידי כליאה של אלפי זונות בבתי חולים מגודרים בחוטי תיל. זה סוג ההתמודדות שגורמים שמרניים מציעים גם היום. ה"סדר" שממשלות שמרניות משליטות פותח בפני קבוצות דתיות ואחרות כר נרחב לדיבורים ולעשיה גם בשם הבריאות, לא רק בשם המוסר. קבוצות ה"מוסר" השונות כותבות לא מעט על מגפת האיידס תוך מיסטיפיקציה של המחלה, כאילו זו באה כעונש על התנהגות מינית לא רצויה. (וכבר אבד זמן יקר של חיפוש אחר תרופה למחלה הקטלנית, כיוון שנפגעי המחלה בראשיתה, בארה"ב, היו קבוצה של גברים הומוסקסואלים. כספי מחקר ניכרים החלו לזרום רק כאשר אובחן שהמחלה פוגעת גם באוכלוסיה הטרוסקסואלית.)

כל ההישגים החשובים שקבוצות פמיניסטיות השיגו במשך 20 שנה במטרה לשחרר את הנשים מן הגטו הסטריאוטיפי המיני, עלולים לרדת לטמיון. עד המהפכה המינית היתה מנת חלקן של הנשים פסיביות וכניעה, והמיניות שלהן צומצמה לכדי רחמן וכושר הילודה שלהן. המיניות היא רק אחד התחומים במרקם החברתי־תרבותי שלנו המנציח את השליטה בנשים. מאחוריה עומדת התפיסה שבמין הגבר הוא הפעיל, הוא זה שזקוק למין, ואילו האשה היא פסיבית במהותה וצריכה להיענות לצרכיו. המהפכה המינית אפשרה לנשים לממש את זכותן לתשוקה מינית, להנאה מינית ולאוטונומיה מינית, שאינה נשלטת בידי גברים. מהפכה זו גם שינתה במידה ניכרת את יחסם של גברים למיניות האשה.

לישראל המהפכה המינית עדיין לא הגיעה, והמאבק למען אווירה חופשית, משוחררת ושוויונית במה שקשור למין ומיניות עדיין באיבו. עדיין לא השתחררנו מהטאבו הזה הקרוי מין (מה עושה מערכת החינוך לשינוי ההתייחסות המעוותת למין בבתי־ספר; מה מידת בורותו של הנוער בכל הקשור למין?) וכעת עומדת בפתח הסכנה שגם מה שהושג ייעלם כלא היה.

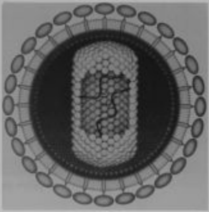
"אל תמותו מחוסר ידיעה," מזהירה כותרת ענק על גבי לוחות המודעות בערים הגדולות במערב. ישנה פתיחות מחודשת בנושא המין, תוכניות טלוויזיה רבות בנושא זה משודרות ברחבי העולם, ואנשים כבר לא מסמיקים למשמע מושגים כמו אוננות, סקס אנאלי וקונדום. אולם השאלה היא אם החינוך המיני, לצעירים כלמבוגרים, אומנם שונה בתכליתו מן הגישה המסורתית שהיתה למין עד כה. ונראה שפרט לעובדה שהדברים נאמרים כיום בקול רם, לא חל שום שינוי מהותי בתפיסה לגבי מין ומיניות.

המין נתפס עדיין כמשגל בלבד, ועל כן הדבר היחיד שאלה המופקדים על בריאותנו טורחים להציע לנו הוא השימוש בקונדום לגברים, וקבלה פסיבית של עובדה זו לנשים. מתנהל אומנם דיון על מין בטוח או על הינזרות ממין, אך לא מתנהל שום דיון על מין כמקור הנאה וצורך חיוני, או על השתלטותו של הממסד על אחד מביטויי ההנאה העמוקים שלנו.

למרות הפגיעה המספרית המועטה בנשים לעומת גברים, אחוז הנשים בישראל שפונות לבתי חולים לערוך בדיקות גבוה בהרבה מאחוז הגברים. עובדה זו אין בה כדי להפליא, למעשה, שכן נשים בכל מקום בעולם נאלצו תמיד להתמודד עם סכנות הכרוכות בפעילות מינית: הריון לא רצוי, מחלות סרטן, תופעות לוואי לגלולה. המאבק הממושך ביותר של הנשים היה מאז ומתמיד קשור למיניותן: האפשרות לשלוט בגופן, הבחירה ללדת או לא ללדת, ההכרה שאפשר ליהנות ממין ללא הריון נלווה, אלימות מינית. באפריקה הנשים הן המובילות כיום במאבק לנסות ולהתגבר על האיידס. התוכניות החינוכיות הראשוניות נועדו לגברים, אך כשלון תוכניות אלה העביר את הדגש לנשים. מעורבותן של נשים בתכנון המשפחה, בדאגה לילדים, בבריאות ובמיניות הפקידה את הנשים באפריקה על השינוי בהרגלי המין ואולי אף על חסימת המגפה.

הפוליטיקה של המין אינה דבר המיועד לגברים בלבד, והאיידס אינו בעיה של מין אחד. אסור לנו לעמוד פסיביות מול מאבקו של הממסד במגפת האיידס. יש צורך להרחיב ולהעמיק את הדיון על מיניות, מין ומפגש בין המינים, ו**נגה** עומדת ליזום דיון כזה באחד מגיליונותיה הקרובים.

איידס, כריתת העטרה ונשים באפריקה

מקור הנגיף מחולל האיידס הוא נושא לדיון בינלאומי וכבר הועלו לגביו השערות שונות ומשונות, כמו קופים ירוקים באפריקה או מטאורים מן החלל החיצון. ג'ונתן מאר, מתאם האיידס בארגון הבריאות העולמי בג'נבה, טוען כי מקור הנגיף עדיין אינו ידוע, שכן הופעת המחלה באפריקה חופפת את הופעתה בהאיטי, בארצות־הברית ובמקומות נוספים. אך יהא מקורו אשר יהא, אין ספק שבאפריקה הוא מכה בכל עוזו ומתפשט לכל עבר.

מרבית חולי האיידס בעולם המערבי נמנים עדיין עם שתי קבוצות אוכלוסיה מוגדרות: הומוסקסואלים ומזריקי סמים. באפריקה מצטיירת תמונה שונה ומאיימת יותר. על־פי הערכות המדענים, כחמישה מיליון אנשים באפריקה נושאים בגופם כיום את נוגדני המחלה. אולי לינקה, אנתרופולוגית וחוקרת באוניברסיטת ברקלי, ארה"ב, טוענת כי מספר הנשים הרב הנושא את הנגיף, והיחס בין נשים וגברים חולי איידס באפריקה, מפריך את הסברה כי גם ביבשת זו מועברת המחלה על־ידי הומוסקסואלים ומחטי הזרקה. כיוון שידוע כי המחלה עוברת דרך נוזלי הגוף, ובמיוחד דרך כלי הדם, הועלתה הסברה שיש לקשר בין תפוצת המחלה לבין מסורת כריתת העטרה הנהוגה באפריקה.

כריתת העטרה באפריקה כוללת, בצורתה הקיצונית ביותר, כריתה מלאה של הדגדגן יחד עם שפתי הפות. לאחר הכריתה תופרים את קצות הפצע ומשאירים רק פתח זעיר ביותר. הניתוח עצמו נמשך כ־15 עד 20 דקות, לא נהוג להשתמש באמצעי הרדמה ולא נהוג לחטא את הכלים. לאחר ניתוח מעין זה אין כל אפשרות לקיים יחסי מין אלא לאחר פתיחה מחדש של התפרים, וזו נעשית על־ידי הבעל, באמצעות חדירה בכוח שגורמת דימום.

נשים העוברות ניתוח לכריתת העטרה, לדברי לינקה, סובלות מכאב מתמיד ומדימום בעת קיום יחסי מין. תהליך הרחבת הפתח יכול להימשך עד 9 חודשים, ובתקופה זו יחסי מין אנאליים הם האלטרנטיבה הנפוצה. לינקה מסבה את תשומת הלב לכך שתפוצת האיידס באפריקה חופפת גיאוגרפית את האזורים שבהם עדיין נהוגה הטלת מום זו באברי המין של האשה.

מרכז נשים בניגריה ערך סקר בעקבות מחקריה של אולי לינקה, והעלה כי מתוך 98,000 מקרי איידס מדווחים באפריקה מאז 1984, שלושה רבעים מכלל החולים היו נשים מאותם אזורים שבהם טקס כריתת העטרה הוא עדיין נוהג מקובל ונפוץ. ובעוד שבאירופה משקיעות ממשלות משאבים מחקריים ותקציביים עצומים במלחמה באיידס, הרי שממשלות אפריקה אינן נרתמות לצורך לנקוט אמצעי מנע כלשהם.

לנוכח אופיה הקטלני של מגפת האיידס והקשר בינה לבין טקס כריתת העטרה, החליטו חברות מרכז הנשים בניגריה לפתוח במערכה ציבורית רחבה הכוללת ביקורי בית, מסעות הסברה בכפרים, הרצאות פומביות לנשים ופרסום מאמרים והרצאות באמצעי התקשורת, במטרה להביא לחקיקה שתאסור על נוהג כריתת העטרה ואמצעים לאכוף אותה. גם פיתוח חיסון לאיידס לא יצליח, לדעת חברות המרכז, למנוע את התפשטות המגפה אם לא ילווה במערכת הסברה וחינוך לציבור.

מערכה זו מתנהלת בידי ארגון התנדבותי וחסר משאבים. חברות הארגון פונות לארגוני נשים בכל רחבי העולם בבקשה לעזרה, תרומות כספיות וחומר מחקר והסברה, כדי לעזור להן להילחם בסירוס של נשים והתפשטות מגפת האיידס.

הכתובת למשלוח תרומות או לקבלת מידע נוסף:
Mrs. Hanna Edemikpong
Women's Center
Box 185, Eket.
Cross River State
NIGERIA

הביצה שלא נולדה

המשך מעמ' 11

יש הטוענים שההתנהגות הפוליטית הזאת של חברות הכנסת המוכנות לפעול בכל התחומים, ולאו דווקא בתחומים המוגדרים כנשיים, היא יוצאת דופן בעולם המערבי. נראה שהתנאי לכהונתן ולקידומן של הנבחרות בישראל הוא בכך שהן לא מעלות הצעות ושאלות המערערות את הקונסנזוס הלאומי ביחס לתפקידי האשה כרעיה, כאם וכמפרנסת שניה.

בהקשר כזה אין להתפלא שנושא החורג מאותו קונסנזוס מועלה רק על־ידי מפלגות המסווגות "מחוץ לתחום הפוליטי המקובל". לדוגמה, הצעת החוק האחרונה שהעלתה ח"כ שולמית אלוני בינואר 1986 להנהגת נישואין אזרחיים. יתר על כן, ברור שגם אם חברי כנסת מעוניינים לקדם סוגיה ברוח פמיניסטית, כלומר, על בסיס של שוויון וזהות בין המינים, הם עלולים להירתע, מפחד שלא יינתן להם גיבוי ציבורי פוליטי.

אי לכך נוצר היזון חוזר בין חוסר התודעה הפמיניסטית, המגביל את פעילותם של ארגוני הנשים ושל הנבחרות, לבין התנהגותם של גורמים אלה בזירה החברתית הפוליטית, המחזקת את התודעה הקיימת של הנשים הנרתעות לפעול למען עצמן.

בשנים האחרונות, כתוצאה מכניסתן ההמונית של נשים לשוק העבודה, מתהווה בישראל אותה שכבת נשים שהוציאה מתוכה במערב את הגרעין הראשון של התנועה הפמיניסטית. אלה הן בדרך כלל נשים בעלות מקצועות חופשיים מהמעמד הבינוני והבינוני־גבוה. הודות לכניסת נשים ממעמד זה לשוק העבודה בשכר, ארגוני הנשים מדברים כיום קצת יותר על זכויותיה וחובותיה של האשה הישראלית בהשוואה לגבר, ולא מנפנפים אך ורק בדגל ה"שוויון בשוני". אולם בכל ההתפתחויות האלה אין כדי ליצור בקרב הנשים בישראל מודעות לצורך לפעול למען עצמן, וזהו התנאי ההכרחי להתהוות תנועה פמיניסטית, והחלק האינטגרלי של התקדמות לקראת שוויון דמוקרטי.

עם דלפין סריג

דלפין סריג בסרט ז'אן דילמן

דלפין סריג בירושלים

דלפין סריג. שם לא מוכר בישראל למי שאינו משוגע לקולנוע. האם זה בגלל התקשורת? עובדת בואה של דלפין סריג מצרפת כאורחת פסטיבל הסרטים בירושלים אינה ידועה לצרכני המדיה בשל הסיקור המצומצם. דלפין סריג ראויה ליותר: שחקנית מאז 52', קריירה ארוכה ועשירה בתיאטרון ובקולנוע, השתתפה בסרטים של אלן רנה, לואי בונואל, פרנסוא טריפו, מרגריט דוראס, ליליאן דה קרמאדק ועוד רבים אחרים. בעיקר זכורה לנו סריג ממשחקה הבלתי נשכח בסרטה של שנטל אקרמן "ז'אן דילמן". בסרט זה חווים הצופים עם סריג שלוש יממות שלמות בקצבן הממשי המתמשך, תוך חדירה לפרטי הפרטים של יומה השגרתי של עקרת הבית שאותה גילמה סריג כמעט בשתיקה מוחלטת.

דלפין סריג היא פמיניסטית אקטיבית מאז שלהי שנות ה־60, וכיום נשיאת ארכיון הסרטים על שם סימון דה בובואר. עם 600 הסרטים שבאוסף הארכיון נמנים גם כמה סרטים שהיא עצמה ביימה והפיקה.

סריג הגיעה לפסטיבל הסרטים עם הסרט "שנות ה־80 — שנות הזהב", סרטה האחרון של שנטל אקרמן. זוהי קומדיה מוזיקלית בסגנון הוליוודי לכאורה, אך שנטל אקרמן שוברת את מוסכמות הז'אנר ההוליוודי הזה ויוצרת, על רקע מוזיקת שנות ה־80, סיפור ריאליסטי על הייאוש באהבה, על הרמיה והמיסטיפיקציה של מושג הרומנטיקה בשנות ה־80.

עם דלפין סריג שוחחו **רחל אוסטרוביץ' ומירי קרסין**

בעיתונות ציטטו אותך כאילו אמרת שאת מעדיפה סרטי נשים על סרטי גברים.

היה מאוד טיפשי מצידי לו אמרתי שאני מעדיפה סרטי נשים על סרטי גברים. פירוש הדבר היה שאני מתעלמת מיוצרים כמו גריפית, צ'פלין, שטרוהיים ובמאים גדולים אחרים. זה ממש מגוחך. אני לא חושבת שפמיניסטיות צריכות להרשות שיציגו אותן כטיפשות. זוהי אינטרפרטציה מאוד שגויה ומאוד לא מחמיאה של דברי. אמרתי באותו ראיון שעבודה עם נשים־במאיות מאוד שונה, בשבילי, מעבודה עם גברים־במאים. גיליתי זאת כמובן רק בשנות ה־70. כל הסרטים הראשונים שהשתתפתי בהם היו סרטים של גברים. לא ידעתי מה פירושה של עבודה עם אשה־במאית. אני משתמשת בביטוי "לעבוד" כיוון שאני לא אוהבת את המלה "בימוי", אף פעם לא ביימו אותי. הבמאי לא מביים את השחקנים: הוא משוחח איתם, מסביר להם מה הוא רוצה. לפעמים הם מציעים הצעות, ולפעמים הם מבקשים ממנו שיציע להם הצעות. המלה הזאת, במאי, היא מלה מאוד מעורפלת.

בכל אופן, אף פעם לא הקדשתי כל מחשבה לנשים שעושות סרטים. ידעתי אומנם שאנייס ורדה ביימה כמה סרטים, אבל שמעתי על מעט מאוד במאיות אחרות. באותה תקופה היו באמת מעט. לאחר מכן התחלתי להשתתף בסרטים של נשים, יותר ויותר, ובסופו של דבר נדמה לי שעבדתי עם נשים־במאיות יותר מאשר כל שחקנית אחרת. רובן עובדות עם במאית אחת במהלך הקריירה שלהן וזהו. העובדה שאני שיחקתי ביותר מ־10 סרטים של נשים — שנטל אקרמן, מרגריט דוראס, ליליאן דה קרמאדק, מרתה מזארוס ההונגריה — היא בהחלט יוצאת דופן. הסיבה לכך, לדעתי, אינה שיצאתי בשנות ה־70 בהכרזה שאני פמיניסטית. כלל וכלל לא. כל הנשים שמניתי קודם לכן מסרבות לקרוא לעצמן או להיקרא פמיניסטיות. הן לא אוהבות את התואר הזה, הן לא מעוניינות בפמיניזם ולמעשה היו רוצות שיקשרו אותן לפמיניזם מה שפחות. לדעתן הן עושות סרטים באותם תנאים כמו גברים, ואמת המידה היחידה, מבחינתן, שעל־פיה אפשר וצריך לאמוד אותן היא טיב הסרט. ובנקודה הזאת אני מסכימה איתן. במילים אחרות, הקשר בין הבמאיות האלה לביני לא נוצר משום סיבה אידיאולוגית, אלא, לדעתי, משום שהסכמתי לשחק בסרטים שלהן למרות שהן היו במאיות חדשות ולא ידועות. וגם, ובעיקר, משום שכנראה היה בי משהו — איך אפשר להסביר זאת אחרת — הן ללא ספק הרגישו שאני פתוחה לגלם את הרגשות שלהן, את הסיפורים שלהן. הן לא הרגישו שתעמוד מולן מישהי שתפחד ממה שיש להן לומר. הן הבינו, אני מניחה, ולא כפמיניסטיות, שיש בי משהו שהן יכולות לקיים איתו דיאלוג. כאן בדיוק קיים הפמיניזם מבלי שיקראו לו בשם ומבלי שילבישו עליו תיאוריה. לא חשוב אם הן קוראות לכך פמיניזם או לא, החומר שהן יצרו — מגוון נושאים הקשורים לאשה — קיים והוא חזק.

סרטה החדש של מרתה מזארוס, "יומן אהבתי", יכול לשמש דוגמה. נראה לי שזו עשיה מאוד פמיניסטית. מזארוס יוצרת את הביוגרפיה שלה עצמה בסרט. היא בנתה אותה במעין טרילוגיה שבה היא בוחנת את חייה ברמה ההיסטורית־פוליטית, ברמה האישית, ברמה הרגשית וברמה המקצועית. לא ראיתי אף פעם קודם לכן סרט כזה, ולדעתי הוא מאוד מאוד חשוב.

או הסרט הישראלי של ציפי טרופה ("תל־אביב ברלין"), למשל. נראה לי שרק אשה מסוגלת להציג גבר כפי שהיא מציגה אותו. והיא מציגה נקודת מבט של אשה על נושא מסוים. גם גבר היה יכול לעשות את הסרט הזה, אבל ברגע שאשה עושה אותו רואים דברים אחרים. לכן אני אוהבת לעבוד עם נשים. הן מציגות את המציאות, את עובדות חייה של אשה כפי שהן. אני מוכרחה להוסיף שכל תקוותי להמשיך לשחק בעתיד תלויות בנשים.

גברים לא רוצים אותי יותר, אני זקנה מדי.

לאחרונה דחיתי כמה תפקידים שהציעו לי במאים בצרפת. גברים. הסרט האחרון שדחיתי, לאחר שקראתי את התסריט, היה על גבר בגיל העמידה שמתאהב בילדה בת 18. הגבר הוא רופא מנתח ואשתו, אני, רופאת נשים. ציר העלילה סובב כמובן סביב הילדה, הגבר המבוגר והמאהב הצעיר של הילדה. אני הייתי אמורה להיכנס מדי פעם, קורבן אבל קורבן מאוד פעיל. חשבתי הרבה על התסריט ועל העלילה ואמרתי לעצמי, אם זה התסריט, אז אני הייתי בעצם צריכה להיות הדמות המרכזית, כיוון שזאת המציאות. המציאות היא לא פנטזיה של גבר מזדקן בן 56 על נערה בת 18. המציאות היא אשה, אשה מבוגרת שסובלת בגלל גבר בעל פנטזיות כאלה, ולכן היא זו שצריכה לעמוד במרכז. הייתי שמחה לשחק את הדמות הזאת לו היתה באמת הדמות המרכזית. בסרט של גבר היא לא, משום שהנקודה שמעניינת אותו בכל הסיפור זו הפנטזיה של גבר מזדקן על נערה צעירה, וזו הפנטזיה הן של עושי הסרטים והן של קהל הצופים. אז סירבתי, ולא, כפי שחשבתי תחילה, משום שהתפקיד היה קטן. היו לי הרבה תפקידים קטנים, תמיד אהבתי תפקידים קטנים. גם בסרט של טריפו היה לי תפקיד קטן. אבל את התפקיד המסוים הזה דחיתי משום שהבנתי שהאשה צריכה להיות הדמות המרכזית בסרט, כמו במציאות. חשבתי הרבה עד שהבנתי את זה. מאוד קשה לחשוב בבהירות בסביבה כל־כך סקסיסטית.

אילו אשה היתה כותבת את התסריט, העלילה לא היתה מקבלת את ההדגש הזה. לא נראה לי שנשים כל־כך מעוניינות להציג פנטזיות של גברים מזדקנים על בחורות צעירות, או פנטזיות של נשים מבוגרות על בחורים צעירים. זה פשוט לא עד כדי כך מעניין. מעניינים אותן דברים אחרים, שמעוגנים במציאות.

ב"שנות הזהב" למשל, — שנות ה־80 שנטל מציגה את המציאות בסרט בסגנון הקומדיה המוזיקלית. זה הטריד הרבה אנשים כיוון שהז'אנר ההוליוודי המסוים הזה לא אמור להיות דמוי מציאות. שנטל משתמשת דווקא בו כדי לחשוף את המציאות, אלא שהיא עושה זאת בסגנון לא ריאליסטי, בניגוד למה שמקובל.

האם זה מה שהמבקרים אמרו?

זה לא מה שהם אמרו, כמובן. הסרט גם קיבל ביקורות מצוינות בצרפת. אבל הרבה אנשים לא אהבו אותו משום שהם לא הבינו את רצינותו. והם לא הבינו אותה משום שהם לא רגילים לחפש רצינות בקומדיה מוזיקלית, ולא תפסו ששנטל מראה הכל דווקא במוזיקה הקדחתנית הזאת שהיא באמת המוזיקה של שנות ה־80.

השאלה באמת אינה העדפת סרטי נשים על סרטי גברים. אני מגלה את המציאות ואת העולם שאני חיה בו באמצעות סרטים של נשים. אני גם מגלה דברים חדשים וגם יכולה לבטוח בנשים שיספקו לי עבודה לעת זקנה. שלא יניחו לי רק לחלוף מדי פעם ברקע, מאחורי איזו בובה צעירה, אלא יאפשרו לי לשחק דמויות של נשים מבוגרות שהן לא תמיד קורבנות ומסכנות, אלא רק לפעמים קורבנות ומסכנות. כמו במציאות.

דור הבמאיות הצעיר, לדעתי, ישנה את דימוי האשה. בפריז נפתח בית־ספר חדש ומאוד יוקרתי לקולנוע ווידאו, ושני שלישים מהסטודנטים שלומדים בו הן נשים. בכל מקום אחר בעולם לומדים בבתי־ספר כאלה הרבה יותר גברים מנשים. כיוון שאני יושבת במועצה הפדגוגית ראיתי את סרטי הסטודנטים בסיום שנת הלימודים. הסרטים ארכו בין 3 ל־10 דקות וכיוון שאני אף פעם לא מסתכלת על הכותרות, אין לי מושג איזה סרט עשו נשים ואיזה גברים. ובכל זאת יצאתי בהרגשה מאוד טובה, מאוד רעננה. הסרטים פשוט הציגו דברים חדשים, ואין לי ספק שאחוז הנשים בקרב הסטודנטים תרם לשינוי האווירה כולה. לו רוב הסטודנטים היו גברים, הסרטים היו מאוד שונים. היו שם הרבה סרטים על נשים, לבדן בחדר שלהן, היחסים שלהן עם גברים, וכל אלה הוצגו בצורה מאוד שונה מכפי שרואים בדרך כלל. זה היה ממש מרתק.

נשים־במאיות מתחילות לחשוף סיפורים של נשים, וגם של גברים, באופן שונה מכפי שאנחנו רגילים לראות בקולנוע. גם הגברים בסרטים של שנטל אקרמן יותר מציאותיים מכפי שהם בדרך כלל בסרטים. לא רק הנשים. גם בסרט של ציפי טרופה דמותו של הגבר מאוד מעניינת. במאים־גברים בדרך כלל לא מראים את הצדדים האלה בגבר — הבעיות שלו, חוסר היכולת שלו להביע ולבטא אותן. הסרט שלה מעניין לא רק בגלל הנושא הגלוי שלו, אלא גם בגלל הנושא הסמוי שלו.

לדעתך יש משהו משותף לכל הנשים?

כן. אבל כל אשה גם שונה לחלוטין מרעותה. אני לא טוענת שכולן רואות אותם דברים, אלא שהן מציגות דברים שונים ממה שמקובל לראות בקולנוע מאז תחילת ימיו. בגלל הנשים אנחנו מתחילים לראות את צידו השני של הירח, צידו המוסתר. כן, נשים מראות את החיים כפי שהם נראים בעיני אשה, וזה מוכרח להיות שונה.

האם היית אומרת שנשים בוחרות באותם נושאים כמו הגברים ורק מציגות אותם בצורה שונה, או שעצם בחירת הנושאים...

גם גבר היה יכול לעשות את הסרט של ציפי טרופה. זה סיפורו של גבר. אבל טרופה מציגה דברים שהיא היתה עדה להם. איך גבר מתנהג, למשל, כשהוא לבד עם האשה שהוא חי איתה. היא מבחינה בדברים שגבר, אני חושבת, לא מבחין בעצמו. האשה רגישה לאילמות, לחוסר היכולת להתבטא, והיא מראה את זה בסרט שלה. כבר ראיתי גברים בביתם שלהם, אבל אצל טרופה זה יותר עדין ויותר אמיתי.

צילום: רחל אוסטרוביץ'

איך מגיב הציבור לדברים האלה?

אני לא אופטימית. אני לא חושבת שסרטים יכולים לשנות את המציאות. סרטים אף פעם לא שינו דבר בעולם, אף פעם. אבל ייתכן שסרטים יתחילו להציג צדדים אחרים של המציאות. ואם ננסה לדמיין לעצמנו את נופי העתיד, ייתכן שנשים יקעקעו את המסורת הגברית והגברים יתחילו לחשוש לדבר בשם נשים, ויעשו אולי יותר סרטים על עצמם, על דברים שהם לכאורה מכירים. וייתכן, במחשבה אופטימית, שהם יפסיקו להציג את עצמם כפי שעשו עד כה, או דמויות איומות — גנגסטרים, רוצחים, שתיינים או אנסים — או לחלופין דמויות של הטוב, היפה, החזק והנדיב ש"את כל־כך צריכה אותי". נראה לי שהם יתחילו להציג מציאות קצת שונה ותהיה להם השראה לחפש דימויים אחרים על עצמם. בסרטים, לא במציאות.

איך מקבלת אירופה את הגישות החדשות האלה למציאות בעיני האשה?

היא לא מקבלת אותם. לא מקבלת וגם לא אצה לראות אותם בקולנוע. הסרט היחיד שהצליח מסחרית היה "שלושה רווקים ותינוק". אני מניחה שאט אט יהיו יותר נשים שיעשו יותר סרטים קופתיים, אבל כרגע סרטי הנשים רק מפתיעים את קהיליית הקולנוע ואת הקהל הגברי. כשאשה הולכת לסרט היא בדרך כלל הולכת עם הבעל או המאהב, והם בדרך כלל רואים סרטים שהוא רוצה לראות, לכן נראה לי שיעבור זמן רב עד שסרטי נשים יהיו פופולריים. יש בהם משהו שמעצבן את הגברים, הם לא תמיד יודעים בדיוק מה או למה, אבל זה מעצבן אותם. אולי מפני שהם שונים. אבל כל זה חשוב רק מהבחינה הכספית. כדי להמשיך ולהפיק עוד סרט צריך להוכיח למפיק שאפשר לעשות סרט וגם להרוויח ממנו.

איזה תפקידים תעשי בעתיד הקרוב?

אני לא חושבת במושגים של תפקידים. אני חושבת במושגים של מחזות וסרטים, והייתי שמחה לשחק בסרט או הצגה שיש בהם משהו חדש. אני לא אומרת לעצמי, הייתי רוצה לגלם אשה כזאת או אחרת. אותי. הסרט של שנטל עניין אותי מאוד, למשל, למרות שלא אהבתי במיוחד את התפקיד שלי. בתחילת אוגוסט אתחיל לשחק במחזה חדש של אלן אייכהורן, "Woman in Mind". מחזה יוצא מהכלל.

בעיתונים כתבו שאת עצמך ביימת כמה סרטים.

כן, נכון. ב־1981, כשמיטראן זכה בבחירות בצרפת יסדנו, קבוצה של נשים, את "המרכז האודיו־ויזואלי על שם סימון דה בובואר". אני נשיאת הארגון. רצינו להקים ארכיון שיכלול את כל היצירות והתעודות האודיו־ויזואליות שנעשו על נשים או בידי נשים מכל רחבי העולם. הממשלה החדשה הקימה משרד לזכויות האשה ואנחנו ביקשנו ממנו תמיכה, בטענה שהפרוייקט שלנו, הפקה ואיסוף תעודות אודיו־ויזואליות על נשים ובידי נשים, יתרום רבות לזכויות האשה וקידום תרבות של נשים. הממשלה זיכתה אותנו במענק קטן שאפשר לנו לשכור משרד, לרכוש את המכשור האלמנטרי ולהעסיק אשה אחת בשכר. כל יתר הנשים בקולקטיב פועלות על בסיס התנדבותי כיוון שהתקציב שלנו מגוחך ואנחנו צריכות להיאבק קשה כדי להשיג מימון. במסגרת הזאת, עם המכשור שרכשנו, הפקנו גם בעצמנו כמה סרטי וידאו.

איזה סרטים הפקת?

בסרט אחד שהפקתי ב־76', "היי יפה ושתקי", ראיינתי שחקניות על נושאים שהעסיקו אותי מאוד. לדעתי הוא עדיין מעניין. ב־75' הפקתי סרט קצר, 15 דקות, על עינויים בברזיל. 75' היתה שנת האשה הבינלאומית, ולציון עובדה זו הקרינה הטלוויזיה הצרפתית תוכנית מאוד מעליבה. היינו אז קבוצה של נשים שקראה לעצמה "Les muses s'amusent" (המוזות משתעשעות) והחלטנו להגיב על התוכנית. הקלטנו אותה, ערכנו אותה מחדש ושיחקנו איתה ועשינו מזה סרט די מצחיק. הצלחנו עד כדי כך שהטלוויזיה הצרפתית תבעה שנפסיק להקרין את הסרט, אבל כיוון שההקרנה היתה חופשית הם לא הצליחו למנוע אותה. היתה לו הצלחה מדהימה באותם ימים והוא עדיין מאוד מצחיק.

אנחנו מארגנות אירועים ציבוריים ומקרינות בהם סרטים וסרטונים שונים מאוסף הארכיון שלנו. קיבלנו קלטות וידאו וסרטים מכל רחבי העולם, ברזיל, דרום אפריקה, קנדה, גרמניה. יש לנו גם סרט ישראלי אחד, "אנו באנו" של עדנה פוליטי. כיום מכיל הארכיון שלנו כ־600 סרטים. הסרט האחרון שהפקנו עוסק בתופעה מאוד טרגית. גברים אלג'ירים שנפרדו מנשותיהם הצרפתיות, חטפו את ילדיהם וחזרו איתם לאלג'יר. לאימהות אין שום סיכוי לחזור ולראות את ילדיהן.

אנחנו לא כיתתיות, ומקבלות כל סרט שמגיע אלינו. כוונתנו אינה לשפוט אלא לאסוף ולהציג את כל מה שקיים.

נגה

עניין של נשים

"כתיבתה של אשה היא תמיד נשית, אין לה אפשרות אחרת מאשר להיות נשית; במיטבה היא מאוד נשית; הקושי היחיד הוא להגדיר מהו נשי". וירג'יניה וולף

לואיזה ולנסואלה וגרייס פיילי

צילומים: דבי קופר

מאת **אראלה דאור**

באפריל 87', השנה, התקיים בירושלים כנס סופרות בינלאומי שהשתתפו בו עשרות סופרות מישראל ומרחבי העולם. במשך שלושת ימי הכנס הן דנו במהות הכתיבה ובתפקידה התיעודי והשתתפו בסדנאות שבהן קראו מיצירותיהן והתחלקו בחוויית היצירה.

בכנס התגלה מגוון רחב של עולמות וסיפורי חיים, כישרונות ויצירות ספרותיות. הספרות הנכתבת בידי נשים היא מגוונת מאוד והן שותפות בתנועות שונות וזרמים רבים. אם יש לכתיבת הנשים ייחוד הרי הוא לא בטיב הכתיבה וברמתה, אלא בעובדה שעד לא מזמן לא זכתה הספרות הכתובה בידי נשים להערכה; זלזלו בה, הפחיתו מערכה ובמקרים רבים היא נזנחה ואף נשכחה.

הסיבה לכך, באופן פשטני: הממסד הספרותי – מוציאים לאור, עורכים, מבקרים – הוא בעל הטיה גברית מובהקת ולא יחס חשיבות לכתיבה של נשים. בעבר קיבלו הנשים במידה רבה את הדין. הן הפחיתו בערך יצירתן ונטו לראות בה מלאכה ולא אמנות. "הסיפור שלי הוא עבור המסובים לשולחן, היושבים בכורסאות בחדר המגורים, לא למדפי הספריה." ייתכן שהנשים נהגו כדוגמת העבדים בברזיל שהיו אמונים על בעיטות קטלניות. כאשר נאסר עליהם להתאמן, מספרת הסופרת הארגנטינאית לואיזה ולנסואלה, הם המציאו את הריקוד, ואפילו כלי נגינה הולמים כדי שיוכלו להתאמן מבלי שיכירו במעשיהם. גם הנשים התאמנו בכתיבה כך שלא תוכר ככתיבה.

מאז שנות השישים התפתחה בארצות המערב ביקורת פמיניסטית המהווה כיום חלק מוכר מכלל הביקורת הספרותית. אולם, כפי שמציינת חוקרת הספרות אסתר פוקס, ביקורת ספרות זו לא הגיעה עדיין לישראל. פרט למספר מצומצם של מאמרים ואנתולוגיות בודדות של סופרות ומשוררות התחוללה המהפכה הפמיניסטית בתחום זה כאילו בכוכב אחר.

ביקורת הספרות בישראל מאופיינת בגישה אנדרוצנטרית ונוטה לזהות יצירתיות עם גבריות. אולי זוהי הסיבה שסופרות ישראליות חוששות מתווית נשית. שולמית לפיד הצהירה בפתיחת הכנס: "כשאני כותבת אני לא חושבת כאשה... אני כותבת כסופר. וכאמן, הזהות הנשית לא באה לידי ביטוי." שולמית הר־אבן טרחה להדגיש: "אינני פמיניסטית, ואינני מאמינה שיש ספרות נשים. יש רק ספרות טובה, וספרות שאיננה טובה." אולם מי קובע את אמות המידה?

אבה הסלונד, סופרת נורווגית, סיפרה כי לאחר ששאבה עידוד מכך שספרה הראשון על החיים תחת השלטון הנאצי (1945) התקבל בברכה על־ידי המבקרים, היא פרסמה את ספרה השני "מאום לא

קרה". גיבורות הספר הן נשים, אולם לא במתכונת המקובלת של רעיות ואימהות או בנות נעורים המחפשות אהבה, אלא נשים צעירות הקשורות בקשרי ידידות ומחפשות את דרכן בחיים. וכשם הספר כך היה: מאום לא קרה. המבקרים התעלמו ממנו והוא נשכח. רק שלושים שנה לאחר מכן, עם השינוי בגישה שחוללה תנועת הנשים בשנות השבעים, נתגלה הספר שוב ויצא לאור מחדש ב־1981. הפעם קיבלה אותו הביקורת בהתלהבות.

קשיים במציאת מוציא לאור וקבלת הכרה אינם בלעדיים לנשים בלבד. הסופר ג'יימס ג'ויס, לדוגמה, התקשה למצוא מו"ל לספרו "יוליסס" עד שפגש אשה, מוציאה לאור, שהכירה בערך עבודתו. ההכרה בחשיבותה של במה נאותה הביאה לכך שנשים הקימו הוצאות ספרים המשמשות אכסניה הן לנשים הכותבות כיום והן לסופרות מהעבר שאיום השכחה מרחף על עבודתן. אפילו כיום עדיין ניתן לנשים ייצוג דל בספרות ובאנתולוגיות ספרותיות למיניהן, ורוב האנתולוגיות ערוכות בידי גברים. הוצאות הספרים של נשים יזמו אנתולוגיות המוקדשות לנשים, וכך אפשר להיווכח בצורה בלתי אמצעית בערכה וברב־גוניותה של עבודתן הספרותית.

הספרות הפמיניסטית חיזקה את ההכרה שלנשים יש זכות קיום בפני עצמן, לא רק כנספחות לגבר או כאימהות לדור המחר. הסופרת גרייס פיילי (ארה"ב) אמרה שחשוב לה לכתוב על נשים ולהאיר את חיי הנשים, אולם הדבר אינו פשוט. החיים האלה אינם תמיד גלויים, מול העיניים. לפעמים אנחנו לא רואים, לא מבחינים במציאות המתרחשת ממש לנגד עינינו. פיילי: "כל השנים האלה כתבתי על נשים, וכתבתי עליהן וכתבתי עליהן, ורק כשהגעתי לסיפור האחרון בספר האחרון שלי ('מאוחר יותר באותו יום'), סיפור שנקרא 'הקשבה', לא יכולתי לסיים אותו. פשוט לא יכולתי לסיים את הסיפור הזה. ממש נתקעתי איתו. זה היה סיפור על הקשבה. הסתכלתי עליו וחשבתי לעצמי שאני צריכה לחפש פתרון טכני. הנה אני כאן, כותבת על הקשבה, ואני תקועה. אז אולי, אמרתי לעצמי, כדאי לי לנסות לכתוב על אי־הקשבה, אולי זה יעזור. וברגע שעשיתי את זה הצלחתי לגמור את הסיפור. גיבורת הסיפור היא אשה שכן מקשיבה, ושגם כתבה הרבה סיפורים. היא נמצאת עם אחת החברות הטובות ביותר שלה, והסיפור מסתיים בכך שהחברה הזאת מאשימה אותה על כך שהיא לא הקשיבה לה בכלל, שהיא חיה לצידה ועבדה איתה שנים על גבי שנים, וכתבה כל אותו זמן על חייהם של נשים וגברים, גברים ונשים, מזדיינים, מזדיינים, מזדיינים. והיא שואלת, 'אבל מה עלי, מה עלי ועל חיי אהבת הנשים שלי? השמטת את זה לגמרי. הייתי לידך כל השנים האלה, אבל את פשוט לא הקשבת.' הסיפור מסתיים במשפט 'אני לא סולחת לך ואני גם לא אסלח לך.' וכך ישנם בעצם שני דברים, מה שלנגד עינינו ומה שאנחנו חיים איתו, ומה שאנחנו לא שומעים. וישנם גם סופרים, ותפקידם, תפקיד נפלא, הוא לחפש את החיים שלא רואים, ולכתוב עליהם."

בעיני מרי גורדון (ארה"ב) ענייני נשים הם העניינים החשובים. לדבריה הביא הפמיניזם למהפכה בעולם המושגים. להיות לבד, לדוגמה, כבר אינו פגם נורא, ואשה שאיננה נשואה, שחיה בגפה, יכולה לחיות חיים מלאים. השוני בין עולם המושגים והמציאות מומחש בסיפור הקצר שקראה. זהו סיפורה של אשה שלא נישאה, אשה שלאיש אין צורך בה; ידידיה מתנערים ממנה, וכאשר היא מתאבדת בסופו של דבר השאלה אינה למה עשתה זאת, אלא "למה לא עשתה זאת קודם?"

הטרגדיות מרובות. שואה, מלחמה, רעב, היעלמויות. אסקה קלאפפיש (יהודיה אמריקנית ממוצא פולני) קראה פואימה על השואה; ג'וי קוגווה (קנדית ממוצא יפני) ומוניקה פאן פאמל (בלגית) קראו תיגר על מלחמות. פלורה נוופה מניגריה הפנתה את תשומת לב המשתתפות לכך שהבעיה המרכזית באפריקה היא בעיית קיום, בעיית ההישרדות הפיזית. הרעב מאיים על הכל.

ולנסואלה סיפרה כיצד הצליחה באמצעות הכתיבה להתגבר על המציאות הקשה בארגנטינה, שבה האלימות והעינויים הפכו חלק אינטגרלי מהחיים. אנשים בארגנטינה סירבו לדעת מה קורה, אף אחד לא רצה לשמוע או לא היה מסוגל לשמוע על העינויים, על ההיעלמויות. היא עצמה, כדי להתנגד למציאות הנוראה, החליטה לכתוב. יצאה לבתי קפה כדי להיות בתוך ההמולה וכתבה שם מדי יום סיפור קצר. היא כתבה על הסובב אותה ודרך הכתיבה הגיעה אל אותם הדברים שקודם לא היתה מוכנה להודות בקיומם.

אם קודם לא היתה סופרת פוליטית, הרי לדבריה היא כיום במובן מסוים פוליטית. לא באופן ישיר, כי אינה רוצה לכפות את האידיאולוגיה שלה על קוראיה, אולם היא רוצה להתגבר על הצנזורה הפנימית, על הצנזורה של הקורא, כדי שיכיר ויידע.

המודעות היא ביסוד הגילוי העצמי. קוגווה סיפרה שכיוון שבספרים שקראה לא הופיעו גיבורים אחרים פרט לאנשים לבנים, היה גם גיבור סיפורה הראשון גבר לבן. השינוי במודעות קרה כאשר מצאה בספריה את כתביה של מוריאל, אשה

מרגרט דרבל

מרי גורדון

שיצאה בחריפות נגד התנהגותם המחפירה של הקנדים כלפי אזרחים ממוצא יפני בעת מלחמת העולם השניה. הדבר דחף אותה לכתוב על ילדותה ומתוך כך הגיעה למודעות לגבי חייה וחיי קהילתה. בעת מלחמת העולם השניה חשדו השלטונות הקנדיים באזרחים היפנים שהם אויבים, ועקרו אותם ממקומות מושבם, החרימו את רכושם ושללו מהם חירויות. גם לאחר המלחמה, כשהוכח מעל לכל צל של ספק שהקהילה היפנית לא היוותה מעולם איום צבאי, לא הורשו היפנים־הקנדים לחזור לבתיהם. כילדה לא הבינה קוגווה את משמעות המתרחש, אולם היא הרגישה מה פירוש הדבר להיות מנודה ובזויה. כמבוגרת היא הגיעה להכרת מציאות חייה דרך עוצמת הרגשות של מוריאל. לאחר שספרה "אובסן" (Obasan) התפרסם, היא גילתה שכסופרת היא מגשרת בין הקורא והמאורעות, ושמעשה הכתיבה מעורר מודעות.

אנו חיות בתקופת מעבר. מחד גיסא אנו בטוחות בדרכינו ובזכויותינו לכתוב וליצור, אולם מאידך גיסא עדיין מכרסם בתוכנו הספק שענייני נשים אכן חשובים. אנו חוששות שדרישתנו להכרה בפועלנו תעורר עלינו את זעם האלים. סיפורה של קתרין לים מסינגפור ממחיש את הדילמה של דור המעבר.

קתרין לים היא סמל לדור המעבר בסינגפור. היא נולדה למשפחה סינית מסורתית אך קיבלה את חינוכה באנגליה. ילדיה הם כבר חלק מתרבות המערב המודרנית, ילדי הג'ינס והמקדונלד, "הווי המש"אפס" ר"שושלת". אימה, לעומת זאת, שייכת לתרבות הסינית המסורתית. לים ערה למתחים המתעוררים מהשינויים המהירים במבנה החברה. אנשים כמוה, אנשי דור המעבר, בטוחים בעצמם למראית עין, מצליחנים, מלגלגים על המסורת ועל הזקנים התמהוניים, המאמינים באמונות טפלות. אולם בפנים מקנן אי־הביטחון. וכאשר נוגעים בדברים יסודיים, כמו מוות ולידה, ידה של המסורת גוברת.

סיפורה "אם לא — אז אלוהי הברק" (Or Else, the lightening God) ממחיש את הקונפליקט. הסיפור מספר על חמות מסורתית וכלתה המודרנית. הכלה אינה מתנהגת עם חמותה בכבוד המגיע לה לפי המסורת הסינית. החמות כועסת ומאיימת באלוהי הברק, אחת הקללות הקשות לפי מסורת זו, ואין לזלזל בה. הכלה אינה מייחסת חשיבות לקללה ואף מסבירה לחמותה שאינה חוששת מאלוהי הברק. אותה לא יפחידו.

אולם כאשר הכלה הרה היא מתמלאת פחדים וקרובה להתמוטטות עצבים. הסיפור מסתיים בתחנוניה של הכלה המבקשת מחמותה שתשנה את רוע הגזרה ותסיר את הקללה. האירוניה היא בתרופה. על הכלה לשתות משקה עם אפר של הנייר שעליו כתבה החמות את מילות הלחש המאיימות.

אכן, כוחה של המלה הכתובה גדול. יש לשמור אותה, אומרת הסופרת הקנדית־צרפתיה מארי קלייר בלייס. והיא מוסיפה: לנשים מסורת ארוכה של שתיקה. המלה הכתובה היא מתת החופש, הישועה שלנו היא האמנות.

אחת השאלות שנשאלו בכנס היתה, האם יש או אין כתיבה נשית ואם כן מהי? אך אלה אינן השאלות החשובות ולא בהן חשיבות הכנס. בכנס הסופרות לא היה כל ניסיון לייחס לכתיבה הנשית ייחוד המאפשר שיפוט על בסיס קריטריונים אחרים מאשר איכות. אולם, כל עוד יש מוציא לאור אחד הטוען שנושא זה או אחר אינו מעניין ואינו חשוב משום שהוא "עניין של נשים", עלינו להתמודד עם השאלה ולהפריך את הדעות הקדומות נגד כתיבה נשית.

התקשורת בישראל לא סיקרה את כנס הסופרות במידה שהיה ראוי לסקרו, והמשיכה בכך את המוסכמה שענייני נשים אינם מעניינים ואינם חשובים. היחס המתעלם רק מדגיש את חשיבותו של הכנס, ולא רק לנשים. התעלמות מהקול הנשי ודבקות בסטריאוטיפים מיניים סוגרת עולמות ומצמצמת אופקים. אין לנשים קול אחד. כתיבתן מגוונת, כתובה בסגנונות שונים ומכסה נושאים רבים. הכנס היה מפגן של כישרון והומור, פתיחות וחום, והוכיח את נוכחותה הגוברת של האשה בספרות העולמית.

הכנס הוא גם בבחינת צעד חשוב במאבק לשוויון זכויות. הוא הראה את חשיבותה של ראיית המציאות מבעד לעיני האשה. אולי עתה תִשמענה גם הסופרות הישראליות את קולן. בכנס זה הוא לא נשמע. פרט לבודדות, כמו שולמית לפיד ורבקה מרים, הן לא קראו מיצירותיהן ולא שיתפו את השומעים בצורה בלתי אמצעית בתהליך היצירה. חבל שסופרות ישראליות מרגישות צורך להסתתר מאחורי עבודות אקדמאיות (ש. שפרה) או אגדות רחוקות (רינה ליטוין). אולי עתה, בעקבות הכנס, תמצאנה גם הן את קולן.

ג'וי קוגווה

שולמית לפיד

בטרס אכזבה

אשה בארץ־ישראל

השאיפה לשוויון בתקופת היישוב

דבורה ברנשטיין

הוצאת הקיבוץ המאוחד ★ תשמ"ז

מאת רחל גיורא

יש לפעמים שעוצמת חסרונו של צורך מסוים או מילואו מתבררת דווקא בשעת מילואו. עכשיו, כשעל שולחן עבודתי מונח לו ברישול מה, בין ספרים אחרים וניירות עבודה, ספרה של דבורה ברנשטיין, "אשה בארץ ישראל", שעל כריכתו תצלום בהיר ומקרין חגיגיות של נשים עובדות בבניין, מתעוררת בי במלוא עוצמתה תחושת החוסר והגעגועים להיסטוריה שלי. מעולם לא אהבתי היסטוריה. ודאי לא את זו שהיתה צריכה להיות "שורשי". ואפילו לא את זו שאפפה אותי בתחושת הבדידות המזהרת של קיומי החדש, כאן, במדינה המתחדשת. משום בחינה, כמעט, זו לא היתה ההיסטוריה שלי. מעולם לא לקחתי בה חלק על־פי הרשומות. אז עוד האמנתי למה שכתוב בספרים, ועכשיו קראתי ספר היסטוריה בלהט לא מוכר, הפעם היסטוריה מנקודת מבט נשית. ואולי זה מה שעיון בהיסטוריה עושה לאנשים בלתי מנוכרים לעברם: אותם פרקים על אימהותי וסבתותי מוססו את תחושת הבדידות שנשים כמוני, המנסות להילחם על עצמאותן ועל כבודן האנושי, חשות היום בחברת נשים וגברים כאחד.

"אשה בארץ ישראל" הוא תולדה של מחקר בתולדות הנשים העירוניות, עולות ממזרח וממערב, בפלשתינה בשנים 1939-1919. ד"ר דבורה ברנשטיין, מרצה בכירה בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה, מנתחת בספרה את תולדות היישוב מן ההיבט הנשי. זהו ספר ראשון מסוגו הפורש בפנינו בראש ובראשונה היסטוריה נשית, דבר חסר תקדים בכתיבה ההיסטורית של תולדות ישראל. הספר "אשה בארץ ישראל" מנתץ אומנם את מיתוס השוויון המדומה בין נשים לגברים בעידן החלוציות, אך באורח עקיף העיסוק בניתוץ המיתוס, אומרת ברנשטיין, מחמיץ נקודה מכריעה וחשובה להבנת ההיסטוריה של ציבור הנשים באותה תקופה. אי־שוויון אומנם היה, אך תיעוד כזה של ההיסטוריה הנשית של הפועלות החלוצות בראשית היישוב הופך למשני את מה שנתפס בעיני ברנשטיין כמרכזי. הדבר המרכזי שהספר עוסק בו ומתעד אותו על־פי דו"חות, רשימות ויומנים מאותה תקופה הוא השאיפה לשוויון: התקוות המשותפות של הנשים בתקופת היישוב לחולל שינוי משמעותי ביחסים בין גברים ונשים.

השאיפה לסדר עולם חדש וצודק יותר כללה, בשביל החלוצות של אותה תקופה, גם שידוד מערכות חברתי. הנשים של אותה תקופה שאפו לשנות סדרי עולם בכל מה שנוגע לחלוקת התפקידים המסורתית שבין המינים. "אשה בארץ ישראל" הוא תיעוד מאבקן של הנשים לשינוי חברתי מקיף, מאבק שהניב פירות באושים מפני שנתקל, קודם כל, בהתנגדותם של השותפים למאבק, הגברים.

"ברור לכולנו (נאמין בזה) כי הגשמת שאיפתנו ליצור חברה עובדת בלי מנצלים ומנוצלים אפשרית היא רק אז אם הבנות כבנים, האיש כאשה, ישאו כאחד בעול העבודה והחיים בכל היקפם" (עדה פישמן־מימון).

השאיפה הכנה הזאת לשותפות מלאה נתקלת בחומת האדישות והזלזול:

"התיישבתי על איזו אבן בחוץ ובכיתי. מתוך חוסר התגובה של החברים להצעתנו. טוב, אנחנו אמרנו את דברינו ו'וסקה החתול שומע ואוכל'. זה היה מושג נפוץ. גוערים בחתול למה הוא חטף את הגבינה, אבל הוא אוכל. כך היתה גם ההרגשה שלנו, שאנחנו מדברות, שמעו אותנו, ובזה הסתיים העניין" (יוכבד בת רחל).

מאלפת במיוחד היא הדוגמה של פועלות בניין שקיבלו בעת פיטוריהן את ההסבר הבא:

"אתן עבדתן באופן מצוין, אבל האם זו היא תכלית שבילכן להיות פועלות בבניין, וכי יש ביטחון שתתמדנה בעבודה זו? הלוא סוף סוף תתחתנה... לא כן ביחס לבחורים: ביחס אליהם יש לנו תקווה להכין בונים עבריים: אבל בונות, בכמו אילו אין כל צורך, האמנה לי, אין כל צורך בהן."

מעבר לאדישות ולזלזול שההסבר מבטא יש בו גם התנשאות ובעיקר יש בו שלילת חופש הבחירה מנשים על-ידי מי שהיו בעלי השליטה. וכך, הסיכוי שנשים תוכלנה לממש את שאיפתן לאמנסיפציה ולשוויון הזדמנויות היה קלוש. הן נתקלו בהתנגדות מכל הכיוונים. מסדרי העבודה מטעם מפלגות הפועלים ולאחר מכן מטעם ההסתדרות נמנעו מלשלוח נשים לעבודות שנתפסו כגבריות. הסיכוי, על כן, שיגיעו לעבודה בכבישים למשל היה קטן. "בהתאם למסורת בעבודת האשה," כתבה עדה פישמן-מימון, "ראו מסדרי העבודה גם בעליה השלישית את המטבח בתור כלי הקיבול היחידי בשביל העולות החדשות." על כגון אלה כבר אין לומר "כל אחת יכולה." זיגל כמדומה שייך לחברה טובה של אידיאליסטים הרואים ב"חובת" הפריון אמתלה לדיכוי נשים, לאפלייתן ולחסימתן.

אבל במקום שהנשים לא נכנעו, לא ויתרו ולא הפנימו ערכים פטריארכליים, שם גם היו להן הישגים. נשים שחשו ביטחון מוחלט בזכותן וביכולתן לעבוד לצד הגברים ועמדו על כך, זכו בסופו של דבר לקבל עבודות שרצו בהן. דוגמה מאלפת היא קבוצת "בת שבע". קבוצה זו מנתה שבע נערות מסטרי שהתלכדו ביחד למאבק על זכותן לעבוד בכביש. מאבקן זכה להצלחה משום שהן לא ויתרו. הן חוללו מהפכה בכביש והצטיינותן היתה לשם דבר. אך מעבר לכך היא חוללה שינוי במוסכמות. כאשר שוב הופיעה קבוצה מאוגדת של נשים (שוב היו אלו שבע נערות מסטרי), היתה דרכן אל העבודה בכביש כבר סלולה.

סיפור זה, כותבת ברנשטיין, ממחיש כמה יסודות חשובים

במשק הבית וגידול הילדים. נשים נשואות הפכו להיות "אשת איש" וככאלה לא היו להן זכויות של בני אדם עצמאיים. כך, למשל, לא היה להן פנקס קופת חולים משל עצמן, וכמו הילדים גם הן נרשמו בפנקסו של הבעל החבר. במקרה של גירושין לא יכלו הנשים לקבל שירותי בריאות. הן גם היו הראשונות לפיטורין בעתות מצוקה, היות שהממסד הגברי שקד על שמירת זכויות הגברים.

בבה אידלסון, מזכירת מועצת הפועלות בקיץ 1935 מתריעה על המגמה המסתמנת:

"נזכור כי לא נגיע לעמדה עצמאית של האשה בחברה ולא נביא אותה לאקטיביות בחיים הפוליטיים-ישוביים, אם ניקח ממנה את העיקר, את העבודה. ותדענה זאת גם החברות הצעירות העושות את החשבון של היום ואינן יודעות לראות את המחר, כי מחר גם הן תהיינה אימהות ולכן גם הן צריכות לראות בעבודה לא תקופת מעבר, אלא דרך אשר צריך להתמיד בה. תדענה גם שחיי משפחה אינם סותרים, אלא מגבירים את הצורך להיות בלתי תלויה, ואת הרצון להפריד בין החיים הפרטיים והגורמים הכלכליים."

הניסיון להגן על הנשים בא, כמובן, בעיקר מצד הנשים. תנועת הפועלות הצמיחה התארגנויות שונות לטיפול בבעיות המיוחדות לנשים. הצלחתה הקטנה יחסית של תנועת הפועלות לשיפור מובהק במעמד האשה נבע מן הקשיים הפנימיים של התארגנויות נשיות המוכרים לנו עד היום. ראשית, מסגרת נפרדת לטיפול בבעיות של נשים נתקלה ברגשות מעורבים של נשים, אם לא בהתנגדות, משום שראו בכך הודאה בנחיתות. דווקא לנשים שנאבקו על עצמאותן היה קשה להודות בנחיתותן החברתית, ומסגרת נפרדת נראתה להן כעזרת נשים.

הגורם האחר היה השונות בין הנשים. סימנים ראשונים לכך ניכרו כבר בשנות העשרים, עם הצטרפותן של בנות המעמד הזעיר-בורגני לפועלות החלוצות. הנשים לא הצליחו להתלכד סביב גורם מאחד, מה עוד שהגופים שכבר הוקמו היו נטולי סמכויות ממשיות. כך שלנוכח הקשיים האובייקטיביים מבחוץ לא נמצאה תנועת הפועלות חזקה דיה מבפנים כדי לעמוד בפרץ.

אף שספרה של ברנשטיין מתעד מערכת מאבקים ושאיפות של נשים מראשית שנות היישוב, הבעיות שנשים התלבטו בהן נשארו מרכזיות למאבקי הנשים היום, וכמוהן התחושות. באיזו קלות, למשל, אני מוצאת עצמי מזדהה עם

במאבק הפועלות: המאבק המשותף לצד האמונה בצדקתן חוללו בסופו של דבר שינוי מנטלי. כמו כן מדגים האירוע באיזו מידה ההתנגדות הגברית לעבודת נשים במקצועות שנתפסו כגבריים התבססה על דעות קדומות של גברים ביחס ליכולתן של נשים. דעות אלו מנעו בדרך כלל מנשים את האפשרות לאמוד את יכולתן בעצמן.

אך גם אם יש בסיפור הצלחה זה מעין לקח, שיעורו היה קצר. תולדות היישוב רצופים אירועים של דחיקת רגלי הנשים מכל "חלקת אדמה" שנחשבה גברית. נדחקו ממנה בעיקר הנשים הנשואות והאימהות. להן הועידו את התפקידים המסורתיים של עבודה (שלא נחשבה לעבודה)

תחושת ניכורה של רחל כצנלסון, כאן בין חבריה הגברים, שותפיה למאבק על סדר עולם חדש, הדומה לאותה תחושת אי-שייכותה שם, בין עמיתיה הגויים. תחושת גלות מתמדת:

"לאחר הבוקר נגמרה הוועידה. היה לי רגש כי היינו בעולם אחר והקיצונו... בערב הראשון של הוועידה היה כבר ביטחון כי יבוא כאב גדול. וכשבא, ידע הלב הנלחץ כי מהכאב הזה יצא הטוב...

"לפני שאלת האשה בוועידתנו ובוועידתם. לא השאלה שדיברו בה, כי אם השאלה שהציצה מכל מבט ותנועה של כל אחד, ולבסוף, שאלת עצמי.

"את יחסי אני לשאלת האשה קבעו בי קודם כל זיכרונות

ילדותי, ואחר־כך רשמי מחיי משפחות קרובות. קריאה בספרים אחדים, געגועי לטבע ושנות לימודי בפטרבורג. למרות קסמן של הרוב של התלמידות, רובן רוסיות, של הרצאות המורים החשובים, של הקרבה לאמנות, של הרגשת החופש בעיר הגדולה... אי אפשר היה להסיח את הדעת מזה שרק יחידים מהם יוצרים ורובם הגדול מסגלים לעצמם ידיעות... ואז הבינותי, כי דרך האדם היא דרך העבודה, וכי דרך זו היא גם דרכי, ובה אמצא את עצמי...

"היתה זו הפעם הראשונה, שבוועידת פועלי ארץ ישראל נתעוררה שאלת האשה בפומבי. הרגשתי אכזבה, היתה מרירות וחרטה: למה יצאנו לעולם זר?... אם כבר יצאנו, למה לא גילינו מה שצריך היה לגלות? והאם אפשר לגלות?...

"נכנסתי לכמה רגעים לוועדה המנסחת את ההחלטות של הוועידה... המרחב שלהם השכיחני כמעט את כל צערי. הייתי שמחה. ובכל זאת, המרחב הזה שלנו הוא ואינו שלנו...

"ואיזו הונאה עצמית היתה בנו באומרנו, כי לא השתתפנו בוועידה מפני שהיינו עסוקות, כי לא השתתפנו בוועידה מפני שלא השתתפנו בחיים...

"לישיבת המרכז הראשונה, שגם אנחנו הוזמנו אליה, הלכנו כנידונות, ראינו שעוד אי אפשר לדון יחד על כל שאלותינו, כשני כוחות קרובים ושווים.

"אני מאמינה בחוש האמת המלווה אותנו, אבל כל־כך חסר לנו הכוח לתפוס את הכל ולבאר ולהביע. או אולי כל הסבל הזה לחינם הוא, ואפשר למצוא את הדרך לעבודה גם בכוחות שלנו?"

הקולות העולים מן הספר הזה הם כקולות החלוצות מעל דפיו של ספר אחר, ספרה של שרה עזריהו, "התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בא"י", הנוהג על המדף כמארח המצפה בכליון לעוד ספרים רבים אחרים. והקולות העולים מתוכו הם קולות החלוצות במאבקן על זכות הבחירה, הנראית לנו מובנת כל־כך, בלי שנדע שהושגה לאחר מאבק של שלושים שנה. קשה שלא להצדיע לאותן שנאבקו ולאותם קולות:

"כי זה לא היה מאבק לזכות בחירה של האשה במובן המקובל אצל עמים אחרים... כאן הפכה היאבקות זו על זכויות האשה למלחמת דעות על קביעת העקרונות היסודיים, שעליהם יושתת הבניין כולו.

"... יש לסמן שגם מקרב החוגים 'המתקדמים' נמצאו אישים אשר דרשו מהנשים בשם 'השלום והאחדות' לוותר 'הפעם' ולצפות 'לשעת כושר' יותר נוחה.

"אבל הסכמת האשה ל'ויתור' המבוקש, שכוונתו האמיתית היתה דחיית פתרון הבעיה לעידן ועידנים, יכולה היתה להתפרש כהודאה פורמלית מצידה בקיום משטר ביישוב, שעל־פיו ייקבע לאשה מעמד של אזרחית ממדרגה שניה. היא ראתה את עצמה שותף שווה חובות למפעל הבניין והיא תבעה לעצמה זכויות שוות ומלאות..."

התכנים, אם כן, עדיין אותם התכנים. מה שנשתנה הם הקולות. ואני מוכרחה לציין בהערצה שהקולות שנשמעו אז הם הרבה יותר בוטחים ומעוררי כבוד מהקולות הנשמעים היום. ספרה של דבורה ברנשטיין העניק לי את אוסף הקולות הנשיים שכה חסרו לי במסכת ההיסטורית ובמורשת שלי.

כששאלתי את דבורה ברנשטיין מה הביאה לכתוב את הספר, תשובתה היתה מורכבת. נראה שהיא חיפשה בעיקר מענה לבעיות שהעסיקו אותה בהווה. אחד מטעמיו של עיסוק היסטורי הוא האור שהוא זורה על ההווה:

"כשהתחלתי את המחקר על הנשים העירוניות בעשורים הראשונים של המאה, קיוויתי שהוא יעזור לי ללבן בעיה שהעסיקה אותי בזמן המחקר. קיוויתי למצוא תשובה לשאלה ביחס להתארגנות נפרדת לנשים מתוך למידת המקור ההיסטורי. האמת היא שבמקרה זה המחקר לא עזר לי ליצור עמדה חד־משמעית. אולי הוא סייע לי לראות שהיתרונות והחסרונות של התארגנות נפרדת אינם ניתנים להפרדה. כאז, כן היום, התארגנות נפרדת מאפשרת לנשים לעמוד על שלהן ולדאוג לכך שענייניהן לא יוסרו מסדר היום. התארגנות נפרדת מאפשרת שליטה על עיצוב דרכי הפעולה. אך מטרות אלה אינן מושגות מבלי לשלם את מחיר הניתוק מפעילויות אחרות, חשובות לא פחות לנשים עצמן, ומחיר הניתוק ממוקדי שליטה על מדיניות ומשאבים.

"מה שהמחקר בכל זאת תרם לי זו האפשרות לראות את תנועת הנשים, במובן הרחב של המלה, כהמשך לתנועת הנשים ההיסטורית של ראשית המאה. בשלושה דברים מרכזיים, לפחות, קיימים דמיון והמשכיות. כמו בפמיניזם החדש יחסו גם בפמיניזם החלוצי חשיבות רבה לשינוי העצמי שעל הנשים לעבור. האידיאולוגיה החלוצית של הנשים הדגישה את הצורך בהעלאת מודעות ואת חשיבות התפתחותן של הנשים לכלל בני אדם מלאים יותר. יחד עם טיפוח השינוי העצמי יחסו חשיבות רבה להתארגנות קבוצתית לצורך עזרה עצמית והדדית. קבוצות נשים התארגנו לרכישת כישורים מקצועיים. התחום השלישי שבו מצאתי דמיון בין מאבקי הנשים אז ועתה מתייחס לקשר שבין התחום האישי והציבורי. גם אם תנועת הפועלות כמעט שלא נקטה עמדה ופעולה בתחום הפרט, נשים עדיין חשו כי אין להפריד בין השניים. בתודעת רווקות רבות התקיימה השאיפה לחרוג מן המקובל בחיים האישיים, ובין הנשואות היו התבטאויות רבות של תסכול על מעמד 'אשת החבר' ועל השיבה לדפוסים המסורתיים.

"אבל אולי מעל לכל רציתי למצוא תשובה להתכחשות הכללית בישראל לבעיית חוסר השוויון. רציתי למצוא מענה היסטורי לטענה כי אם אין שוויון הרי זה מפני שלא טרחנו, אנו הנשים, לשמר אותו. הרי היו סוללות כבישים, הרי היו בנאיות. אם איבדנו את השוויון הרי איבדנו אותו מתוך בחירה. המפגש עם החומר ההיסטורי לא רק חשף את שקריות מיתוס השוויון, אלא בעיקר קירב אותי לשאיפות הנשים לשוויון הנכסף. מחקרי הוא ניסיון לתעד את ניסיונות הפעולה של אותן נשים לשינוי מצבן. תוך כדי המחקר עסקתי בהוראת החומר לנשים ישראליות. גם אצל הסטודנטיות עורר החומר הזדהות עצומה, סקרנות, מעורבות, עם תחושת יאוש. התחושה המרכזית שעורר בי המפגש עם החומר ההיסטורי היתה תחושה של קנאה בתקופה שבה היתה פתיחות לנסות לשנות דברים מן השורש, תקופה של אופטימיות, בטרם אכזבה."

חדר מִשְׁלָה

מאת ליהי חנוך

קיץ קשה

ביוני השנה היתה מכת־יתושים בתל־אביב
ולא יכולתי לשכוח את גופי.
הייתי בטוחה שהוא התרסק ואחר־כך התפזר
מעל האוקיינוס בדרך שבין ניו־יורק לתל־אביב
ועוד הייתי בטוחה שאין לי צורך בו יותר.
צחקתי אליו בציניות, מתוך שמחה־לאיד
כמו שצוחקים אל מישהו מיותר ונסוגתי
אל תוך הנפש המיוסרת שלי, השקופה, אותה החלטתי להשאיר בינתיים.
אני אהיה רוח. אני אהיה רגע בתל־אביב ורגע אחרי זה
בניו־יורק בלי פספורט ובלי שומרי־גבול ובלי כאבים ברחם.
הוא לא יידע מתי אני באה או הולכת
וגם הוא לא יידע

עכשיו כבר חודש יולי. ראש־העיר היכה ביתושים מכה ניצחת
ועדיין אין שום סימן לרוח.
תל־אביב רותחת בקיץ שמתארך והאש מאיימת להתפשט
אל השדות אם לא ישגיחו בכיווני־הרוח
גם אצל הלוחמים הוותיקים ניכר רפיון ברור
בגלל החום הכבד והשלטים ברחוב שמכוסים ברק של לחות.
יש צורך בהפסקת־אש, אני אומרת לעצמי
יש צורך דחוף בהפסקת־אש, הזקנה הלבנה לחשה לחברתה

מה יהיה באוגוסט? איך נעבור השנה את אוגוסט?
הן ישבו על הספסל מול חדרי בגוף שקוף מכוסה שמלה
הן היו קרובות מדי לגבול. אחר־כך הן לא הוציאו הגה
כשניסיתי למלא במים את החריצים השחורים של האדמה
מתחת לספסל, הן היו רטובות לגמרי והשמלה שלהן
הלבה והפכה שקופה על הגוף ובאותו הזמן החריצים
הלבו והעמיקו. בערב לא היו חריצים באדמה
באופן זמני בגלל החושך גם לא היו זקנות על הספסל
ואני הלכתי והתבוססתי לבדי בתוך המים.

חמש דאבל לא מספיק לך? — הוא שאל אותי מאחורי הבר בדאגה
דואג לעצמו כי אחר־כך הוא יסחוב אותי הביתה על הגב
ואחר־כך אני אירדם מיד.
אני שותה לחיי האהבה הבלתי־אפשרית, אמרתי לו
אני חושבת שאני טובעת.
בואי איתי, תשתתפי במלחמה — אמר החייל, תינוק עם עיניים בהירות
שם, על הגבול, רוצחים בגלל אהבה כזאת
ואחרי שרוצחים יש רגע כזה של ריקנות איומה כמו שמתאבדים
ואפשר לנוח. מוות בשתיה הוא מוות אישי מדי.
החייל היה יפה כמו שמים חדשים הוא הציע לי דם.
באותו הרגע אהבתי אותו וחשבתי שהוא מציע לי את הדם הראשון שלו
ואני איבדתי דם בפעם הראשונה לפני כל־כך הרבה זמן
ואני פוחדת לאבד עוד

בספטמבר צעקו כותרות בעיתון אני שומעת ברדיו
הוא מזכיר לי את ספטמבר
ביפו, בצד השני של העיר, ביפו, בתוך הנמל הישן, מוכרים אגדות־ילדים
ולי קשה מאוד להאמין השנה אחרי שנשרפתי עוד פעם, כמו
אחרי שהיתה שריפה במושבה והגברים היו עומדים מפויחים
מאחורי כל גב של גבר עמדה אשה עם אפרוחים, מתחת לשמלה
הם ביקשו תשובה מן השמים, האם האדמה תהיה עוד פעם ארמה אחרי שנחרבה
האם הרחם ייפתח. ואחר־כך היו מתפזרים איש־איש לביתו
בשקט כמו אחרי התפילה.
יכול להיות שבספטמבר ייגמרו החמסינים ותגיע רוח טובה

אני רוצה להתפלל באופן מאוד צנוע וזהיר
כמו שעושה הרוח הראשון אחרי קיץ מאר קשה

על ספרים וספרות

כל הזמן שבעולם לקטוף שזיפים

מאת: דניאלה כרמי
בית הוצאה כתר, 1987

יש משהו מרענן בסיפורים ישראליים שאינם מתחמקים מן ההקשר הפוליטי של המציאות הישראלית הזאת שאנחנו חיים בה. שכוללים גם ערבים פלסטינים, למשל, ולא רק במסעדה או בחדר מדרגות תל־אביבי, ירושלמי או חיפאי, עם סמרטוט ביד, משפילים עיניים; אלא ערבי פלסטיני גם בחדר שלו במחנה הפליטים שלו, הילדות שלו והיחסים הבעייתיים שלו עם אמא שלו, עם אבא שלו, עם החברים שלו, עם אשתו, עם הילדים שלו, עם עצמו; זיכרונות הילדות וזיכרונות הבריחה והגירוש מכפר המולדת, בתחומי הקו הירוק, ב־48'. סיפורים שמתייחסים כבדרך אגב גם למלחמות ולבעיות היומיומיות של אחרי המלחמות ולצעצועים של מלחמות ולכינוייהן השונים של מלחמות. וסיפוריה של דניאלה כרמי במובן הזה הם אכן סיפורים "מרעננים", סיפורים פוליטיים.

ובכל זאת נראה בעיני משונה, ואף יותר ממשונה, שסופרת, אשה, מחברת קובץ של שישה סיפורים שמתוכם ארבעה סיפורים כתובים מנקודת מבטו של גבר ועל גברים ועל עולמם ובעיותיהם של גברים. ורק שניים כתובים מנקודת מבטה של אשה, וגם אלה, בעצם, על גברים:

"אזכרה": מושיק לא רוצה לומר כמה מילים לזכרו של אביו שנהרג שלושים שנה קודם לכן, במלחמת 48'. תחת זאת הוא מספיד את "דודר" נוח, שהיגר מפלשתינה ב־48' מתוך התנגדות לתוכנית החלוקה.

"כל הזמן שבעולם לקטוף שזיפים": יום בחייו של עלי יאסין, פועל ממחנה פליטים בשטחים הכבושים, שתחילתו ביציאה לעבודה השכם בבוקר, וסופו בחיילי משמר הגבול שעוצרים במחסום את הטנדר שבו מסיעים את הפועלים, מורידים אותם ומובילים אותם לחדר המעצר ושם דורשים מעלי יאסין לנבוח. והוא נובח.

"מעגל אחר": חברים מדברים על ראמון, שותפם לדירה עוד כשהיו סטודנטים, ראמון זה שיצא מדעתו, כנראה בגלל המלחמה.

"אשה שהפסיקה לאכול **90 דקות**": תסריטאית מציעה לבמאי שעובד איתה תסריט על אשה שהפסיקה לאכול מכיוון שהריקנות ממלאה אותה.

"הבית הוורוד": ילד בעייתי בן שלוש־עשרה נשלח לטיפול אצל אשה בבית הוורוד ולומד לאהוב.

"שדות תות לנצח": בחור גדל מידות וחולמני בתחילת השירות הצבאי שלו, שבועות הטירונות הראשונים ביחידה קרבית, עד שפוטרים אותו מהשירות הצבאי מסיבות נפשיות.

כל דמויות הנשים בקובץ הסיפורים הזה, והן אינן רבות, הן דמויות סטריאוטיפיות, כאילו דניאלה כרמי למדה להכיר נשים מתוך קריקטורות פופולריות על נשים. הן אינן קיימות אלא ביחס לגברים שבחייהן, שסביבן: האם המנדנדת והרעיה המורה שכמעט שאינה מוציאה הגה מפיה, סלואה, האשה בקצה המחנה

שתפקידה לספק את צרכיו המיניים של עלי, שתי הנשים ההוגות והוגות והוגות בראמון והאשה המטפלת בילד, המסתורית, השותקת. האשה היחידה היוצאת מגבולות התפקיד האילם והפסיבי הזה היא הרופאה בבית החולים היהודי, ב"כל הזמן שבעולם לקטוף שזיפים". אבל הרופאה הזאת מנוטרלת מכל שיוך או זהות מיניים, היא בעצם בכלל לא אשה, היא רופאה, בן אדם: "היה משהו מופלא במבטה שעלי לא ראה מעודו. לא כאשה הביטה בו אלא **כאדם אל אדם**."

אז אין בספר דמויות עמוקות של נשים, אבל גם אין בו שום נקודת מבט אישית, נשית, של דניאלה כרמי. היא מאמצת כביכול לחלוטין את נקודת המבט של דמויותיה, שהן גברים, ומבטלת לגמרי את קולה שלה. סיבה מרומזת, עקיפה, לכך מצויה אולי באחד מסיפוריה, "אזכרה":

> מושיק מתבונן בו מוקסם. לשבריר שניה הוא יודע היטב איך היה מרגיש בתוך גופו של זבולון ושוכח כליל את תחושת גופו שלו.

ולכאורה יש כאן משום אמירה ספרותית מאוד כללית: הסופר, כדי לכתוב, חייב לבטל את האני שלו, חייב להיות מסוגל להיכנס גופו ונפשו לתוך יצירי רוחו, חייב להיות רגיש מספיק, להבינם ולהכירם, חייב להיות מסוגל להיכנס לעורו של גבר, של ילד, של חייל, של ערבי פלסטיני ממחנה פליטים. עד כאן קשה שלא להסכים, והדברים גם אינם חדשים. אך האם הכרחי שהסופר ישכח "כליל" את תחושת גופו שלו? והאם זה אפשרי?

וכאן, בציטטה זו, נראה לי, משתלבים שני דברים שלחלוטין אינם קשורים זה בזה, אלא בתבנית התחבירית המסוימת שדניאלה כרמי יצקה להם:

האחד הוא ספרותי: רגישותו ויכולתו של הכותב "להרגיש בתוך גופו" של האחר, הזולת, להבין ולהזדהות איתו. השני, אותה שכחה שמימית, אינו דווקא ספרותי, הוא אולי יותר חברתי, הוא נובע אולי יותר מהעובדה שדניאלה כרמי הסופרת היא אשה, ושהאשה היא נעלם ונאלמת, כאשה, במסכת התרבותית הזאת, הספרות.

ובחיבור הזה של שני הדברים, של שני חלקי המשפט, מצוי כמובן הכשל. ודאי שסופר חייב להיות רגיש לזולת, שהרי הוא יוצרו, ממציאו. אך לשם כך אין עליו להתמעט, עליו אולי דווקא להתרחב. נקודת המוצא שלו היא בהכרח תמיד האני. אותה נקודת מבט מסוימת ומיוחדת שהיא היא המעניקה תוקף ומשמעות וייחוד לדמויות שלו ולסיטואציות שלו. בלעדיה הם ערטילאיים וסתומים וחסרים.

ובאמת, גיבוריה של כרמי, ולא רק דמויות הנשים שלה, הם די ערטילאיים ודי סתומים ודי חסרים. וכמו דניאלה כרמי גם הם לא רואים את הדברים מתוך עצמם. למרות שהם רבים יותר ומפורטים יותר מן הנשים בקובץ, גם הם סטריאוטיפיים, חסרי נקודת מבט ספציפית, אישית, מיוחדת להם ולהם בלבד.

> הם לא ידעו מה יש לו לעלי, בבית החולים היהודי. ערב אחד באה הרופאה וישבה ליד מיטתו וביקשה שיספר לה על עצמו. הוא היה נבוך ואובד עצות. על אביו היה מסוגל לספר כמה סיפורים, אבל על עצמו לא מצא מה לומר.
>
> ("כל הזמן שבעולם לקטוף שזיפים")

עלי, ולא רק עלי בקובץ הסיפורים הזה, לא יודע מה לומר על עצמו, ולא משום

שאין לו מה לומר. המקומות היפים והאמיתיים בקובץ הזה הם בדיוק אותם מקומות שמדברים על השתיקה, על חוסר היכולת וחוסר הביטחון וחוסר ההרגל לדבר. ומהשתיקה הזאת היה אפשר להתחיל: שתיקתה של אימו של עלי יאסין ושל בנו של עלי יאסין ושל עלי יאסין עצמו, שכל־כך חושש להעמיד את עצמו במרכז, כיוון שהוא אף פעם לא בטוח שיהיה מי שיקשיב לו. שכל־כך חושש לפתוח את פיו ולהגיד את אשר על ליבו אף לחברו הטוב ביותר, ולו רק לספר לו את הסיפור על אותה תולעת בעץ השזיפים שלו שמכרסמת אותו לאט לאט מבפנים, עד שהעץ שיכול להניב פירות כל־כך יפים, שכבר הניב בעבר פירות כל־כך יפים, מתייבש וכלה. מתייבש וכלה.

מירי קרסין

החמנית

מאת: סחר ח'ליפה
תרגום: רחל חלבה
הוצאת מפרש, 1987

המעבר מן "הצבר" אל "החמנית" הוא גם מעבר מן הגבר אל האשה. הגיבורים מפנים את מקומם לגיבורות שבהדרגה נוטלות את היוזמה, ואת הרסן, לידיהן. לא רק רפיף, האינטלקטואלית הירושלמית, הנאבקת על מעמדה בשבועון כסמל למאבקן של כלל הנשים על מעמדן בחברה. גם סעדיה, עקרת הבית משכם, שבעלה מת מות גיבורים בסוף "הצבר". מעמדה כאלמנת מלחמה העניק לה כבוד לאומי, אבל גם הטיל ספק בכבודה כאשה החיה ללא גבר ונחשבת טרף קל בעיני כל מאצ'ו מצוי.

כמו רפיף, גם ח'דרה מופיעה לראשונה בספר "החמנית". היא פליטה, ועובדת בזנות כדי לממן רכישת תרופות לבעלה החולה. וגם היא, אפילו היא, אינה מוותרת על מקום של כבוד בחברה. במקום הזה היא מנסה לזכות על־ידי תמיכה בתנועת ההתנגדות ושלילה טוטלית של סמכות השלטון, במקרה זה שלטון הכיבוש הצבאי. וישנה גם נואר, המאורסת לאסיר עולם ונשברת. היא רוצה לחיות את חייה, ואינה מוכנה עוד להקריבם על מזבח השאיפות הלאומיות.

ארבע נשים נאבקות על עצמאותן, ויחד עם זאת על כבודן, על זכותן לכבוד בחיים על־פי בחירתן. ולמרות שהן עושות זאת בסביבה מזרחית ושמרנית כל־כך, בעיותיהן אינן ייחודיות לחברה הפלסטינית. בשינוי שם, ורק 20 ק"מ מערבה משם, נתקלות נשים ישראליות במצבים דומים, במכשולים שאינם קלים יותר למעבר, ואינן זוכות בדרך כלל להיחלץ מהם בהצלחה גדולה יותר.

סחר ח'ליפה מציגה מרד נשי בהתפתחותו, וניצנים של סולידריות נשית, אבל אי אפשר לטעון שהיא סובלת מאופטימיות יתרה. ח'דרה אומנם זוכה לכמה רגעי נחת כשהיא מספרת ללוחמי המחתרת על מעלליה בתחנת המשטרה בתל־אביב, אבל הפער בינה לבין סעדיה למשל, עוד רחוק מלהיסגר. אין זה רק פער חברתי בין הזונה לבין האשה המהוגנת, זהו גם פער בין הפליטה לבין תושבת העיר המתנכרת. סעדיה, הנאלצת לבסס כל יום מחדש את כבודה כאשה, חוששת להיות מזוהה בצורה כלשהי עם ח'דרה. היא אומנם בילתה בחברתה יומיים מלאי חוויות, כולל ישיבה במעצר ומפגש עם לוחמי המחתרת, אבל לנגד עיני הנשים בחמאם העירוני היא מתכחשת להכרותן. רק כשח'דרה מתגרה בנשים ומותקפת על־ידן באלימות רבה, נחלצת סעדיה לעזרתה.

סעדיה וח'דרה, אם כן, מוצאות בסופו של דבר חוט דק של קשר סולידרי. גם רפיף וסעדיה נפגשות, בנסיבות לא יותר נעימות. השלטונות הפקיעו מסעדיה את כבשת הרש שלה, חלקת האדמה שקנתה בכפר מחסכונותיה. רפיף, הבאה לכפר לסקר את ההפקעות וההתנגדות להן, מנסה לנחמה. אבל סעדיה אינה מתנחמת: "רק תגידי לי למה ברא אותנו אללה? כדי שנתייגע ונסבול ונתאלמן ונבלע בושות? כדי שנלד ילדים? בשביל העכרוטים (החלקלקים) שיסחבו אותם על האדמה ויערבבו להם את הדם בעפר? מה את תוקעת בי עיניים? אף פעם לא שמעת את המלה עכרוט? אף פעם לא הכרת עכרוט בחיים שלך?"

רפיף עונה, "שמעתי והכרתי וניסיתי," ומזמינה מסעדיה תגובה חריפה: "ניסית אלמנות? ניסית בושות, ניסית דאגה לילדים שדבוקים לצוואר כמו עלוקה, שלא עוזבת עד שהיא מוצצת את טיפת הדם האחרונה? ניסית את המכונה ואת רעש התפירה ואת הנסיעות למפעל ואת החלקלקות של הגברים? ניסית איך זה כשאחד מהם כופה עלייך, ועושה בכוונה הכל כדי להישאר איתך לבדו, ולא חס על עלומייך ולא חס על אלמנותך? ניסית את המצב של ח'דרה, שמוכרת את עצמה ומתחבלת בשביל קצת לחם וטיפה של תרופה?" ולמרות הכל יש קשר ביניהן. שתיהן פלסטיניות, שתיהן נשים, ושתיהן נדחפות למעשי יאוש. רפיף נזכרת בתביעה האנרכיסטית של הסטודנטים, בפריס 68', "אנחנו תובעים את הבלתי אפשרי," ואילו סעדיה מוכנה להמית את עצמה עם האנושות כולה. "באללה, באללה," היא זועקת נוכח המבוי הסתום שאליו נקלעה. "אם היתה לי פצצה ביד, הייתי מחריבה את העולם."

שני הקצוות, רפיף וח'דרה, עוד לא נפגשו. הנשים הפלסטיניות, כמו עמיתותיהן בחלקים אחרים של העולם, עשו צעדים גדולים קדימה, אבל דרכן עוד ארוכה. "המהפכה לא תפתור את הטרגדיה של העם, אם אלה הם המנהיגים," אומרת העיתונאית רפיף. "מה קרה לאשה האלג'ירית אחרי העצמאות? היא חזרה למקומה, אל סתר ביתה ולכיסוי הראש. במאבק השתתפה, ונשאה נשק, ובבתי הכלא הצרפתיים התענתה, ג'מילה ועאישה וג'מילות ועאישות. ואחר־כך מה? הם יצאו לאור ואותה השאירו בחשיכה. כאילו ניתנה החירות לגבר לבדו. ואנו, היכן חירותנו, ומהי הדרך אליה?"

רפיף, כלומר סחר ח'ליפה, למדה את הלקח ההיסטורי. "אותנו לא ירמו," היא מצהירה. "החירות לגבר והעצמאות לגבר והסמכויות לגבר. ואנחנו? אנחנו התומכות את המהפכה עד לחירות השלמה, אנחנו הקוראות ואנחנו התומכות. ואחר־כך, אחרי ארוחת הערב, משנים את נושא השיחה איתנו." במערכת

השבועון, שם היא עורכת את פינת האשה הפופולרית, תובעת רפיף "למחצית העם הזכות למחצית השבועון!" וכשהיא נתקלת בסירוב הצפוי, היא נזעמת, במיוחד כשהוא בא מפי אנשי השמאל, המתקדמים. לאלה יש נימוקים טקטיים כבדי משקל, המכסים למעשה על התנגדות עקרונית, גברית. "את, רפיף, נוהגת עם העולם מבעד לתסביך שלך כאשה," מטיח כנגדה אחד מחבריה למערכת. "אז מה?" היא צועקת בכעס, "כן, אז מה. אתם מברכים על כעסו של הפועל והפלאח והעמים המדוכאים, וכאשר אשה כועסת, אתם גוערים בה, מתוסבכת, מתוסכלת, חסרת יכולת, קצרת רואי, עוד לא הגיע זמנך. זמנו של מי הגיע, אם כן? של הפועל והפלאח והעמים המדוכאים? ואני? אני אינני הפרולטריון של הגבר? האם מרקס ואנגלס לא אמרו כן? ומדוע קידשתם את כל מה שאמרו, וכיסיתם על הנקודה

הזאת? מפני שהיא מסתיימת ב"ה' הנקבה?"

במשך שמונה שנים נשארו הדברים האלה בערבית, נקראו בערבית, עוכלו בערבית. על "נשים חומות, בעלות תוויים חזקים" נכתב בספר אחר. שם גם נכתב על "אשה בעלת יופי פראי, צועני, לא שקט," על האשה הצעירה "בעלת הנוכחות הפראית, האקזוטית." אצל סחר ח'ליפה הדמויות אינן רק דמויות ספרותיות, הן גם סמלים. ואף על פי כן, הן אינן חומות, אינן פראיות ובוודאי שאינן אקזוטיות. הן דמויות ספרותיות ובכל זאת הן נשים אמיתיות, אמיתיות יותר מהנשים שתיאר דוד גרוסמן בכתבה כביכול עיתונאית. גרוסמן לא היה צריך לחכות שמונה שנים. עוד לא יבשה הדיו מעל האות האחרונה של "הזמן הצהוב" ב"כותרת ראשית", וכבר כמה הוצאות ספרים התחרו על הזכות לפרסם אותו כספר. לסחר ח'ליפה לא היה מזל דומה. על "הצבר" לא התחרו הוצאות ספרים, למרות שהוא היה אחד הספרים הפלסטיניים הראשונים, אם לא הראשון, שהציג את הישראלים כדמויות תלת־מימדיות, ומתח ביקורת על המדיניות של אש"ף ביחס לישראל. "הצבר" עסק בעימות בין הלוחם הפלסטיני, שמשימתו לפגוע בפועלי הגדה המערבית היוצאים לעבוד בישראל, לבין אחיו, העובד במפעל ישראלי ויודע כיצד להצדיק זאת. "הצבר" יצא בזמנו בהוצאת "גלילאר", שלא ראתה ברכה רבה ממכירתו ושבקה חיים זמן קצר לאחר מכן. "החמנית", כאמור, חיכתה שמונה שנים לתרגום ויצאה לבסוף בהוצאת "מפרש", שאנשיה נטלו על עצמם למלא מה שמחסירים אחרים.

סחר ח'ליפה מתארת את החיים בשטחים הכבושים מבפנים, ובהכרח גוררת את הקורא/ת להביט בעולם מנקודת מבט של הפלסטינים, ובמיוחד הפלסטיניות. האם בגלל זה יקראו אותה פחות ישראלים? במערכת השבועון לא רק רפיף מעלה הצעות מהפכניות. עאדל ידידה מציע להוציא מוסף דו־לשוני, ערבי-עברי, ביחד עם השמאל הישראלי. הטיעון הנגדי, של סאלם, נציג הלאומיות הערבית הסרבנית, מציב אתגר לכל קוראי "הזמן הצהוב".

"נחזור עכשיו ונלמד את אשר מונח לפנינו," מסכם סאלם את עמדתו. "מרבית הקומוניסטים הם ערבים ואינם זקוקים לתרגום הספרות והמחקרים הפלסטיניים לעברית. השמאל הציוני לא יושפע מכתיבתנו, מפני שיש לו מושגים וערכים משלו, מיוחדים, הנובעים משילוב הלאומיות עם המעמדיות. ולא אזכיר את אנשי השמאל הבלתי מפלגתיים והבלתי מאורגנים, מפני שהם נוטים אלינו ממילא, ואין צורך להשקיע מאמצים כדי להטות אותם לצידנו." סחר ח'ליפה היתה עדינה, ולא שמה בפי סאלם דברים קשים יותר.

סחר ח'ליפה

סאלם היה יכול לומר, ובמידה רבה מאוד של הצדקה, שאנשי השמאל הציוני פשוט אינם מעוניינים לדעת מה חושבים הפלסטינים. הם מעוניינים ביהודים. בראיון שנתנה סחר ח'ליפה ל"העיר" עם צאת ספרה בעברית, היא העלתה, גם הפעם בעדינות, טענות דומות כנגד הפמיניסטיות הישראליות.

שמונה השנים שעברו מפרסום "החמנית" בערבית ועד להוצאת תרגומו בעברית מוכיחות דווקא את עמדתו של סאלם. כמה ישראלים קראו את "הצבר"? כמה כבר קראו את "החמנית"? אם יקראו את "החמנית" בעברית ולו גם רבע ממספר קוראי "הזמן הצהוב", אולי ייאלצו גם הסאלמים לבדוק שוב את עמדתם. סביר להניח, ש"החמנית" עוד רחוקה אפילו מזה.

לא קל לקרוא את "החמנית", ולא רק בגלל בעיות התרגום. מערכת החינוך הישראלית מוציאה דורות של בוגרים שהם בורים לגמרי בכל הקשור לשפה הערבית, לתרבות הערבית ולהיסטוריה הערבית. ישראלים שתופסים בקלות יחסית הקשרים נוצריים ואסוציאציות נוצריות אינם מוצאים את ידיהם ואת רגליהם בעולם דימויים הנטול מן המסורת המוסלמית והערבית. המתרגמת, רחל חלבה, חשה בבעיה הזאת, וצירפה הערות שוליים המסבירות מילים וביטויים והקשרים. היא אף הרגישה צורך לבאר מיהו אבן־ח'לדון ומהי אל־אנדלוס.

את "החמנית" אפשר, אבל קשה, לקרוא בלי "הצבר".* תחילתו של הספר איטית, בבחינת המשך יותר מאשר התחלה, והוא כתוב כאילו מקצת הדמויות ידועות לקורא. גם עבודת התרגום אינה מקלה על הקריאה, מתקשה להתמודד עם הרמות השונות של הערבית הספרותית והמדוברת. התוצאה, שפה עברית שהיא לעתים עילגת, לעתים נמלצת.

קושי נוסף נובע מהכיבוש הכופה על סופרים, שיצירתם נתונה לצנזורה, לדבר בסמלים. כמעט כל דמות אמורה לסמל זרם פוליטי, או מעמד חברתי, וקורא שיתקשה לזהות את הנמשל עלול לחשוב שהוא קורא ספרות קצת פלקטית, שדמויותיה דו־מימדיות במקרה הטוב. למשל, דמותו של אלי, איש השמאל הישראלי. הוא מזרחי מצד אמו, אשכנזי מצד אביו, וצבר לפי מקום הולדתו. אבל יותר משהוא דמות ספרותית לכשעצמה, הוא כלי שנועד לבחון ביחס אליו את ההשקפות השונות של הפלסטינים לגבי השמאל הישראלי.

אלי נחשב בעל ברית, אבל היד המקרבת והיד המרחיקה מונעות על־ידי הכוח שאלי מייצג. אצל סחר ח'ליפה, עדיין אופטימית, מתייצבים ישראלים רבים לקריאתו של אלי. "אלפים צעדו אל הכפר. סטודנטים, מורים, מרצים מן האוניברסיטאות וחברי קיבוצים. וברחובות הוצבו מחסומים וחיילים. ונישאו כרזות וססמאות בעברית 'כיבוש – השחתה', 'עם המדכא עם אחר איננו חופשי'. הדברים הגיעו עד כדי התנגשות בין המפגינים למשטרה. אלות, מהלומות, צעקות, קללות." הכפריים הנצורים התעודדו מהעזרה הבלתי צפויה, הנשים החלו להשליך אבנים, מקלות, עפר ורסיסי זכוכית. "מרחוק רעמו קולות המפגינים בעברית... החיילים הופתעו. שם המון רב, וכאן המון רב. שם קריאות ושלטים, וכאן פרצופים קשוחים קוראים תיגר על הפקודות... והנשים מכות וסופגות מכות."

אבל האלפים עוד לא התייצבו. "החמנית" השליכה את גרעיניה אל הקרקע הישראלית השחונה והם עדיין מחכים לגשם.

אהוד עין־גיל

הודעה למנויים

מעתה תוכלו לעקוב בקלות אחר מצב המנוי שלכן/ם.

רשימת מנויי נגה הועלתה סוף סוף על מחשב, והמספר המופיע בתחתית הכתובת מציין את מספר גיליון נגה האחרון שהמנוי מקנה לכן/ם.

עם קבלת הגיליון שמספרו מצוין לעיל אנא חדשו את המנוי.

* את "הצבר" אפשר להשיג בהוצאת "מפרש", ת.ד. 6152, חיפה. המחיר: 6 שקלים.

בעין פאראנואידית

פרס

אני מעדיפה לעבוד בלי

24

דבר השבוע, 8.5.1987

עמי צוחק צחוק משוחרר, חושף שיניים בוהקות. צל ריסיו הארוכים נופל על לחייו החלביות, משרטט הדגשים מוזרים לעצמות הלחיים הגבוהות. הוא מכווץ את הפה המושלם בניסיון לחזור לארשת הקשוחה של רגע הפגישה. כעת מהססים עפעפיו, פלבול קל, והנה! העיניים של הפופ מישירות אלי, חזקות, חודרות, מושלמות. העיניים שהשיקו אלפי פטיפונים. סרטוני הווידאו של ה"SEX מיקס" בנויים על העיניים האלה החד־פעמיות. לא צריך יותר. המצלמה מתקרבת, סובבת, מלטפת, מתפעלת מהפנים הנקיים, מהמבט הקר. אני מניחה על ברכו יד רכה ומרגיעה. הוא מחייך בנימוס.

עמי לוגם בחן מהתה בדבש ולימון שהזמין. הזרת האלגנטית שלו זקורה, שאר אצבעותיו המטופחות לופתות מעדנות את הספל המהביל. עמי מרבה לשתות תה בדבש ולימון. יש לו בעיות עם מיתרי הקול הנהדרים שלו, אבל הוא עובד עם המורה שלו לפיתוח קול, ומבטיח שבקרוב יתחזק קולו והכל יהיה בסדר.

עמי ואני מביטים זה בעיני זה, ולרגע נדמה לי שיש בי הכוח לומר את מה שבאתי לומר לו, אבל אז הוא מכחכח בגרונו פתאום, נשנק, מקרב את ידו החטובה אל חזהו הענוג ומגהק גיהוק חמוד. אחר־כך הוא מספר על השתלשלות העניינים השערורייתית של 1984.

שנינו פורצים בצחוק משוחרר, אני מניחה יד חברית על כתפו. עמי נענה לנסיון הקריצה שלי ומספר על הצילום למעטפת "Much": "לקראת סדרת הצילומים הזאת נכנסתי למחסן תלבושות וגררתי איתי כל מה שסקרן אותי." עמי מתקרב אלי, יושב על קצה הכורסה. "בעצם אני מעדיף לעבוד בלי בגדים," הוא לוחש וליבי פועם בגרוני.

"אני לא מתכוון עירום," הוא צוחק בעצבנות, "להדגים את החזה שלי או משהו כזה. עירום הוא דבר יפה, זה טבעי." לא רק בגלל גופו המרהיב נבחר עמי לשער ה"מיוזוויק". הוא נחשב אז לראש החץ בהצהרת הפופ נגד סטריאוטיפ תפקידי המינים. היום אומר היפה: "אני מרגיש שאני יכול לבוא מהרחוב ולעלות על הבמה." עמי המתוק, שעדיין אינו מבחין ברמזים הנואשים שאני מסמנת ברגלי הימנית, קם ומועך את נעלי בעקבו הדק, מחליק בידו את המכנסיים מעור הברדלס, ופונה אל הדלת. נהדר.

רחל גיורא

התארגנה קבוצת נשים לשם **התנגדות לתחרות "מיס תבל"** האמורה להתקיים בארץ בקיץ 1989. במסגרת פעילות הקבוצה פורסמו ידיעות בידיעונים של ארגוני הנשים ונערכה הפגנה נגד תחרות "היפה בעבודה".

אם את מתנגדת לתחרויות יופי ומוכנה להשתתף בהפגנות נגדן או להשתתף בפעילות נגד בכל דרך שעולה על דעתך, או רק בקבלת אינפורמציה על פעילות הקבוצה, אנא מלאי את הספח המצורף ושלחי

לכבוד
קבוצת אד הוק נגד תחרות מיס תבל
ת ד 158, ירושלים 92001

שם ______________________ טל ________

כתובת ______________________

- מוכנה להשתתף בהפגנות
- מוכנה להשתתף בפעילות בדרך אחרת (צייני בבקשה באיזו דרך)
- מעוניינת בקבלת אינפורמציה

מנוי על נגה
סגולה
לאריכות ימים

